

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

MÀSTER EN COMUNICACIÓ INTERCULTURAL I ENSENYAMENT DE LLENGÜES

Treball Fi de Màster

DIGENÍS ACRITAS I TIRANT LO BLANC

Estudi comparatiu sobre aspectes concrets de les dues obres

Assignatura: SAN014 Treball Fi de Màster

Tutor: Dr. Rubén Josep Montañés Gómez

Alumna: Laura Cardona Chaler

DNI: 20470101-D

Castelló de la Plana, 5 de novembre de 2014

L'originalitat d'un escriptor brilla més a mesura que se l'emmarca en la tradició, perquè respectant el que d'ella ve, però aportant-li nous matisos, és com l'escriptor esdevé original.

T. S. Eliot

Índex de continguts

1. RESUM I OBJECTIUS DEL TREBALL	3
2. INTRODUCCIÓ GENERAL AL TREBALL	5
3. INTRODUCCIÓ AL <i>CANT DE DIGENÍS ACRITAS</i>	7
3.1. Aproximació històrica	7
3.2. Les fronteres: <i>akrítai</i> i <i>apelátai</i>	11
3.3. L'essència de la civilització «bizantina» i la seua literatura	12
3.4. El gènere èpic	13
3.5. Manuscrits del poema	13
3.6. Comparativa entre les diferents versions del <i>CDA</i>	15
3.7. Sinopsi del poema	16
3.8. Característiques comunes en els herois de fronteres	18
3.9. El <i>Cant de Digenís Acritas</i> i el cicle acrític	19
3.10. Aportació del <i>CDA</i> a la literatura posterior	21
3.11. El poema i la seua estructura literària	23
3.11.1. Trets novel·lescs comuns a tota l'obra	25
3.11.2. Trets èpics	26
4. INTRODUCCIÓ A <i>TIRANT LO BLANC</i>	27
4.1. Origen de la cavalleria i dels cavallers	27
4.2. La cavalleria: ficció literària i realitat social	29
4.3. Diferència entre novel·les de cavalleries i novel·les cavalleresques	30
4.4. Qüestions d'autoria	33
4.5. Joanot Martorell. Biografia	34
4.6. Producció literària. <i>Guillem de Varoich</i>	36
4.7. Influències del <i>Tirant lo Blanc</i>	37
4.8. Influències orientals del <i>Tirant lo Blanc</i>	41
4.9. Caràcter, llengua i estil	45
4.10. Divisió i fons històric	47
4.11. Síntesi de l'argument	49
4.12. Aportació del <i>Tirant lo Blanc</i> a la literatura posterior. Recepció	54
5. ESTUDI COMPARATIU ENTRE ASPECTES COMUNS A LES DUES OBRES	55
5.1. El protagonista	56
5.2. Presència i importància de la religió	68
5.3. Presència i importància de l'amor i el desig	79
5.4. La mort dels protagonistes	97
6. RECAPITULACIÓ	109
7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA	113

1. RESUM I OBJECTIUS DEL TREBALL

El present Treball Fi de Màster és un estudi comparatiu entre aspectes concrets comuns a dues obres: *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell, publicada al segle XV, i el *Cant de Digenís Acritas*, un poema èpic d'autor anònim aparegut al llarg dels segles XI o XII.

Els objectius del treball són tres:

- Fer una introducció àmpliament documentada sobre cadascuna de les dues obres esmentades.
- Establir la comparativa temàtica entre ambdues obres mitjançant una selecció de textos.
- Sintetitzar, a mode de recapitulació, els quatre punts comuns comparats entre els textos seleccionats: el protagonista, la presència i importància de la religió, la presència i importància de l'amor i el desig, i la mort dels protagonistes.

Els principals resultats obtinguts es poden resumir en els següents punts, tot i que apareixen enumerats al sisè apartat de l'estudi: per començar, hi ha moltes similituds entre els dos protagonistes, Tirant i Digenís, dos herois cavallerescs, però humanitzats; en segon lloc, les dues obres tenen com a fils argumentals essencials la religió i l'amor, que fan moure els herois i en justifiquen els seus actes; el desig i l'erotisme també s'hi fan presents, encara que amb alguns matisos diferencials i, per últim, la mort dels dos protagonistes també és digna de menció i comparació per les seues analogies.

2. INTRODUCCIÓ GENERAL AL TREBALL

La idea de realitzar aquest Treball Fi de Màster va sorgir en cursar amb el professor Rubén Montañés l'assignatura SAN036 «Petjades de la literatura medieval en la cultura contemporània». Al llarg de les sessions, em va presentar l'obra *Digenís Acritas*, que jo desconeixia per complet, i em va cridar l'atenció de seguida la quantitat d'aspectes comuns que hi trobàvem entre aquesta i el *Tirant lo Blanc*. Em va proposar d'ampliar el treball final de l'assignatura triant aquest tema com a TFM i, després de cursar la resta d'assignatures, ens vam posar a la feina.

És sempre una empresa ambiciosa fer qualsevol tipus d'estudi comparatiu amb l'obra mestra de la literatura catalana, atès que hi ha tant de material publicat que en un TFM és impossible d'abastar-lo tot. No obstant això, la tasca documental duta a terme per realitzar aquest treball en concret ha estat àrdua i feixuga, ja que les possibles influències orientals que ha pogut tindre l'obra no és un camp molt estudiat encara per la literatura comparada.

La vessant investigadora en literatura comparada que té aquest treball es veu limitada pel format del tipus de treball que estem realitzant. La voluntat és seguir aprofundint en aquest tema posteriorment, però en un format de tesi doctoral.

Després d'haver cursat l'assignatura SAN029 «Intertextualitat i interculturalitat en l'escriptura contemporània» amb la professora María Luisa Burguera, definim la intertextualitat com «les relacions que s'estableixen entre un text i altre o altres, del mateix autor o de diferents autors, podent o no coincidir en la mateixa època o pertanyent o no al mateix gènere literari.» En la

història literària, el terme intertextualitat està estretament vinculat amb l'estudi de fonts o influències. Aquesta «nova» perspectiva d'intertextualitat supera la idea de fonts o influències, ja que considera que tot text és conseqüència d'altres anteriors, que no existeix un «llibre original». Per a Julia Kristeva, qui va encunyar el terme «intertextualitat» el 1969, «tot text és l'absorció o transformació d'un altre text». Per la seua banda, Michel Riffaterre (1983) considera la intertextualitat com la percepció per part del lector de la relació entre una obra i altres que la precedeixen. I, per acabar, citarem la definició de Gérard Genette a la seua obra *Palimpsestes. La Littérature au second degré*, de 1982, d'«arxitextualitat, relació genèrica o gènere literari: la que relaciona textos en funció de les seues característiques comunes en gèneres literaris, subgèneres i classes de textos.» Com descriu Claudio Guillén a *Entre lo uno y lo diverso*, «L'estudi dels temes és un dels més difícils de classificar dins la literatura comparada, però potser siga el més comparatiu quant a la seua naturalesa, doncs la literatura al llarg dels segles es nodreix de temes universals que van repetint-se, variant les formes o els motius, però convidant a la comparació.» Tenint totes aquestes definicions en compte, és evident que hi ha intertextualitat entre les dues obres comparades al llarg del present TFM.

3. INTRODUCCIÓ AL CANT DE DIGENÍS ACRITAS

3.1 APROXIMACIÓ HISTÒRICA

El *Cant de Digenís Acritas* (a partir d'ara CDA) és un poema èpic fronterer d'autor desconegut, atès que els joglars aleshores representaven les obres, però no atenien a autories, escrit en vers polític, decapentasil·lab, molt arrelat a la literatura grega medieval demòtica a partir del s. X i amb continuïtat a la cançó demòtica moderna (Beck, 1971: 153-163). Tracta sobre l'última incursió d'un emir àrab de Síria contra el palau d'un general cristià de la Capadòcia, i suposa un període de pau entre famílies rivals i entre races. Naix d'aquesta unió de races un heroi de doble estirp i caràcter solitari: Digenís Acritas, símbol i perpetuador de la pau.

S'explica al cant la història d'allò que no massa correctament anomenem «Imperi Bizantí»: fóra preferible emprar-hi «Imperi Romà d'Orient» (Montañés, 2011: 176). De fet, s'hi entenia exclusivament com a Βυζαντινός, en llatí *Byzantinus*, la persona nascuda a Constantinoble, i això en un registre culte i arcaïtzant, remetent-se a Βυζάντιον, *Byzantium*, la colònia megaresa fundada, segons la tradició, per Bizant el 657 aC a l'emplaçament on, en 330 aC, Constantí el Gran fundaria la seua ciutat, ἡ Κωνσταντίνου Πόλις, Κωνσταντινούπολις, és a dir, Constantinoble. Els pobladors de l'Imperi s'anomenaven a ells mateixos Ῥωμαῖοι, *Romani* (com encara avui dia s'autodenominen els grecs popularment), identificant-se amb la religió Χριστιανοί, *Christiani*, i el territori que ocupaven l'anomenaven Ῥωμανία, *Romania*, mentre que els occidentals es referien a ells com *Graeci*, els eslaus com *Greki* i els àrabs i després els otomans com *Rum*.

L'Imperi, cronològicament, està delimitat – entre altres opcions – des de l'11 de maig de 330, amb la inauguració solemne de Constantinoble, fins el 29 de maig de 1453, amb la caiguda de la ciutat a mans otomanes (Vasiliev, 1946 [1925]: 4). És a dir, onze segles d'imperi. El *CDA* és un poema nacional i símbol de tota una cultura que es va debatre entre l'ascetisme i la crueltat. Dividim l'imperi en els següents períodes:

1r període (337-518). Apareixen elements que podem identificar dins el *CDA*: Constantí el Gran, del qual descendeix la família de Digenís; Armènia, que és aleshores un estat independent repartit entre Teodosi i l'Imperi Persa; i Síria, cristianitzada en aquesta època, amb sentiments patriòtics, d'on prové l'emir, pare de Digenís.

2n període (518-610). On la figura destacada és Justinià. Tothom deu submissió a l'emperador, únic representant de Déu a la Terra. L'art i la literatura en donen testimoniatge. També ho fa aquest poema, per exemple, amb el respectuós comportament de l'indomable heroi Digenís envers l'emperador Basili.

3r període (610-717). Dinastia heracliana. Comença l'epopeia i entra en escena el poble àrab. Hosts musulmanes arrabassen Síria Palestina a l'Imperi. L'enemistat amb Pèrsia (heretada de l'antiga Roma per Constantinoble) cedeix el lloc ara a l'hostilitat amb l'Islam, que durarà tant com l'Imperi (excepte certs parèntesis de pau).

4t període (717-867). Dinasties isàurica i frígia. Constantinoble es defensa del constant però infructuós assetjament d'àrabs i de l'heretgia iconoclasta, trets que apareixen al *CDA*.

5é període (867-1057). Dinastia macedònica. És durant aquest període quan es desenvolupa el poema, i aquesta la dinastia que més s'hi reflecteix, per la qual cosa ens hi estendrem una mica més.

El general Joan Curcuas, «the hero of the moment», en paraules de Runciman (1988 [1929]: 145), i els emperadors Nicèfor Focas «moitié ascète, moitié guerrier», en expressió ja clàssica d'Schlumberger (1890: 320), Joan Tzimitzés i Basili II aconseguiren estendre les fronteres orientals fins l'Alta Mesopotàmia (Èufrates). Vora aquest riu edifica Digenís el seu castell i en aquestes fronteres transcorre la història.

A l'Àsia Menor, cor de l'Imperi (Glíkatzi-Ahrweiler, 2009: 79-95), s'accentua, però, la influència dels «poderosos» a costa dels «pobres» o petits propietaris agrícoles que veuen com els primers els furten les terres. Hi ha un fort desequilibri social (també a Occident) que enriqueix famílies que gaudeixen alternativament dels favors o dels odis de l'emperador. També cal destacar com a característica de l'època la lluita entre l'element militar i aristocràtic (la noblesa territorial) contra el govern central i burocràtic, les províncies contra la capital que acabà amb la victòria de l'aristocràcia rural i l'exèrcit de les províncies sobre Constantinoble (Vasiliev, 1946 [1925]: 183-187).

Tot aquest ambient descrit apareix calcat al poema (Vasiliev, 1946 [1925]: 196). La mare de Digenís pertany a aquestes famílies. L'avi matern és

general i els fills són militars de fronteres. Quan van a rescatar la seua germana, la futura mare de Digenís, segrestada per l'emir, li expliquen que pertanyen a una important família dotze membres de la qual són generals.

Durant aquest període hi ha alternances de pau entre àrabs i bizantins, cosa que afavoreix el comerç interfronterer, però deixa sense treball gran quantitat de soldats mercenaris, procedents de tot arreu i allistats amb uns o altres. Si a aquests sumem els «pobres», propietaris agrícoles arruïnats, i alguns ex-presoners àrabs, obtindrem un enemic que pertorba la vida dels *thímata*¹ fronterers orientals i contra el qual lluitaran les poderoses famílies feudals que volen accedir al tro imperial. Aquests mercenaris són els *apelátai* (o en forma demòtica *apelátes*) del poema, els principals enemics de Digenís.

Alguns generals de l'època pujaren al tron imperial per la força de les armes, i hi hagué personatges tan carismàtics com per ser catalogats d'herois-arquetips d'un poema èpic. De fet ja Sathas (1875: CI-CII) identificava Digenís amb el domèstic Πανθήριος, Panteri, emparentat amb els Ducas, que exercí el seu càrrec sota el regnat de Romà Lecapé; però Grégoire (1932: 287-288), per la seua part, reconeixia en Digenís el turmarca² Diògenes, mort en 788 a la batalla de Podandos contra els àrabs, a Capadòcia; Jeffreys (1998: XXXII) hi veu reminiscències dels darrers reis de Comagene, i fins i tot d'Alexandre el Gran. Tot plegat, cap de les propostes d'identificació de Digenís amb un personatge real és demostrable; Alexiou (1985: ξς'-ξη') reclama prudència, i la mateixa

¹ Θήματα, *thímata*, plural de θήμα, *thîma*, divisió territorial administrativa i militar sota el comandament d'un estrateg que, ordinàriament, ostenta tant el poder civil com el militar. Sobre l'organització dels *thímata*, Ostrogorsky (1997 [1940]: 101) en situa la creació dels primers en el s. VII; en sentit contrari, Haldon (1990: 214-215) entén que el substantiu *thîma* designa en principi l'exèrcit com a tal, i només a les acaballes del s. VII i en el s. VIII passa a designar paulatinament una divisió territorial.

² Cap d'una *turma*, unitat de cavalleria de l'exèrcit romà.

prudència amb el rerefons històric de Digenís trobem a Elizbarashvili (2010: 437-439).

6é període (1059-1453). Posteriorment a l'extinció de les dinasties macedònica i dels Ducas, l'Imperi entrarà en una època de declivi, marcat per la seua caiguda a mans dels croats, i enyorarà el passat. La decadència de Constantinoble començà el 1190 durant els preparatius de la tercera Croada. Els bizantins, creient que no hi havia possibilitats de vèncer Saladí, decidiren mantindre's neutrals. Amb aquesta excusa, i el desig d'aconseguir riqueses, els croates prengueren per assalt la ciutat el 1204, durant la Quarta Croada. Malgrat la reconquesta de Constantinoble en 1261, l'Imperi viurà una llarga agonia fins el 1453, quan caurà a mans otomanes. Aquesta desintegració fou deguda a diversos motius, segons Lemerle (1969), com ara el deteriorament de les institucions, els defectes interns d'un estat construït sobre el principi autoritari, sense visió per reformar-se, les Croades i l'antagonisme religiós entre Orient i Occident, sense oblidar, com remarca Runciman (1952: 188) que també es tractà d'una tragèdia financera.

3.2 LES FRONTERES. AKRÍTAI I APELÁTAI

Digenís és un *akrítas*, comandant d'un *thîma* fronterer, amb soldats sota la seua direcció; aquests cossos militars defensaven les conflictives fronteres orientals de l'Imperi (Armènia, Mesopotàmia i Síria) contra els àrabs o els *apelátai*. La intensa vida dels *thímata* d'aquesta frontera oriental fou un bon escenari per gestes i actes de valentia. Al s. XI, punt culminant de poesia èpica i cants populars, naix l'heroi defensor de les fronteres, símbol dels *akrítai*, Basili

Digenís Acritas; al *CDA*, però, l'enemic per excel·lència d'aquest no són els àrabs, sinó els *apelátai*.

Els *apelátai* són, o bé lladres, audaçs bandits muntanyencs, que no respectaven ni l'emperador ni el califa i eren perseguits, en guerra o en pau; o bé, soldats mercenaris que, a sou, acomplien missions especials, en cossos més lleugers, enemics de les riques famílies frontereres.

3.3 L'ESSÈNCIA DE LA CIVILITZACIÓ «BIZANTINA» I LA SEUA LITERATURA

La civilització «bizantina» fou una fusió d'elements de tres tradicions: Grècia, Roma i, en un sentit ampli, Orient. D'Orient prengué l'art, el dret penal i la teoria de la sobirania. De Grècia, la llengua, la literatura, la teologia i la religió: el cristianisme, d'origen oriental però transmès a través de l'Hel·lenisme. De Roma, el dret, la tradició militar, la diplomàcia, la política fiscal i un consistent manteniment de la supremacia de l'Estat.

La literatura «bizantina» és, segons Krumbacher (1897), una barreja de quatre elements culturals: el grec, el romà, l'oriental i el cristià. És una literatura erudita, desmanegada, falta d'originalitat, però que ens ha transmès gran part de la cultura clàssica. Escrita en llengua grega, ofereix dos problemes als historiadors: la seua divisió en períodes i la determinació de quins són els gèneres predominants. La producció fou fonamentalment religiosa (hagiografia, himnes, teologia) i historiogràfica (història i crònica). També cultivaren l'epigrama i la novel·la, però no la lírica o teatre.

3.4 EL GÈNERE ÈPIC

La civilització hel·lènica ha conegut tres edats heroiques:

- L'homèrica: cultura greco-aquea i troiana s'enfronten.
- L'acrítica: bizantina i àrab.
- La clèftica: neo-hel·lènica i turca.

El gènere èpic a Grècia floreix sempre quan el món grec occidental entra en contacte amb el món oriental. A la segona edat pertany el *CDA*, poema per excel·lència del cicle acrític (ss. IX, X i XI). Fou una època de renaixement, eminentment racionalista, saturada d'erudició i curiositat científica. Per tot açò, resulta estrany que florís l'èpica o la poesia heroica, fruit de societats més simples i primitives, d'ambient guerrer i que ignoren la lectura i l'escriptura. Constantinoble, als ss. IX, X i XI, estava molt lluny de la barbàrie de la Grècia d'Aquil·les, de la Germània de Sigfrid o de la França de Rotllà.

És una gran paradoxa: en una època impregnada de cultura, prospera l'epopeia heroica que reflecteix la diferència existent entre la refinada Constantinoble i les seues bel·licoses, conflictives i incultes fronteres, molt allunyades de la docta i elegant capital.

3.5. MANUSCRITS DEL POEMA (ORDENATS PER EDICIÓ)

Els manuscrits es coneixen pel lloc on es van trobar (en un cas, pel cognom del primer editor) o per la lletra inicial (Valero, 1985: 41):

- Trebisonda (T): s. XVI, 3.180 versos de 15 síl·labes, dits «polítics», trobat a Trebisonda en 1868 per S. Ioannidis, editat en 1875, per K. Sathas i É. Legrand. Aquest manuscrit, avui perdut, presenta llacunes.

- Andros (A): s. XVI, 4.778 versos polítics, fou trobat en aquesta illa per A. Miliarakis en 1878; conservat avui a la Biblioteca Nacional d'Atenes.

- Oxford (O): copiat en 1670 pel monjo Ignàtios Petritzis de Quios, 3094 versos polítics, editat a Paris en 1880 per S. Lambros.

- Grottaferrata (G): s. XIV, 3.749 versos polítics. Editat a París per É. Legrand en 1892. És el text utilitzat per al present treball.

- Paschalis (P): escrit pel monjo Melétios Vlastos de Quios en 1632, en prosa, trobat a Andros i editat per D. Paschalis en 1926. Conservat avui a Tessalònica.

- Escorial (E): s. XV, 1.867 versos polítics, descobert en un manuscrit miscel·lani de la biblioteca de El Escorial per K. Krumbacher en 1904, editat en 1912 per D. C. Hesseling, amb molts errors; reeditat en 1985 per S. Alexiou.

Cal citar-ne l'edició global per Kalonaros (1941) dels mss. A, G i E, completada per la T, i l'edició sinòptica de Trapp (1971).

3.6 COMPARATIVA ENTRE LES DIFERENTS VERSIONS DEL CDA

Les divergències entre les esmentades versions són remarcables. Entre les de Trebisonda i Andros hi ha prou similituds pel que fa a l'argument i al tipus de lletra; la d'Andros amplia el text, com s'ha dit, però són tan similars que estudiosos com Grégoire o Kalonaros les qualifiquen com a «bessones».

Les dues més antigues, Grottaferrata – defensada per Kalonaros i Mavrogordato – i Escorial – lloada per Hesseling (1912), Krumbacher (1904), Politis (1970) i Kyriakidis (1926 i 1946), es diferencien substancialment. La primera és anterior a la segona i està escrita en llengua culta, està més a prop de tota la tradició (altres versions) per l'extensió, la divisió en cants i l'ordre dels episodis. El manuscrit, *Codex Cryptoferratensis Z α XLIV* (444), consta de 79 fulls de paper, i per l'examen codicològic i cal·ligràfic, es dedueix que pertany a la segona meitat del s. XIII o inicis del XIV.

La segona, inserida al manuscrit miscel·lani *Codex Escorialensis Ψ IV 22* (f. 139r-185v, 198r-201r) de la Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, procedent de la biblioteca del canonista Antonio Agustín Albanell (1517 - 1586), és la versió més curta del *CDA*, no està dividida en cants, presenta nombroses llacunes, versos incorrectes, contrasentits i omissions. Aquesta versió conté la llengua més vulgar i té versos amb gran afinitat amb les cançons populars, raó per la qual es va guanyar els elogis de part de la crítica, que la suposava la primera versió, escrita en llengua vulgar, que després s'hauria reelaborat en llengua culta. Segons aquesta hipòtesi, la versió de El Escorial estaria més a

prop de l'arquetip, mentre que les altres versions derivarien de la transcripció culta. Per a Mavrogordato, pel seu caràcter més popular i les deficiències que hi presenta, aquesta derivaria de la tradició oral i seria escrita no abans del segle XV per un joglar (Casamiquela, 2010).

3.7 SINOPSI DEL POEMA

L'argument del poema té algunes divergències entre les distintes versions. Aquesta sinopsi pertany al text de Grottaferrata, usat per fer el treball. Està dividit en vuit cants i les llacunes han estat suplides amb 117 versos de Trebisonda i 26 d'Andros (Mavrogordato, 1956: VI-VII).

CANT I. Un emir àrab, ric i valent, entra a la Capadòcia i, aprofitant l'absència del general i els seus fills, rapta l'única filla d'aquest. La mare escriu als fills que combaten a les fronteres i els demana que vagen per ella. Ells així ho fan, però l'emir només accepta alliberar-la si s'enfronta a un d'ells. El menor dels germans s'enfronta amb l'emir i el venç. L'emir els lliura un anell amb un segell perquè vagen a buscar-la per tot el campament, però no la troben. Tornen davant l'emir que els confessa que s'ha enamorat d'ella perdudament i que, si l'accepten com a cunyat, es convertirà al cristianisme. Ells l'accepten i tornen al palau per celebrar les bodes.

CANT II. A l'any de casats, tenen un fill, Digenís, l'heroi del poema. La mare de l'emir el reclama a Síria i ell, després de parlar-ne amb la dona i els cunyats, se'n va.

CANT III. L'emir, de camí a Síria, s'enfronta i venç un lleó. Un cop allí, converteix sa mare i uns parents més al cristianisme i marxen amb ell a Romània.

CANT IV. Als sis anys bategen Basili Digenís (fill de dues races). Aquest s'educa en lletres i armes i als dotze anys participa en una cacera on demostra la seua valentia i força: mata óssos, lleons, caça un cérvol... S'enfronta també a *apelátai* i els guanya. S'enamora d'una donzella, filla d'un general, de l'estirp dels Ducas, i la convenç per fugir amb ell. Digenís convenç també el seu sogre i es casa amb ella. Se'n van a les fronteres a viure en soledat però l'emperador Basili, sabedor de les seues fetes, concerta una entrevista amb ell junt a l'Èufrates. És nomenat *akrítas*, defensor de les fronteres, mitjançant una butlla d'or; d'ara endavant, aquest serà el seu sobrenom.

CANT V. Digenís cau per primer cop en l'adulteri, amb una bella jove abandonada pel seu estimat que es va aprofitar d'ella. Digenís forçarà, després, el matrimoni entre ells dos. L'esposa de Digenís n'és sabedora, i canvien de lloc de residència.

CANT VI. Descriu el mes de maig com «rei de tots els mesos». Digenís s'enfronta a feres, homes i un drac que volen seduir la seua esposa Eudòxia. També un lleó. Mata uns *apelátai* que la volien segrestar. També derrota més *apelátai* que sol·liciten ajut de l'amàzonia Maximó. Digenís els venç a tots i ella li demana un «cara a cara». Vençuda, es lliura a ell que primer la rebutja, però acaba caient de nou en l'adulteri. L'esposa de Digenís, de nou sabedora, li ho recrimina i aleshores ell mata Maximó.

CANT VII. Digenís edifica un palau junt a l'Èufrates i viu feliç amb l'esposa, però troben a faltar un fill. Moren els pares de Digenís amb cinc anys de diferència. Ell els erigeix un mausoleu, fa un elogi de la pau i dóna gràcies a Déu.

CANT VIII. Un dia, quan surt de refrescar-se als banys que té al seu jardí, Digenís es queixa d'uns forts dolors i se'n va al llit. El metge li diu que va a morir i ell crida la dona. Fan junts un repàs de la seua vida i li demana que es torne a casar quan ell mora. Ella no pot suportar el dolor i mor a sobre d'ell i, al poc de temps, ho fa ell. Després dels funerals i repartits els seus béns entre els pobres, s'alça un sepulcre en el seu honor.

3.8. CARACTERÍSTIQUES COMUNES EN ELS HEROIS DE FRONTERES

Segons Valero (1985: 35-36) tot heroi de fronteres ha de reunir les següents característiques, com apareixen a la llegenda de Sayyid Battal³:

És bell, viril, fort, hàbil en el maneig de les armes i expert en combats.

Doma cavalls i els munta fins aconseguir una compenetració total.

Té un esperit combatiu tant amb humans com amb forces sobrenaturals.

Manifesta un comportament bel·licós, propi del món de la cavalleria, sobretot amb les amàzones.

³ Sayyid Battal Ghazi és una figura sagrada i mítica de l'Islam, un guerrer que opera a Anatòlia, associat especialment amb la ciutat de Malatya, governada pel seu germà, Hüseyin Ghazi. La llegenda està basada en les gestes reals d'un líder militar omeia, Abdallah al-Battal, del segle VIII. Al voltant de Sayyid Battal Ghazi s'elabora una part important de la literatura popular turca.

Té certa inclinació al que podríem anomenar «rapte consentit» de dones, filles de generals, comandants, prínceps o reis.

Una altra mena de raptos, violents, són protagonitzats per àrabs o semiàrabs o turcs; tenen per conseqüència un enamorament sobtat amb la conversió de l'heroi a la religió de la seua estimada o a l'inrevés.

Misticisme religiós, fins a arribar al fanatisme, tot i que no és el cas de Digenís.

És individualista, tracta la resta de gent amb suficiència i prefereix enfrontar-se sol a l'enemic en combat. Digenís s'hi enfronta absolutament sol, sense company, ni en batalla, com solitària és també la seua vida. Tan sols en una ocasió s'enfronta a un grup d'àrabs.

3.9. EL CANT DE DIGENÍS ACRITAS I EL CICLE ACRÍTIC

El CDA és un poema anònim, tenint en compte que l'anonimat ha passat a ser una de les característiques essencials de la poesia heroica (Bowra, 1979 [1952]). Pel que fa a l'autoria del poema, per aqueixa època només escrivien a Constantinoble uns quants seglars censurats per l'emperador i uns quants religiosos, censurats pel patriarca. Pel profund coneixement de la literatura sacra, per la descripció dels passatges amorosos, perquè menciona «com diu el meu predicador » (Grottaferrata, IV 1092), i altres detalls, sembla més aviat que siga un autor religiós i no profà. Quant a la data, s'escrigué amb tota seguretat entre els segles XI i XII, però sense poder confirmar-la amb exactitud. Per a Impellizzeri (1975), que el poema siga una vertadera glorificació de Basili I, primer emperador de la dinastia macedònica, fa pensar que fóra escrita sota aquesta dinastia. A més, les fronteres de l'Èufrates descrites al poema, coincideixen històricament amb les de l'Imperi Romà d'Orient durant el

regnat de Romà Lecapé. Amb aquests i altres arguments, Impellizzeri (1940) conclou que fou escrit abans del 944. El fet que totes les versions del Digenís narren al principi la gesta de l'Emir, pare de l'heroi, i que al llarg de l'obra no es tracte els sarraïns com a enemics, sinó amb certa consideració, també fa pensar en el moment històric de tolerància que es visqué sota Romà Lecapé, amb el general Curcuas qui dugué a terme una penetració pacífica a la regió de l'Èufrates. L'aliança amb l'Emir de Melitene, Abu-Hafs, el major èxit d'aquesta política, és el prototip històric de l'Emir de Digenís.

Hi ha però divergències pel que fa a la data de l'autoria. Certs crítics com ara Kyriakidis (1926, 1940), Pertusi (1962), Mavrogordato (1956) i Beck (1971) mantenen que fou escrit durant el segle XI, també basant-se en nombrosos detalls que apareixen al text.

Així com l'èpica de la Grècia antiga no comprén tan sols els poemes homèrics i el cicle troià, sinó també el cicle tebà i els episodis al voltant d'Hèracles i altres herois, de la mateixa manera la bizantina no se circumscriu únicament al Digenís Acritas: comprén també altres cicles no menys importants, com ara el d'Armuris (editat per Alexiou, 1985) o el dels Ducas (Impellizzeri, 1975), que poc o res tenen a veure amb l'acrític, on cal incloure totes les cançons que tracten del rapte de la donzella o del matrimoni i la mort de l'heroi Digenís.

El problema que s'hi planteja és si el poema originari deriva dels cants èpics acrítics o bé són aquests cants els que deriven del poema. Hi ha defensors de la primera teoria, entre els quals Politis i Kyriakidis; i també de la segona, com ara Kalonaros. També hi ha posicions conciliadores com ara la de Pertusi (1970), que afirma que alguns dels cants precediren el poema, i d'altres es

formaren contemporàniament. El *CDA* és una unió híbrida entre la matèria èpica de les heroiques lluites de frontera i l'erudició de l'ambient regnant a Constantinoble.

L'autor prendria inspiració dels cants que celebraven la mort de Digenís per incorporar a la seua obra aquell en què l'heroi i la seua esposa Eudòxia moren al mateix temps de manera romàntica i amorosa, i descartaria aquelles versions en què l'heroi l'estrangula tràgicament perquè no sobrevisca, que perviuen sobretot a les cançons demòtiques del Mar Negre⁴. Atés que fou un poema encaminat a la conciliació entre dues races, no és estrany trobar elements propis de la literatura àrab i oriental, com la llegenda del Sayyid Battâl turc, a través de la font àrab del *Dat-el-Hemma*, o passatges de *Les mil i una nits* (Sobh, 2002). És, en conclusió, una obra conciliadora, docta, històrica, ortodoxa, edificant, didàctica i àulica.

Fins ara els estudiosos no han aconseguit identificar, de manera versemblant, Basili Digenís Acritas amb un personatge històric. Tal vegada el poeta creà el nom i preferí que aquest no immortalitzara cap personatge concret sinó que fora la personificació èpica del valerós cos militar constituït pels *akritai*.

3.10. APORTACIÓ DEL CDA A LA LITERATURA POSTERIOR

En termes generals, és més aviat escassa, encara que aquesta qüestió no ha estat estudiada en tota la seua amplitud. Grégoire (1942-43) i G. Cohen (1951) relacionaven el poema bizantí amb l'epopeia francesa, mentre que Henry i

⁴ A tall d'exemple breu, aquell que recollí Legrand (1874: 196), procedent de Trebisonda.

Renée Kahane (1945) aprecien una gran influència del poema a la *Teseida* de Boccaccio.

Malgrat la dilatada separació geogràfica i cronològica, existeixen entre el *CDA*, el *Cantar del Mio Cid* i la *Chanson de Roland* certes semblances socials que les agermanen. Per començar, els *akritai* originaren a les fronteres orientals bizantines una vertadera aristocràcia militar molt semblant a la noblesa feudal de l'occident medieval. De fet, tant l'aristocràcia militar oriental com la noblesa feudal d'occident, descrites als tres poemes, s'emmarquen en un ambient similar i amb denominadors comuns com: l'oposició religiosa entre cristians i musulmans; la relació de vassallatge entre emperador/rei i els protagonistes; descarnades lluites frontereres...

També hi ha coincidències a nivell literari, com ara la fidelitat i tendresa de Jimena, Alda i Eudòxia; el fet que hi haja tres rius: Tajo, Èufrates i curs de Roncesvalles, com a escenaris de les entrevistes entre el monarca amb el Cid, Digenís i Rotllà; el paper concedit als somnis en totes tres obres; i també la semblança entre la fauna i flora que s'hi descriu.

A nivell formal, trobem que l'estructura del *Cantar del Mio Cid*, quant al seu estil narratiu, és lineal. En canvi, a la *Chanson de Roland*, l'estructura narrativa és curvilínia. El *Cantar del Mio Cid* correspon en la seua estructura externa al tipus de narració àrab (Galmés, 1970: 248)

Hi ha certs punts en comú entre la *Chanson de Roland* i el *CDA*, com el menyspreu d'ambdós pels etiops, el fet que tots dos protagonistes abans de morir rememoren la seua vida passada (fet que no ocorre al *Cantar del Mio Cid*),

certes descripcions d'espais, llocs i accions a la *Chanson de Roland* ens evoquen clarament el *CDA*.

També són clares, d'altra banda, les divergències entre aquestes obres: mentre el *CDA* és un poema conciliatori, els altres dos són molt més bel·licistes. L'Església, com a estament social, no apareix representada al poema oriental, mentre que sí que ho fa als dos occidentals. La vida de Digenís ens és narrada des del seu naixement, mentre que la dels altres dos protagonistes comença a llur mitjana edat. A través del *CDA* s'albira una societat molt més erudita que a les altres dues obres. El Cid i Rotllà són desterrats forçosos, mentre que Digenís s'autodesterra i és un heroi solitari i menys desitjós de riqueses i honors que els dos anteriors. L'heroi bizantí és, de vegades, pres per un fort penediment produït per les seues infidelitats, cosa que no ocorre als altres dos modèlics enamorats.

Al llarg del treball seran aportats alguns punts en comú entre el *CDA* i l'obra mestra de la literatura catalana, el *Tirant lo Blanc*.

3.11 EL POEMA I LA SEUA ESTRUCTURA LITERÀRIA

Tot i considerar-se una unitat literària, solen distingir-se a l'obra dues parts diferenciades: una que comprén els tres primers cants, el Cant de l'Emir, i la segona, que integra els cinc següents, el Cant de Digenís.

Beck sosté la teoria que el Cant de l'Emir presenta tots els trets d'una epopeia, mentre que el Cant de Digenís és pròpiament una novel·la (1966: 137-146). Pel que fa a la primera part, basa la seua teoria en fets com que l'heroi

actua com a representant d'un període heroic de la història del seu poble. La considera una unitat èpica tancada on predomina l'acció sobre la descripció: la història és encara presència. A la segona, en canvi, no representa la història, sinó que obra a títol privat i de manera intranscendent per al seu poble. Ací presenta una successió de fets aïllats on predomina la descripció sobre l'acció: la història és reminiscència. Esdevindria així una novel·la desenvolupada a partir d'un fons èpic, una ampliació conscient de la primera.

La teoria de Beck és només acceptable en part, ja que tot i ser cert que el Cant de l'Emir és més èpic que el de Digenís, on abunden els trets novel·lístics, no es pot acceptar que el primer siga una «unitat tancada». També al Cant de l'Emir hi trobem escenes d'amor de tall novel·lesc o intercanvis de cartes entre mare i fill, com ocorre a les novel·les hel·lènístiques. També abunden les referències religioses que no tenen res a veure amb l'èpica. El Cant de Digenís tampoc no és totalment novel·lesc, ja que hi apareixen elements reals, sobretot de tipus geogràfic. És fins i tot agosarat afirmar que la segona part entronca amb la «novel·la»⁵ del segle XII, que es caracteritza per un amor pur i fidel, combinat amb una sèrie d'aventures i emmarcat a la mar. La «novel·la bizantina» dels segles XII i XIII imità aquestes característiques, però és evident que no les trobem al *CDA*, l'amor del qual no és en absolut fidel ni veiem més aigua que la de l'Èufrates.

⁵ Concepte que tradueix equívocament el grec μυθιστορίαί ο μυθιστορήματα, composicions en vers d'amor i aventures. La traducció convencional per «novel·la bizantina» té l'efecte encara pitjor de distanciar-nos de la literatura grega i abocar-nos al gènere en prosa de la literatura castellana dels ss. XVI i XVII, que suposava una recreació de la novel·la grega – en prosa – dels ss. I a III.

Pertusi (1970: 481) opina que és més lògic relacionar alguns dels aspectes del poema amb les novel·les de contingut cavalleresc que aparegueren a l'Imperi al segle XIII, després de la dominació llatina.

En síntesi, admetent que hi ha diferències entre el Cant de l'Emir, amb més acció, i el Cant del Digenís, amb més narració, no podem establir un tall radical entre les dues parts, que formen un conjunt unitari on coexisteixen trets èpics i novel·lescs indistintament.

3.11.1. TRETOS NOVEL·LESCS COMUNS A TOTA L'OBRA

Alguns dels trets novel·lescs comuns a tota l'obra són:

-L'amor: juga un paper fonamental al llarg de tota l'obra, és decisiu per l'Emir i constant a les aventures de Digenís.

-La bellesa dels protagonistes: l'emir, el seu fill i les seues dones, i també de l'amazona Maximó.

-Les aventures protagonitzades per Digenís.

-Les descripcions: del palau, amb la impressionant galeria de quadres, o l'exòtica i exuberant del jardí.

-L'intercanvi de cartes entre l'Emir i sa mare o entre Digenís i l'emperador.

-La conversa amb animals, com si d'una fàula es tractara, com quan l'emir parla amb el lleó que es creua en el seu camí.

-L'obsessiu amor de Digenís cap a Eudòxia, que no li permet menjar ni pensar en altra cosa que no siga la seua estimada.

3.11.2. TRETOS ÈPICS

Segons apunta Valero (1985: 57): «Si entenem l'epopeia tal i com la defineix Lesky, al *CDA* trobem tots els elements necessaris per considerar-la com a tal: l'heroi constitueix el centre de l'obra i les seues qualitats fonamentals són el valor i la força; actua determinat per l'honor i també gaudeix d'amistat, lluita, caceres, grans banquetes i cançons».

L'obra descriu dues etapes històriques ben diferenciades: al Cant de l'Emir, hi ha l'època bel·licista de finals del s. IX i principis del X; al Cant de Digenís, per contra, hi ha una etapa de pau entre els pobles a partir de la primera meitat del s. X. Perquè aquesta pau perdure, res millor que crear vincles de sang, i així naix l'heroi simbòlic: Digenís Acritas.

4. INTRODUCCIÓ A *TIRANT LO BLANC*.

4.1. ORIGEN DE LA CAVALLERIA I DELS CAVALLERS

La cavalleria fou una institució medieval de caire militar o paramilitar que arribà a constituir una autèntica casta privilegiada dins la societat feudal europea (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 117). L'ideal cavalleresc, amb valors com la fidelitat, el menyspreu del sofriment i de la mort o l'anhel de glòria, feia compatible la defensa del senyor i dels més febles alhora. Fins que l'Església transformà la cerimònia d'armar un cavaller en un ritus religiós (com es veu als capítols LVIII i LIX del *Tirant lo Blanc*, a partir d'ara *TLB*).

En un sentit literal i primitiu, el nom cavaller designava el posseïdor d'un cavall i armes que servia un senyor amb el qual es lligava per un contracte de fidelitat. Sota l'imperi carolingi, els cavallers reberen compensacions territorials als seus serveis i en el segle XII esdevingueren una classe jurídica i hereditària. A la Corona d'Aragó, la cavalleria no fou mai un clos hermètic, sinó que es nodrí també d'homes lliures i ciutadans que foren armats cavallers per un rei com a premi per algun servei prestat prèviament. Aquests cavallers, que vivien normalment a les seues possessions rurals i eren anomenats *mossèn* o *magnífic mossèn*, gaudien de privilegis jurídics i d'exempcions fiscals. La tradició literària sorgida de les novel·les del Cicle Artúric o de la Matèria de Bretanya divulgà la figura del cavaller errant que protagonitzava fabuloses aventures i escometia empreses de dificultat sobrehumana. Aquesta tradició influí poderosament en els cavallers dels segles XIV i XV, que començaren a imitar els

herois de ficció en fets com ara el «vot cavalleresc» o els «passos d'armes»⁶, que apareixen minuciosament descrits al *TLB* als capítols LXXXV a XCV. (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 117-120)

Els vots cavallerescs, juntament amb els passos d'armes, les justes (combats individuals) i els torneigs (combats entre grups de cavallers dividits en quadrilles), conformaven la lluita cavalleresca esportiva, d'entrenament i d'exhibició en l'ús de les armes. Hi havia, emperò, un segon tipus de lluita cavalleresca que responia a una finalitat jurídica, de resolució per la via de l'enfrontament físic, de plets i de conflictes legals entre cavallers per ofenses o litigis civils. El «deseiximent» i la «batalla a ultrança»⁷ n'eren les dues modalitats. En la pràctica, al llarg dels segles XV i XVI, els deseiximents desembocaren en guerres privades entre bàndols de la noblesa i entre famílies. La batalla a ultrança s'iniciava amb una «lletra de batalla»⁸ en la qual l'ofès o perjudicat requeria a lluitar a l'ofensor davant un jutge de confiança, fins que

⁶ Un «vot cavalleresc» era un jurament de caràcter profà exterioritzat en un senyal, una mena d'esquer provocador de la lluita, que distingia el cavaller, el qual quedava deslliurat en haver-lo satisfet. Els «passos d'armes» eren una variant del vot cavalleresc en què un cavaller, el mantenidor del pas, sovint en companyia d'altres, se situa en un camí o lloc transitat amb la intenció de no deixar-hi passar ningú si no es compleixen les seues condicions que havien estat fetes públiques prèviament (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 118). Un dels més destacats fou el Passo Honroso, que defensà el cavaller lleonès Suero de Quiñones i altres mantenidors, del 10 de juliol al 9 d'agost de 1434, al pont d'Órbigo, entre Lleó i Astorga (Riquer, 1964: 585).

⁷ «Deseiximent» és la ruptura de la fe entre dues persones o dos grups de persones que, considerant-se agreujades, s'atorguen la facultat de damnificar-se mútuament (destruir collites i molins, matar ramats, apallissar servents i esclaus, etc.), prèvia la tramesa d'un cartell de deseiximents que anuncia el trencament de la pau. Són, de vegades, la conseqüència i d'altres l'origen de llargues lluites entre famílies o bàndols, que encadenen venjances i crims generació rere generació, que ompliren de sang el regne de València i algunes comarques catalanes. La «batalla a ultrança» és un combat a mort entre dos enemics, en camp neutral i sota un jutge imparcial, que sol ésser un rei o un gran senyor, on el combat és sempre un espectacle al qual tothom assisteix amb entusiasme, com avui dia una competició esportiva (Riquer, 1964: 591).

⁸ La «lletra de batalla» era una carta que s'enviava per mitjà de reis d'armes, heralds, trompetes o porsavants, de vegades amb testimonis i notaris que aixecaven actes, per reptar un oponent a deseiximent o batalla a ultrança (Riquer, 1964: 591). Per exemple, les enviades pel senyor de les Vilesermes a Tirant (capítol LXII), la de Kirieleison de Muntalbà a Tirant (capítol LXXVII) o la del Rei d'Egipte a Tirant (capítol CL).

un d'ells morís, es confessés vençut o concedís que no l'assistia la raó. Aquesta lluita, reglamentada per una complexa casuística (capítols LXII a LXVIII de *TLB*), solia demorar-se per interminables discussions epistolars sobre les armes a utilitzar-hi i sobre el jutge que havia de presidir-la. Podia ocórrer, en un combat a ultrança, que els cavallers vençuts es retiraren de la vida pública i ingressaren en un orde religiós (com féu Tomàs de Muntalbà al capítol LXXXIV del *TLB*).

4.2. LA CAVALLERIA: FICCIÓ LITERÀRIA I REALITAT SOCIAL

Al llarg del segle XV, molts cavallers viuen novel·lescament imitant els herois dels llibres de cavalleria, mentre que els costums i les pràctiques de la cavalleria s'incorporen massivament a la ficció (Riquer, 1964: 590). Aquest fet podem comprovar-lo en la figura de Joanot Martorell, de caràcter bregós, que combaté a ultrança més d'una vegada al llarg de la seua vida. Un altre exemple present al *TLB* i reflex d'un costum habitual de l'època és l'aparició de matrimonis secrets, acceptats socialment (entre Estefania i Diafebus al capítol CXLVII i entre Tirant i Carmesina als capítols CCLXXI i CCLXXII).

La tardor de l'Edat Mitjana significà el final d'aquest món exòtic i sumptuós de la cavalleria, per això el protagonista del *Quijote* provoca tantes rialles i sorpreses al seu pas. Ja és un personatge ridícul i anacrònic que pretén a principis del segle XVII ressuscitar una vida cavalleresca ja extingida (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 122).

És clara des del primer moment la intenció de Martorell d'oferir, al *TLB*, un retrat ampli de la societat del seu temps i els seus valors, sobre el que són els homes i sobre què impulsa els seus actes i què determina els seus sentiments, amb un fons amarg atenuat per l'humor; una comèdia humana (Espadaler, 1993: 66). Constantinoble proporciona uns escenaris que amb la seua grandiositat faciliten el sorgiment d'una narració que es planteja en clau de comèdia, excepte en un punt: els actes militars, sempre tractats amb coneixement i respecte. S'esdevé aleshores que en un món que sembla no creure's els seus principis més sagrats, l'ardiment militar no mena enlloc, i es desfà així un dels somnis més repetits de la literatura medieval (Espadaler, 1993: 66).

L'afany verista de la novel·la fa que els episodis meravellosos i fantàstics que s'hi troben siguen molt esporàdics (com l'aparició de la Verge al rei d'Anglaterra al capítol VI, el miracle del capítol CCCXL, l'illa encantada dels capítols CDX a CDXIII i la presència d'àngels en la mort de Carmesina al capítol CDLXXVIII), sempre justificats pel narrador. Martorell s'esforça sempre per explicar el lector tot allò irrealitzable o impossible (com les meravelles que ocorren a l'episodi de la roca del déu d'Amor – capítols LIV i LV – o el d'una batalla on moren cent moros per cada cristià, però perquè no estaven tan ben armats com els cristians ni portaven els cavalls tan bons – capítol CCLXIX).

4.3. DIFERÈNCIA ENTRE NOVEL·LES DE CAVALLERIES I NOVEL·LES CAVALLERESQUES

D'entre tota la producció literària que gira al voltant del món cavalleresc, cal distingir els gèneres estrictament lligats a la realitat històrica

(lletres de batalla o tractats de cavalleria) d'aquells que són producte de la imaginació (novel·les). I dins d'aquests últims, també hem de diferenciar entre la novel·la de cavalleries i la novel·la cavalleresca (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 122-123).

Les novel·les de cavalleries, extingides durant el segle XVII, deriven d'unes narracions del segle XII que presentaren personatges com el rei Artús, els cavallers de la Taula Rodona, Morgana, Merlí o elements com el Sant Graal. El Cicle Artúric o Matèria de Bretanya (nom amb què es coneix aquesta tradició narrativa) es divulgà a França i a tota Europa gràcies a la figura de Chrétien de Troyes (s. XII) amb novel·les escrites en vers com *Lancelot ou le Chevalier de la Charrette* o *Perceval ou le Conte du Graal*. Totes elles, desenvolupades en un ambient misteriós, sobrenatural, poètic i amb un heroi llegendari, foren imitades posteriorment, per exemple, per Maria de França i els seus dotze *lais*, per novel·les de cavalleries com *l'Amadís de Gaula* castellà i el cicle que en deriva o pel llarguíssim *Lancelot* en prosa francès o Vulgata (Riquer, 1964: 575).

Martí de Riquer les defineix (1964: 575-576) amb presència d'elements meravellosos i inversemblants (dracs, serpents, nans i gegants desmesurats, edificis fets amb màgia, exageradíssima força física dels cavallers que poden desfer, ells sols, exèrcits sencers, ambients de misteri i fetilleria...), per situar l'acció en terres llunyanes i exòtiques i en un remotíssim passat. Aquest tipus de llibres de cavalleries s'escrigueren des del segle XII fins al segle XV.

Però ni el *Curial e Güelfa* ni el *Tirant lo Blanc* tenen res a veure amb aquestes novel·les artúriques franceses ni amb els llibres de cavalleries castellans. Són novel·les cavalleresques, mancades d'elements meravellosos,

localitzades en geografies conegudes i en temps propers o immediats a l'autor. Els seus protagonistes es caracteritzen per la seua intel·ligència, valentia i força, però no són mai desmesurats, sobrehumans ni invencibles, i ofereixen una evolució psicològica del personatge, no lineal i complex, aspecte impensable en les novel·les de cavalleries. La novel·la cavalleresca incorpora aspectes de la realitat del seu moment i esdevé reflex de la societat del moment i verídica relació d'història-ficció (Riquer, 1964: 575-578). S'escrigueren a partir del segle XV, amb l'arribada de la burgesia, la nova classe social que relegà a un segon terme la ja malmesa aristocràcia feudal, l'Edat Mitjana i la seua estructura social. Nasqué aleshores una nova manera de contar les històries dels cavallers, molt més realistes que els passats llibres de cavalleries.

Contràriament al que succeeix als llibres de cavalleries, en els quals la literatura és mitificada per la literatura, al *TLB* l'escenari on es desenvolupa l'acció desmitifica la realitat. Aquest procés és comprovable en els episodis poc edificants a la cort imperial grega i en la degradació a què és sotmès l'heroi en determinats passatges (situacions jocosos on Tirant ha d'entrar a la cambra de Carmesina o en la malaltia que provoca la seua mort) (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 136). Els indrets anglesos són molt exactes a la primera part de la novel·la i quan els paratges són més remots, el narrador tracta de fer-los pròxims amb precises descripcions geogràfiques.

La trajectòria del protagonista és també paradigmàtica en aquest verisme accentuat de la novel·la, tal i com ens descriuen Llanas i Pinyol i Torrens (1984: 136). En la part anglesa de la novel·la Tirant surt victoriós de totes les lluites que emprén, però no perquè siga un ésser de força sobrehumana, sinó perquè tal i com afirma Diafebus «és molt destre en les

armes e té més giny que no força; e la major virtut que té és que li dura molt l'alè» (capítol LXXIII). L'heroi dista de ser un mite, tallat per un patró mesurat i humà, no lluita mai contra més d'un cavaller i és vulnerable. És ferit repetidament als episodis bèl·lics (capítols LIX, LXVII...) i si se n'escapa viu és gràcies a l'auxili dels seus partidaris. Més que un cavaller errant, Tirant és un habilíssim estrateg i un qualificat tècnic militar. A partir de la segona part, la novel·la exhibeix un variadíssim repertori d'estratègies guerreres, descrites amb un detallisme exhaustiu i convincent (capítols CLXIV, CCCIX i CCCXL).

4.4. QÜESTIONS D'AUTORIA

El tema de l'autoria de l'obra *TLB* ha suscitat molts problemes als investigadors que s'han dedicat al seu estudi. Sabem que la primera edició del *TLB* fou acabada d'imprimir a la ciutat de València el 20 de novembre de 1490. En la seua presentació, l'autor, mossèn Joanot Martorell, la dedica a l'infant Ferran de Portugal, diu que fou començada el 2 de gener de 1460 i la presenta com una traducció de l'anglès, encara que se sap que açò no és més que un recurs literari molt emprat al llarg de diferents èpoques i països. De fet, Cervantes al *Quijote* el tornarà a utilitzar cent anys més tard. És fals, per tant, que en siga una traducció (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 132).

El final de la primera edició encara guarda una altra sorpresa major. S'hi explica que a causa de la mort de Joanot Martorell – el 1468, segons Martí de Riquer (1964: 704) –, que no pogué traduir més que tres parts, la quarta part, és a dir, la fi del llibre, fou traduïda a prec de Na Isabel de Lloris, pel magnífic cavaller mossèn Martí Joan de Galba.

De Martí Joan de Galba, segons Martí de Riquer (1964: 706), sabem que era valencià, que es casà el 1457, que atorgà testament el 27 de març de 1490 i que morí al cap d'un mes just, és a dir, abans que s'acabara la impressió del *TLB*, el qual, segons el colofó de la primera edició fou acabat d'estampar el 20 de novembre d'aquest mateix any.

La primera edició del *TLB* i les altres catalanes no apareixen dividides en parts sinó en 487 capítols, la qual cosa fa molt difícil determinar on acaba el text de Martorell i on comença en de Martí Joan de Galba. Avui s'accepta una intervenció progressiva de Galba qui començaria a intercalar detalls i parlaments als episodis de Tirant al nord d'Àfrica. Aquesta participació es fa més densa i acusada en la darrera part de la novel·la, en la segona estada de Tirant a l'imperi grec i final de l'obra. (Riquer, 1964: 706)

4.5. JOANOT MARTORELL. BIOGRAFIA

Les dades i la documentació biogràfica que tenim de l'autor de *TLB* són prou significatives i ens ajudaran a comprendre aspectes de la seua actitud literària i de la seua novel·la (Riquer, 1964: 632).

Joanot Martorell nasqué, probablement a Gandia, entre 1413 i 1414 (Riquer, 1964: 632) – encara que altres fonts daten el seu naixement entre 1410 i 1411 (Bou, 2000: 441) –, i pertanyí a una família de la mitjana noblesa valenciana. Altrament, un dels treballs més actuals sobre la biografia de l'autor de *TLB* com és *Joanot Martorell* de Jesús Villalmanzo (2009), afirma sense cap mena de dubte i amb documentació que ho corrobora, que nasqué a València el 1410 (2009: 23-24). Fill de Francesc Martorell, cambrer del rei Martí I, i de

Damiata de Monpalau, tingué sis germans i germanes: Galceran, Jofre, Jaume, Isabel, Aldonça i Damiata. De caràcter bregós, com el seu germà major, Galceran, el 1433 ja era cavaller i el 1437 inicià una sèrie de lletres de batalla contra el seu cosí Joan de Monpalau a qui acusava d'haver deshonrat la seua germana Damiata i d'haver trencat la seua promesa de matrimoni. D'intercanvi epistolar estigueren vuit mesos i decidiren una batalla a ultrança; com a jutge imparcial, nomenaren, a Londres, el rei Enric VI d'Anglaterra. Per a tal fi, Joanot restà a Gran Bretanya quasi un any (març del 1438 - febrer del 1439), durant el qual conegué la vida de la cort anglesa, llegí obres literàries i conegué molts cavallers i aventurers de tota Europa. No cal dir que açò inspirà directament tota la primera part del «Tirant a Anglaterra». Aquest combat entre cosins mai no es produí gràcies a pactes i a la intervenció de la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, i Martorell hagué de tornar. (Llanas i Pinyol i Torrens: 130-131)

A València continuà amb més conflictes amb Jaume de Ripoll o Felip de Boil i el 1443 viatjà a Portugal, dada també molt rellevant per la seua influència posterior al *Tirant lo Blanc* (Riquer, 1964: 638-642).

L'any següent, el 1444, a causa d'unes propietats que Joanot Martorell havia venut a Agnès de Portugal, esposa d'En Gonçal d'Íxer, comanador de Muntalbà, tingueren greus desavinences i intercanviaren nombroses lletres de batalla, ja que el comprador afirmava que Martorell li devia diners i l'acusà de mentider. El desafiament a mort, emperò, acabà en mans de la justícia civil que condemnà Joanot Martorell a «callament perdurable» en aquest afer (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 131).

Segons Bou (2000: 441), entre 1440 i 1450, Joanot Martorell fou empresonat per diferents delictes, sent el més greu l'assalt a uns mercaders castellans a Xiva.

D'acord amb Martí de Riquer (1964: 645-646), és molt probable que tornara a Anglaterra el 1450, i el 1454 va marxar a Nàpols, on residí un any, ja que era des de 1452 cambrer del rei Alfons el Magnànim (Bou, 2000: 441). L'any 1460 començà a escriure el *TLB* i el 1468 morí, solter i arruïnat, però es desconeixen el dia i el lloc. Novament, divergeix la data de la seua mort a Bou (2000: 441) on apareix l'any 1465.

4.6. PRODUCCIÓ LITERÀRIA. GUILLEM DE VAROICH

Quant a producció literària, a banda de *TLB*, se li coneix a Martorell la redacció de l'inacabat *Guillem de Varoich* que, posteriorment, amplià i modificà als trenta-nou primers capítols del *TLB*. Es tracta d'un primer esbós d'obra, barreja de *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull i de novel·la cavalleresca.

Aquesta breu història, conservada sense final, és una reelaboració d'un poema anglonormand, *Guy de Warwycke*, encara que Martorell degué conèixer la posterior versió francesa prosificada (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 132).

A la primera part de *TLB*, on el comte de Varoich té un paper rellevant, ja que és qui introdueix Tirant en el coneixement de la cavalleria i qui esdevindrà el seu model militar, les diferències amb el *Guillem* original i amb el *Guy de Warwycke* (o *Gui de Warewick*), són notòries i demostren l'apropiació per

Martorell de l'antiga història, deixant a banda qualsevol lligam amb les obres anteriors (Espadaler, 1993: 63).

La part didàctica o teòrica sobre la cavalleria procedeix, en bona part, del *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull. Aquesta obra, coneguda per Martorell en la seua versió original catalana, fou traduïda a Anglaterra on obtingué un gran ressò.

4.7. INFLUÈNCIES DEL TIRANT LO BLANC

La novel·la cavalleresca, apareguda a mitjan segle XV, fou el fenomen de més relleu de la prosa europea del moment. Joanot Martorell afirma que començà a escriure el *TLB* el 1460; el *Petit Jehan de Saintré* d'Antoine de la Salle és del 1456; i posterior és l'anònim *Curial e Güelfa*. En aquest últim es reflecteix la batalla que tingué lloc a Belgrad en juliol de 1456 contra els turcs i que fou vençuda pel cabdill valac János Húnyadi – o Joan Hunyadi (Riquer, 1964: 698-699) –, el voivoda⁹ d'Hongria tingut com un dels models humans que ajudà a construir el personatge de Tirant i que explica el sobrenom de «lo Blanc»¹⁰. Hi ha més obres destacades com l'anònim *Roman du comte d'Artois* (1453 a 1467) o el *Roman de Jehan de Paris* (1495).

Tot i les diferències d'estímuls, ensenyances narratives, formació o perspectiva vital, totes aquestes obres comparteixen característiques com, per

⁹ Cap militar, alt funcionari o governador de certs territoris en els països eslaus.

¹⁰ Joan Hunyadi era valac, per això és anomenat Valachus o Balachus als textos contemporanis, mot que a Occident és mantingut de vegades en la forma Blac o Blach que, per etimologia popular, passà a Blanc o Blanch. Aquest cabdill, conegut com «el cavaller Blanc», «lo comte Blanch» o simplement, «lo Blach», es féu famosíssim arreu del món per les seues victòries. Aquesta relació entre el cavaller històric i el novel·lesc, reduïda a les victòries contra els turcs i l'apel·latiu «lo Blanch», es fa més palesa si tenim en compte detalls com ara el corb que ambdós comparteixen a la bandera d'un i l'escut d'armes de l'altre (Riquer, 1964: 698-699).

exemple, certs rastres de les prosificacions d'antigues cançons de gesta o *romans* artúrics que, amb canvis, pretenen acostar velles històries a la sensibilitat contemporània. Les traduccions catalanes dels llibres de Tristany o Lancelot tingueren una gran difusió, en especial la *Queste del Sant Graal*, de la qual Martorell fins i tot en plagià un fragment (Espadaler, 1993: 60). L'episodi del rei Artús i la fada Morgana deriva de la *Faula* de Guillem de Torroella (Riquer, 1964: 707).

Pel que fa a les tradicions autòctones, cal citar obres com el *Jaufré* i el *Blandín de Cornualha* com a influències del *TLB*, no només per l'humor, sinó també per entendre millor certs gestos sorneguers davant la heroïcitat, tan característics de Martorell. No cal oblidar que Tirant és un personatge on comicitat i seriositat van indistricablement unides (Espadaler, 1993: 61). Són alguns més els autors catalans plagiats al *TLB*: Cerverí de Girona, en poemes i en els *Proverbis* que signa amb el nom de Guillem de Cervera, la *Doctrina moral* de Pachs, *Lo Somni* de Bernat Metge, la versió catalana de les *Històries Troyanes* feta per Jaume Conesa, mentre que la dedicatòria és presa de l'original català de *Los dotze treballs d'Hèrcules* d'Enrique de Villena. Hi apareix també al *TLB* un curiós plagi d'una obra castellana atribuïda a Juan Rodríguez del Padrón titulada *Bursario* (Riquer, 1964: 707).

Els historiadors al segle XV eren entesos com escriptors de fets que afectaven una col·lectivitat, com els nostres cronistes, o bé, com els qui conten fets singulars de la vida de cavallers específics. Muntaner fou l'escriptor que més influí en Martorell en fragments de la seua *Crònica* en què més s'acosta a la biografia d'un personatge. De la mateixa manera influí la crònica de Desclot sobre el *Curial* (Espadaler, 1993: 61). La història, però, no ho explica tot. De fet,

destaca personatges però només en destaca els actes que es vinculen directament als fets narrats. Les cròniques ofereixen la possibilitat de reescriure aquesta realitat d'una altra manera, més imaginativa. Joanot Martorell és considerat novel·lista pel fet que opta per, en un marc realista, particularitzar una vida, un esdeveniment, la quotidianitat, les seues baixeses i vulgaritats, etc.

En l'afany de l'autor per acostar-se a la realitat de la seua època, l'apartat dels personatges n'és ben il·lustratiu. Segons Riquer (1964: 697), Martorell forja el protagonista, sobretot, a partir de la figura de Roger de Flor, cabdill dels almogàvers, el qual, paral·lelament a Tirant però un segle i mig abans, anà des de Sicília en auxili de l'Imperi Romà d'Orient atacat pels turcs, assolí el grau de Cèsar de l'Imperi, es casà amb una neboda de l'Emperador i morí a Andrinòpolis, forma catalanitzada d'Adrianòpolis, actual Edirne. No és, tanmateix, l'únic model del protagonista de la novel·la. La crítica n'ha assenyalat, almenys, tres més coetanis de Martorell: el primer, el voivoda d'Hongria János Húnyadi, ja esmentat, que el 1448 obtingué sobre els turcs una gran victòria que allunyà durant un temps el perill musulmà de Constantinoble i les illes gregues; el juliol de 1456 els tornà a derrotar i morí poc després. Els altres dos són Geoffroy de Thoisy, cavaller borgonyó, participant al setge de Rodes i vinculat a Alfons el Magnànim i Pedro Vázquez de Saavedra, militar gallec o castellà d'agitada carrera que formà part el 1443 de l'expedició borgonyona que socorregué l'imperi grec (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 134-135). Al marge de Tirant, molts altres personatges han estat identificats com a reals (els dos bàndols de genovesos enfrontats dels capítols CXXXII i CXC, el rei d'armes de Jerusalem (capítols LXIII i successius) o l'espia Ciprès de Paternò (capítol CXLIX), tots atestats en documents cavallerescos de l'època (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 135). En conseqüència, Martorell, diu Martí de Riquer

(1964: 708), «no pretén de fer arqueologia ni narrar fets i aventures situats al passat, ans novel·litzar la societat contemporània. Tot el que s'esdevé al *TLB* era possible a la segona meitat del segle XV».

Martorell no es creu massa el poder de la lírica, com queda palés als capítols III i IV on es burla de les llàgrimes femenines amb versos de March, però el vençut rei Escariano se'n recorda de Jordi de Sant Jordi a la presó (CCCXIX) (Espadaler, 1993: 62). També cal recordar que empra poemes sencers de Roís de Corella, com el *Debat epistolar* amb el Príncep de Viana i la *Història de Leànder i Hero*, encara que es contempla en aquest cas la imitació inversa, és a dir, que fos Roís de Corella qui imitara Martorell (Riquer, 1964: 707).

La cultura personal i la formació literària de Martorell li permeten tenir Boccaccio com a influència remarcable. L'autor aprofita del *Decameron* materials de la història de Landolfo Rufolo i de les aventures de Constanza i Martuccio, però parodia la *Fiammetta*. Apareix també la influència d'un sonet de Dante i una versió d'una famosa epístola llatina de Petrarca titulada *Familiarum rerum* XII 2 (Riquer, 1964: 707).

Finalment, com ja s'ha dit, Martorell, abans de redactar el *TLB*, havia començat el tractat de cavalleria *Guillem de Varoich*. Es pensa que l'estretor narrativa d'un tractat cavalleresc no podia satisfer la necessitat d'incorporar al text materials de molt diferent ordre que demanaven un marc més imaginatiu (Espadaler, 1993: 63).

4.8. INFLUÈNCIES ORIENTALS DEL TIRANT LO BLANC

Es parteix de la premissa que l'aspecte oriental del *TLB* es mou encara sobre un terreny absolutament verge d'investigació, tal i com afirmava Siegfried Bosch al seu treball «Les fonts orientals del Tirant lo Blanch» (1951), al llarg del qual pretenia posar de relleu les analogies de fet i d'ambient existents entre la novel·la de Martorell i un conte de les *Mil nits i una nit* (*Kitāb alif layla wa-layla*): la *Història del rei Omar al-Na'mān i dels deus dos meravellosos fills Šarkān i Daw' al-Makān*.

Al llarg de la monografia compara certs aspectes que presenten analogies entre les dues obres. Comença fent un resum sobre l'argument de la *Història d'Omar* durant les nits de *Les mil nits i una nit* que l'ocupen. La defineix com una veritable novel·la cavalleresca: cavaller errant, combats singulars, enumeració de les etapes formatives del cavaller, detalls sobre la seua educació, etc (Bosch, 1951: 6).

El primer punt que compara entre les dues obres és el «Panorama geogràfic de la guerra». Ací explica que, donat que l'element territorial del *TLB* a partir de Rodes, és tot l'Imperi Bizantí, el títol d'emperador de Constantinoble correspon més exactament a l'emperador del romans. Destaca la perícia geogràfica i el coneixement topogràfic que Martorell demostra sobre els llocs on desenvolupa l'acció, estudiats per primera vegada a l'estudi preliminar de Fréret a l'edició francesa del *TLB*. Givanel, al *Estudio crítico de la novel·la cavalleresca «Tirant lo Blanch»* (1911: 504-5), remarca pel que fa a la topografia dels països orientals que, tot i ser prou precisa, inclou alguns passatges

imaginari, ja que ell defensa que Martorell mai no va visitar en persona totes les terres descrites a l'obra. Aquesta idea, emperò, té defensors i detractors, ja que Lluís Nicolau d'Olwer, per exemple, creu fermament que va estar com a mínim a Rodes, i W. J. Entwistle, a l'itinerari biogràfic que va traçar de Martorell, el situa a l'illa i als països de l'Orient mediterrani sobre el 1458, acompanyant Pere Martorell, almirall d'Alfons el Magnànim (Bosch, 1951: 8). Givanel defensa la idea que Martorell barreja elements reals (viatge de l'heroi a Constantinoble i a l'arxipèlag grec) i fantasiosos (incursions per les terres cristianes) al *TLB*. Mentre que reafirma la tesi que Martorell coneixia molt millor la geografia grega i asiàtica que no pas la nord-africana, com demostren algunes incorreccions descrites al *TLB*. Bosch descriu tot seguit l'element territorial presentat a l'altra novel·la i conclou que la Barbaria del *TLB* és el regne de Qasāriya a la *Història d'Omar*.

El segon element a comparar és la guerra. En aquesta qüestió se centra en comparar el final de les dues guerres o conquestes en ambdues obres que finalitzen d'igual manera, però contrària alhora. És a dir, a la *Història d'Omar* hi ha una conversió en massa dels cristians a la doctrina de Mahoma, mentre que al *TLB* l'objectiu és justament el contrari. Encara que matisa que la conversió al *TLB* es dona sobretot als capítols de la conquesta de Barbaria i no pas a la reconquesta de l'imperi grec, així com tampoc l'altra història es desenvolupa a Constantinoble sinó al reialme cristià de Qasāriya (Bosch, 1951: 11). Posa de relleu a continuació la gran similitud d'expressions amb què es qualifiquen entre ells cristians i musulmans (apartat que també analitzarem al nostre treball comparatiu) i el destí de l'ànima dels qui moren, segons la religió que professen. Per acabar, pel que fa a la guerra pròpiament dita, les obres ofereixen molts trets comuns, però ho són també de la literatura cavalleresca en general:

el riu que es desborda a causa del gran nombre de cadàvers que hi han caigut o el guerrer que d'un cop de destrat en parteix un altre en canal, són patrimoni de l'èpica de tots els temps. Bosch presenta en particular la similitud entre el desafiament de Sarkān pel guerrer cristià Lluç, al costat del de Tirant lo Blanc pel rei d'Egipte. Quant a la manera de finalitzar la guerra, addueix les analogies següents: la tàctica militar comuna (simulació de fugida mentre un segon exèrcit caurà damunt els perseguïdors, simular la presència d'un nombrós cos de guerrers fent grans crits i sorolls) o el concepte despectiu del valor personal de l'enemic, en contraposició amb l'estima hiperbòlica del propi. Tot i això, continuem parlant de llocs comuns.

En tercer lloc, hi ha la comparació entre les persones, en la qual centralitza la descripció del personatge de Carmesina, que és – segons Bosch – qui més deu a la novel·la àrab, enfront al personatge d'Abrīza, filla del rei de Qasāriya. Compara dos parlaments anàlegs de les dues protagonistes rebutjant matrimonis no desitjats, i una situació repetida a les dues obres: quan les dones visiten els campaments dels seus estimats vestides d'homes acompanyades de les seues donzelles. Per últim, el personatge de la Viuda Reposada té una anàloga a la *Història d'Omar*, la Mare-de-totes-les-calamitats, amb idèntiques característiques i comportaments. Malgrat les similituds, matisa Bosch, existeixen diferències essencials que rebutgen la idea d'un calc per part de Martorell.

En quart lloc, l'ambient d'«amoralitat»: l'estudi sobre l'inaudit ambient d'amoralitat (o eròtica picaresca) al *TLB*, segons Bosch (1951: 16), va tenir la virtut de desconcertar la crítica del moment. S'analitzen els valors que Tirant representa i que el deixen com un «moralment dèbil». Afirmar que hi ha

passatges que poden semblar una paròdia deliberada del llibres de cavalleria – com, per exemple, el ridícul combat entre Tirant i el senyor de les Vilesermes –, però, com de costum, hi ha defensors (Rabelais) i detractors (Vaeth, Menéndez Pelayo, Givanel) d'aquesta teoria. Vaeth intenta descobrir al *TLB* un propòsit moralitzador, mentre que Givanel, no cerca segones intencions a l'obra, sinó que la pren tal i com és, pensa que retracta la societat de l'època i que pren veritables models socials. De fet, apunta que l'element amoral no és una característica exclusiva del *TLB*, sinó que hi ha més obres de l'època que la comparteixen. En aquest punt, Bosch afirma que s'equivoca en els exemples buscats que no són en absolut comparables als de la novel·la catalana. És ja sabut que la literatura cavalleresca es ressent d'un excessiu idealisme pel que fa a la temàtica amorosa, punt que fa que el *TLB* trenque, en certa manera, amb aquest idealisme trobadoresc (1951: 21). La qüestió que es planteja Bosch de desxifrar és si l'erotisme del *TLB* és d'herència italiana (Boccaccio); o bé, és un reflex del nostre propi realisme literari; o per contra, reconeix unes fonts distintes o unes altres influències locals fora de les peninsulars europees (1951: 24). Autors com Rubió i Lluch assenyalen que el realisme de Martorell és molt més nu, cru, natural i prosaic que el del *Decamerone* de Boccaccio, mentre que el traductor de tota la gran compilació àrab que foren *Les mil nits i una nit*, J. C. Mardrus, afirma que aquesta obra representà per al clima moral dels europeus una mancança d'escrúpols. Que allò que a un europeu feia esglaiar i escandalitzar-se, a un àrab el feia riure, en un sentit hilarant. Així és com ell interpreta els passatges més maliciosos o, fins i tot, pornogràfics del *TLB*. Veu clara la influència islàmica en Martorell, però més clara encara la seua naturalesa valenciana manifesta mitjançant l'ús constant de l'equívoc.

4.9. CARÀCTER, LENGUA I ESTIL

Com citen Llanas i Pinyol Torrens (1984: 139), el *TLB* ha estat qualificat de novel·la «total» per Vargas Llosa a la seua *Lletra de batalla per Tirant lo Blanc* (1969), per la pluralitat d'aspectes que Martorell incorpora a la ficció provinents del seu entorn real. És una novel·la «de cavalleria, fantàstica, històrica, militar, social, eròtica, psicològica: totes aquestes coses alhora i cap d'elles exclusivament, ni més ni menys que la realitat» (Llanas i Pinyol Torrens, 1984: 139). No només Vargas Llosa lloa el *TLB*, Miguel de Cervantes n'és també un admirador confés, com reproduceix Riveiro Espasandín a la presentació de l'edició de *TLB* (1990: 21): «El *Tirant* dfuig dels tòpics de la cavalleria i crea un model únic. La novel·la de Martorell té ingredients com el realisme, la naturalitat, l'erotisme i, sobretot, allò que sorprèn Cervantes és precisament el més valuós i característic del *Tirant*, allò que més l'aparta de les fantàstiques aventures de les restants novel·les: la quotidianitat.» No en va és una de les tres novel·les que Cervantes salva del foc de la llibreria de don Quixot, juntament amb l'*Amadís de Gaula* i el *Palmerín de Inglaterra* (Riquer, 1964: 575).

Ja hem comentat en un apartat anterior la relació que s'estableix a l'obra entre la realitat de l'època i la ficció, i la gran quantitat d'influències de les quals beu Martorell per crear la seua obra mestra.

La personalitat de Martorell, la transmissió de la seua experiència vital, es fa palesa a moltes pàgines del *TLB*, tot i que l'autor es distancie dels personatges sense cap mena de preferència o sentimentalisme (Espadaler, 1993:

66). Els seus coneixements de llocs, personatges o ambients és innegable (sobretot a la part anglesa de l'obra).

El *TLB* ha estat reiteradament criticat per la seua manca de coherència. Segons Espadaler (1993: 67), Martorell no compon un llibre segons esquemes previs i inamovibles, ni manté un mateix to narratiu al llarg de la novel·la. Això no lleva que les cinc parts en què està dividida l'obra al principi es corresponen amb el contingut d'aquesta, que conformen quatre blocs prou compactes i ben lligats com per respondre a una idea organitzativa. Martorell no és un escriptor curós de l'estil, cosa que podria justificar que plagie altres textos. A Joanot Martorell li interessen més els detalls, la imaginació i el ritme de les escenes. El llenguatge que apareix, que és fresc, col·loquial, directe i enginyós (sobretot en el personatge de Plaerdemavida), junt amb la imaginació, la desimboltura dels personatges o el retrat de les motivacions, fan de Martorell l'escriptor amb més nervi i atractiu de tota la nostra literatura. El seu món de referències no es troba als llibres, sinó a la realitat. Martorell, segons Espadaler (1993: 67), no escriu la realitat, sinó que la diu, la recita, l'explica des de la seua personalíssima veu, i açò el situa per damunt dels personatges i del lector.

Quant a la llengua, sorprèn trobar a la dedicatòria i a l'epíleg del *TLB* la següent afirmació: que la novel·la és escrita en «llengua vulgar valenciana», ja que el català era, durant l'Edat Mitjana, la més unificada de totes les llengües romàniques. El que probablement signifie és que el llibre està escrit en romanç (o llengua) vulgar de València, atès que hi ha particularitats lingüístiques valencianes (sufixos en *-ea*: *bellea*, *riquea*; *fon* per *fou*, *en* per *amb*; *-e* en la primera persona de present d'indicatiu: *pense*, *done*) o que Martorell, empès per la seua voluntat de versemblança, volguera incorporar la parla viva

de València a la seua novel·la. També hi incorpora arabismes (*albarà, albíxeres, cuscussó*), castellanismes (*estrado, superbo, sinraó, sancerro*), gal·licismes cavallerescs (*porsavant, sarjant, xarnera*) (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 139-140). No ens proposem de fer, al llarg d'aquest treball, una comparativa entre la llengua emprada a les dues obres, ja que el *CDA* en llengua original, és a dir, grega, està fora de l'abast de les nostres possibilitats. És per això que en aquesta part del *TLB* fem aquest breu comentari sobre la llengua de l'obra catalana, però no hi és l'equivalent a la part del *CDA*.

Per últim, pel que fa a l'estil, hi ha dos nivells que es juxtaposen al *TLB*, un de culte i retòric, l'estil de la «valenciana prosa» humanística, prosa recargolada, emprada als parlaments, els conhortos, les lamentacions, els diàlegs ampul·losos i erudits, amb sintaxi llatina, que respon a la forma artificiosa de parlar de la noblesa valenciana de l'època. I d'altra banda, un estil col·loquial, fresc, immediat, que aporta part del seu atractiu a la novel·la, perceptible en la gran quantitat de refranys, frases fetes, interjeccions i exclamacions, especialment en el personatge de Plaerdemavida, la desimboltura expressiva de la qual, aguda i enginyosa, és visible en els episodis amorosos i humorístics (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 140).

4.10. DIVISIÓ I FONS HISTÒRIC

Els quatre-cents vuitanta-set capítols de la novel·la s'organitzen al voltant de cinc nuclis episòdics (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 133):

- El primer (fins al capítol XCVII), conta com el protagonista adquireix fama i prestigi com a cavaller lluitant a Anglaterra contra altres cavallers en unes festes cortesanes.

- El segon (capítols XCVIII - CXIV), localitzat en escenaris marítims (Sicília i Rodes), explica com l'heroi esdevé un hàbil almirall en les batalles navals.

- El tercer (capítols CXV a CCXCVI), relata les aventures de Tirant a l'imperi «bizantí» (històricament arrasat pels turcs l'any 1453), on es revela com a magnífic estrateg i victoriós cap militar en els combats en terra ferma que mantenen els exèrcits cristians contra els infidels.

- El quart (capítols CCXCVII a CDXIII), varia sensiblement. Cabdill de tropes africanes, Tirant fa un viatge al nord d'Àfrica on emprén la conversió i el domini d'extensos territoris d'infidels.

- El cinquè i últim (capítols CDXIV fins al final), és la culminació del tercer, i narra com Tirant retorna a Grècia i l'allibera del perill turc definitivament abans de morir.

TLB és, en primer lloc, una novel·la biogràfica que ressegueix les peripècies d'un cavaller imaginari en un marc farcit de referències a episodis i personatges extrets de la realitat històrica, establint així un vincle especial amb el lector del s. XV (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 134). Un exemple és el setge

de Rodes, novel·lat als capítols CV i CVI, que dugueren a terme les forces egípcies el 1444.

4.11. SÍNTESE DE L'ARGUMENT

Per tal d'explicar l'argument de la novel·la, s'ha dividit el contingut en les cinc parts adés esmentades de l'obra. La part dedicada a la síntesi de l'argument del *TLB* és sensiblement més llarga que la corresponent del *CDA*, per una qüestió molt senzilla: a les edicions que hem emprat, la primera obra té 804 pàgines, mentre que la segona té 239 pàgines (en edició bilingüe). Hem considerat important il·lustrar aquesta síntesi amb tot allò més rellevant que ocorre al llarg de la novel·la *TLB*, per tal de fer un resum complet de l'obra.

- **Tirant a Anglaterra** (capítols I – XCVII). Tirant, junt a altres gentilhomes de Bretanya, va a Anglaterra per assistir a les festes del casament del rei i per rebre l'ordre de cavalleria. De manera accidental, topa amb l'ermità Guillem de Varoic qui amaga la seua identitat i l'adoctrina sobre la cavalleria seguint un tractat francès, *l'Arbre de batalles* (capítol XXVIII). Tirant, reunit de nou amb els seus companys, va a Londres i de retorn a Bretanya, visita novament l'ermità per explicar-li tot allò que han viscut. Diafebus, el seu cosí, conta a l'ermità que Tirant ha estat proclamat millor cavaller de les festes. Tornen a Bretanya amb Tirant fet cavaller, lloat, experimentat i famós.

- **Tirant a Sicília i a l'illa de Rodes** (capítols XCVIII – CXIV). Tirant s'assabenta per un missatger que el Soldà del Caire ha posat setge a l'illa de Rodes. Compra una galera i va en el seu socors amb el jove Felip, infant del rei de França, embarcat d'amagat a la seua nau. S'estan uns dies a la cort de Sicília

on Felip s'enamora de la infanta del regne, Ricomana, qui decideix posar a prova la seua beneiteria. No convençuda del resultat, ajorna la decisió per quan tornen de Rodes. Tirant, Felip i el rei de Sicília s'embarquen vers l'illa i socorren la ciutat. Tirant aconsegueix fer fugir els moros i va en peregrinació a Terra Santa on rescata molts captius. De retorn a la cort siciliana, la infanta sotmet a prova de nou el príncep francès que continua fent de les seues. Seguint el consell d'un filòsof de Calàbria, decideix esposar-se amb ell gràcies a un equívoc que fa treure a la infanta conclusions equivocades. Per acabar, s'embarquen per costes sarraïnes contra els infidels i retornen a Sicília.

- **Tirant a l'Imperi Grec** (capítols CXV – CCXCVI). Aquesta és la part central de la novel·la i la més llarga. Un cop Tirant ha tornat a Sicília, el rei rep una lletra de l'emperador de Constantinoble en què informa que els turcs han envaït l'Imperi i assetgen la ciutat i prega l'ajut de Tirant. Aquest, aconsellat pel rei, s'embarca amb la seua gent, és rebut amb honors i li és encomanada la capitania de l'exercit imperial. Quan coneix la filla de l'emperador, la princesa Carmesina, s'enamoren immediatament. També apareix la Viuda Reposada, dida de la princesa, que està enamorada secretament de Tirant i intentarà separar-los per tots els mitjans. Tirant venç els turcs dues vegades i demostra la seua vàlua com a estratègia i militar, mentre que el duc de Macedònia, envejós de Tirant, farà tot el possible per enutjar-lo. El duc mor en una batalla i Diafebus el desemmascara a la vegada que informa l'emperador de la gran victòria obtinguda per Tirant, per tal d'afavorir el seu amor. Diafebus i Estefania es declaren el seu amor i es casen secretament. L'emperador es trasllada al camp de batalla, juntament amb Carmesina i Estefania, i presència l'aclaparadora victòria de Tirant sobre els turcs, on és ferit. Tirant i Diafebus es reuneixen d'amagat amb Carmesina i Estefania, a la cambra

de la princesa, Plaerdemavida ho espia tot i els ho relata a les xiques al matí següent en forma de somni. L'emperador i Carmesina tornen a Constantinoble. Tirant venç per mar l'estol del Gran Caramany que venia en socors dels turcs i després va a Constantinoble amb els presoners. Allí, mentre l'emperador delibera la resposta a les propostes de pau que han fet el Soldà i el Gran Turc, Tirant intenta, sense èxit, anar més enllà amb el seu amor. Després d'un temps, l'emperador organitza unes grans festes on acudeixen el rei Artús i la seua germana Morgana. Diafebus i Carmesina es casen públicament. Tothom està content, llevat de Tirant que no obté resultats davant la casta princesa, en part per culpa de la malvolença de la Viuda Reposada que no deixa de malparlar d'ell. Abans de partir de nou a la batalla, instigat per Plaerdemavida, un tímid i indecís Tirant intentarà atacar l'honestedat de la princesa amb un engany que donarà com a resultat final un gran bac al jardí de palau, una cama trencada i mig personal del palau a la cambra de Carmesina buscant una rata inexistent. Mentre està immòbil al llit, el seu escuder Hipòlit va cada dia a palau per dur cartes d'amor de Tirant a Carmesina. Aquest, enamorat de l'emperadriu, és requerit per ella i li confessa el seu amor, cosa que a ella l'encén de passió. Carmesina i Tirant es casen secretament, però la Viuda Reposada, més gelosa que mai, inventa un terrible engany i fa creure Tirant que Carmesina manté relacions sexuals amb el seu hortolà, el negre musulmà Lausetà. Tirant, que ha cregut veure-ho amb els seus propis ulls, decebut, trist, irat i engelosit, mata l'hortolà i emmalateix. Un cop recuperat, torna al camp de batalla i Carmesina que no entén el capteniment de Tirant i la seua negativa a veure-la, envia Plaerdemavida a la nau per descobrir què li passa. Allí, Tirant descobreix l'engany de la Viuda i la innocència de Carmesina, es lamenta profundament per la seua poca fe en la princesa i s'enutja moltíssim amb la Viuda. Estant a la nau, la mar embogeix, s'endú la galera del port i la fa sotsobrar a les costes del

nord d'Àfrica. Ambdós, cadascun pel seu costat, arriben a la costa i salven llurs vides.

- **Tirant al nord d'Àfrica** (capítols CCXCVII – CDXIII). Tirant és recollit pel *Cabdillo sobre los cabdillos*, un gran senyor del regne de Tremicèn, com a captiu però amablement. És vestit, alimentat i tramés al castell del seu fill, on és tancat a la presó. Mentrestant, el rei Escariano, que vol casar-se amb la filla del rei de Tremicèn, ataca el regne i posa en setge el rei. El *Cabdillo* fuig de la batalla, arriba al castell del fill i treu Tirant de la presó per tal que els ajude. Aquest es posa ràpidament al seu servei i combat amb èxit les tropes del rei Escariano, trenca el setge, allibera el rei i la seua filla i fortifica la ciutat de Tremicèn. Al cap de poc, el rei Escariano, gràcies a la traïció d'un jueu, pren la ciutat, mata el rei i s'endú la princesa Maragdina a un castell inexpugnable. Tirant es posa al comandament de les tropes del rei mort i, mitjançant una estratagema i l'ajuda d'un albanès, aconsegueix entrar dins el castell d'Escariano. La reina alliberada requereix els amors de Tirant, però ell la rebutja amb suavitat i cortesia, es manté fidel a Carmesina i la converteix al cristianisme. El rei Escariano no tardà a seguir els seus passos i també abraçà la fe cristiana en conèixer la notícia de la conversió de la reina; i després d'ells dos, milers de musulmans seguiren el seu exemple. Mentrestant, Tirant segueix combatent altres reis moros i conquesta quasi tot el nord d'Àfrica. En una de les ciutats assetjades, envien Tirant una comitiva amb la senyora de la ciutat i moltes donzelles per demanar clemència. Entre les donzelles, vestida de morisca, està Plaerdemavida que va ser recollida per un vell moro i més tard entrà al servei de la senyora de la ciutat. Ella, sense descobrir-se, suplica generositat a Tirant i li retreu la seua poca pietat, li recorda el seu passat i li revela l'estat de l'Imperi i de la seua estimada Carmesina, quasi en mans dels

turcs. Tirant, que ignora la seua identitat, es desmaia en escoltar-la. Ja recobrat, ella es descobreix, ell l'acull amb gran alegria i perdona els de la ciutat. Tirant, instat tothora per Plaerdemavida a tornar a Constantinoble, envia ambaixadors i vitualles a l'emperador i es prepara per al viatge. Abans, casa Plaerdemavida amb el seu cosí, el senyor d'Agramunt, a qui dóna el regne de Fes. Acabada l'exitosa campanya al nord d'Àfrica, s'embarca vers Constantinoble amb els exèrcits de moros convertits al cristianisme. Abans de salpar, però, tramet el cavaller Espèrcius com a ambaixador al regne de Sicília. Aquest va a informar el rei italià dels propòsits de Tirant i quan torna al nord d'Àfrica, el seu estol ja ha partit. Els segueix, però naufraga davant d'una illa despoblada on desencanta una donzella en forma de drac.

- **Tirant allibera l'Imperi** (capítols – CCXCVI). Tirant arriba a Constantinoble i la Viuda Reposada, plena de temor, es mata. Després d'atacar per sorpresa les naus turques i capturar-les, socorre la ciutat i els talla la fugida. Envia Plaerdemavida a la ciutat i negocia amb els turcs la seua rendició. Immediatament va a informar formalment l'emperador de la situació però amb l'esperança de reunir-se amb Carmesina. Aquella mateixa nit, Plaerdemavida enganya novament Carmesina i fa entrar Tirant dins la seua habitació on, malgrat les pregàries de la princesa, acaben consumant el seu amor. L'emperador accepta les propostes del Soldà i Tirant allibera l'Imperi i Diafebus i altres cavallers, captius dels turcs. L'emperador, agraït, dóna Tirant la mà de la seua filla com a esposa i el fa cèsar i hereu de l'Imperi. Tirant emprén la conquesta dels nuclis més resistents de terres veïnes i es prepara per la seua tornada triomfal a Constantinoble per celebrar les bodes. Malauradament, estant a Adrinòpolis, Tirant emmalalteix greument i mor durant el trajecte de tornada, després de fer testament i d'escriure una lletra de comiat a la seua

estimada. Coneguda la notícia, tothom plora desconsoladament, especialment l'emperador i Carmesina. Mentre es preparen les exèquies de Tirant, mor l'emperador totalment trasbalsat per la mort de Tirant i de veure el desconsol de la seua filla. I Carmesina, traspasada de dolor, fa testament, rep els sacraments i mor també ajaguda en un llit, entre els cossos de Tirant i del seu pare. Finalment, Hipòlit, hereu de Tirant, es casa amb l'emperadriu i és proclamat nou emperador.

4.12. APORTACIÓ DEL TLB A LA LITERATURA POSTERIOR. **RECEPCIÓ**

La primera edició de la novel·la degué tindre molt d'èxit, ja que set anys després se'n realitzà una de nova a Barcelona. Les diverses referències que hi ha del TLB a les obres catalanes dels segles XVI i XVII indiquen l'àmplia difusió que hi va tenir. El llibre, però, no fou reeditat en català fins al darrer quart del segle XIX. D'aleshores ençà se n'han fet diverses edicions i adaptacions. Fou traduïda a altres llengües com el castellà (1511), amb forta influència en la novel·la de cavalleries del segle XVI, entre elles al *Quijote* de Cervantes. A Itàlia gaudí d'una gran divulgació amb traduccions el 1501, 1538, 1566 i 1611. Ludovico Ariosto n'adaptà un episodi al cant V del seu *Orlando furioso* i Matteo Bandello a les seues *Novelle*. William Shakespeare, a *Much ado about nothing* i Edmund Spencer a *Faerie Queene*, adaptaren el mateix episodi, però possiblement a partir de les versions dels italians i no del propi TLB. A França hi arribà al segle XVIII i gaudí de relativa fama, amb referències a l'obra de Jean-Jaques Rousseau. La darrera versió de la traducció anglesa (1983, reeditada el 1996) va esdevenir un *best-seller* als Estats Units (Llanas i Pinyol i Torrens, 1984: 132-133).

5. ESTUDI COMPARATIU ENTRE ASPECTES COMUNS A LES DUES OBRES

Un cop llegides i contrastades diferents biografies i obres en referència a l'obra i la figura de Joanot Martorell (Colón, 2013; Chiner, 1993; Hauf, 2009; Riquer, 1990; Villalmanzo, 2009), resulta evident que la influència de la vida de l'autor, els càrrecs que va ocupar junt a reis i corts, el seu caràcter bregós, la seua formació cavalleresca, de protocol i estil retòric, el seus títols personals (mossèn, cambrer, trinxant i escrivà de ració), els viatges que pogué realitzar a Anglaterra, Portugal, Sicília i, sobretot, la seua estada a Nàpols, juntament amb Alfons V el Magnànim, van marcar de manera decisiva la narració de la seua obra mestra *Tirant lo Blanc* i la ficcionalització del seu protagonista. El fet de conèixer personatges històrics com el ja esmentat anteriorment Joan Hunyadi (també mort, com Tirant, per inesperada i incurable malaltia), i d'envoltar-se a Nàpols d'una cort plena de poetes (Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Andreu Febrer...) i lletraferits i gaudir d'un excel·lent biblioteca, van brindar-li l'ocasió de nodrir-se d'obres i autors com els *Anals* de Titus Livi, *l'Eneida* de Virgili, les *Heroïdes* d'Ovidi, les *Històries troianes* de Guido delle Colonne, la *Crònica* de Ramon Muntaner, *Los dotze treballs d'Hèrcules* d'Enrique de Villena, el *Dotzé del Crestià* de Francesc d'Eiximenis, el *Libre d'orde de cavalleria* de Ramon Llull, *Lo Somni* de Bernat Metge, Dante, Petrarca, Boccaccio o l'obra poètica de Guillem de Cervera (o Cerverí de Girona), Guillem de Torroella, Ausiàs March o Joan Roís de Corella (Villalmanzo, 2009: 13-40).

Fou durant aquesta estada a Nàpols, culturalment tan fèrtil, on fou nomenat cambrer del rei Alfons V per tal d'ocupar-se de missions de

responsabilitat, tant dins d'Itàlia com també fora del país; un d'aquests viatges fou a la llunyana Constantinoble. L'esperit de croada que transmet cada pàgina de la novel·la i que anima Tirant quan decau d'ànims és explicat també per aquesta estada napolitana els anys centrals del segle XV. Tirant és un gran heroi cristià que s'enfronta i venç els enemics infidels per tal de mantenir unit el món sota la llei cristiana: després de la caiguda de Constantinoble a mans turques el 1453, aquest era el sentiment i l'anhel de tot el món cristià. La cancelleria d'Alfons V a Nàpols gestava una política antiturca d'aliances amb els enemics otomans, desitjant ser el cap d'un imperi que s'estenguera pel Mediterrani. Va elaborar, fins i tot, un projecte de croada per tal de recuperar Constantinoble i el propi Joanot Martorell fou l'encarregat de redactar una carta de desafiament a Mohamed II el Conqueridor. Es valora la possibilitat que Martorell acompanyara el Marqués de Ferrara a Constantinoble a dur-li la carta al Gran Turc, cosa que explicaria el vast coneixement que té l'autor sobre la ciutat constantinopolitana. Tot aquest projecte, tanmateix, per diferents motius – entre els quals destaca la mort del propi Alfons V el 1458 – no es dugué a terme mai (Villalmanzo, 2009: 41-43).

5.1. EL PROTAGONISTA

Ambdues obres tenen un heroi protagonista que els dona títol: *Digenís Acritas* i *Tirant lo Blanc*. Són dos herois formats en l'art cavalleresc, encara que de manera diferent: Digenís, nascut de pare musulmà convertit per amor al cristianisme i mare cristiana, ja des del seu naixement destacava per les seues virtuts, com es descriu al final del cant III¹¹.

¹¹ Pel que fa al CDA, tot i que hem treballat, en primer lloc, amb la traducció espanyola de Valero (1985), hem cregut escaient presentar els passatges comparats en llengua original, fent-hi servir l'edició de Jeffreys (1998), i per coherència amb la resta del treball, la traducció valenciana

Τὸ δὲ παιδίον ἠὔξανεν ὁ Διγενὴς Ἀκρίτης,
χάρισμα ἔχων ἐκ Θεοῦ παράδοξον ἀνδρείας,
ὥστε πάντας ἐκπλήττεσθαι τοὺς αὐτὸν καθορῶντας
καὶ θαυμάζειν τὴν σύνεσιν καὶ τὴν γενναίαν τόλμην·
φήμη δὲ ἦν περὶ αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον.

I el xiquet creixia, Digenís Acritas,
amb extraordinari do de valor per Déu concedit,
de manera que es sorprenien tots aquells que el veien
i admiraven el seu seny i la seva noble audàcia;
i la brama se n'estenia pel món sencer.

(III 339-443)

Ἐξ ὧν παιδίον τῖκτεται περικαλλὲς τῷ ὄντι
καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήσεως Βασίλειος ἐκλήθη
λέγεται δὲ καὶ Διγενὴς ὡς ἀπὸ τῶν γονέων,
ἔθνικὸς μὲν ἀπὸ πατρὸς, ἐκ δὲ μητρὸς Ῥωμαῖος·
φοβερός δὲ γενόμενος, ὡς ὁ λόγος δηλώσει,
Ἀκρίτης ὀνομάζεται τὰς ἄκρας ὑποτάξας.

D'aquests naix un xiquet en veritat formosíssim
i des del seu naixement li fou donat el nom de Basili
mes hom en diu també Digenís pels seus genitors,
gentil pel pare, mes per la mare romà;
esdevingut temible, com el relat manifesta,
se l'anomena Acrita per haver sotmès les fronteres.

(IV 48-53)

Fou encomanat des del seu naixement a un mestre que el va alligonar
durant tres anys complets. A partir d'eixe moment, s'exercità en la caça i
l'equitació a diari junt al seu pare.

Οὗτος τοίνυν ὁ θαυμαστός Βασίλειος Ἀκρίτης
παιδόθεν εἰς καθηγητὴν παρὰ πατρὸς ἐδόθη
καὶ τρεῖς ὅλους ἐνιαυτοὺς μαθήμασι σχολάσας
τῆ τοῦ νοὸς δξύτητι πλήθος ἔσχε γραμμάτων.
Ἐντεῦθεν ἵππηλάσια, καὶ κυνηγεῖν ποθήσας
μετὰ πατρὸς ἐσχόλαζε καθ' ἑκάστην ἐν τούτοις.

Així doncs aquest prodigiós Basili Acrita
de xiquet fou encomanat a un preceptor pel seu pare
i s'ocupà tres anys sencers en lliçons,
per l'agudesia del seu enteniment aprengué amuntó
[de lletres.

Llavors a l'equitació, i com que ho desitjava, a caçar;
en això s'ocupava amb el seu pare cada dia.

(IV 66-71)

Quan tenia dotze anys, Digenís ja se sentí preparat per lluitar contra
feres i així li ho demanà al seu pare.

«Πόθος, αὐθέντα καὶ πατήρ, ἐσέβη εἰς τὴν ψυχὴν μου
τοῦ δοκιμάσαι ἐμαυτὸν εἰς θηρίων πολέμους
καὶ εἶπερ ὅλως ἀγαπᾶς Βασίλειον υἱόν σου,
εἰς τόπον ἃς ἐξέλθωμεν ἔνθα εἰσὶ θηρία,
καὶ πάντως βλέψεις λογισμὸν ἀεὶ με ἐνοχλοῦντα.»

«Desig, missenyor i pare, ha entrat en mon esperit
de provar-me en guerres de feres
i si de debó estimes el teu fill Basili,
adrecem-nos a un lloc en el qual feres hi haja,
i del tot veuràs el quefer que sempre em
desinquieta.»

(IV 73-77)

de Rubén Montañés, inèdita quasi en tots els casos; ho assenyalarem quan no siga així. Quant als passatges del *TLB*, hem fet servir els capítols i la paginació de l'edició de Martí de Riquer (1990).

El pare, en un primer moment es negà.

Ὡ τέκνον ποθεινότατον, ὦ ψυχὴ καὶ καρδίᾳ,
θαυμαστοὶ μὲν οἱ λόγοι σου, γλυκεῖα καὶ ἡ γνώμη,
πλὴν οὐ παρέστηκε καιρὸς τῆς θηριομαχίας·
θηρίων γὰρ ὁ πόλεμος δεινότατος ὑπάρχει,
καὶ σὺ παῖς δωδεκάχρονος ἤβης ἔκτος ὑπάρχεις
ἀνάξιος παντάπασι πολεμεῖν τὰ θηρία.

Oh plançó benvolgutíssim, oh ànima i cor,
admirables són els teus mots, i dolç el teu propòsit,
tret que no és arribat el temps del combat amb feres;
car la guerra amb feres és terribilíssima,
i tu ets un xiquet de dotze anys, fora de la joventut,
indigne per complet de guerrear amb les feres.

(IV 81-86)

Però davant la insistència del fill, acabà per acceptar la seua pregària.

Καὶ κατένευσεν ὁ πατὴρ τῇ προθυμίᾳ τοῦ νέου·
φύσεως γὰρ τὸ εὐγενὲς ἐκ παιδότην προφαίνει.

I accedí el pare a l'exultació del jove;
car la noblia de natura des de xiquet és manifesta.

(IV 100-101)

Així doncs, sense més armes que les seues mans, anà a enfrontar-se –
per primer cop en la seua vida – a uns ossos i un cérvol.

Ἐκεῖνος ὦν ἀπέριστατος εἰς θηριομαχίαν
οὐκ ἐγυρῖσθη ὀπισθεν νὰ τοῦ δώσει ῥαβδῆαν
ἀλλ' ἐπεσέβη σύντομα, ἐκ τῆν μέσην τὸ πιάνει
καὶ σφίγξας τοὺς βραχίονας εὐθύς ἀπέπνιξέ τον
καὶ τὰ ἐντὸς ἐξήρχετο ἐκ τοῦ στόματος τούτου·
[...]
ἢ ἄρκτος ἐστράφη πρὸς αὐτὸν στόμα χανοῦσα μέγα
καὶ ὤρησε τὴν κεφαλὴν τοῦ παιδὸς ἐκλαφῦσαι.
Τὸ δε παιδίον σύντομα τὸ μάγουλόν του πιάνει
καὶ τινάξας ἀπέκτεινε χαμαὶ βαλὼν τὸ θηρίον,
στρέψας τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἐξεσφονδύλισέ το
καὶ παρευθὺς ἀπέψυξεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νέου.
[...]
καὶ εἰς ὀλίγα πηδήματα φθάνει τὴν ἐλαφῖναν
καὶ τῶν ποδῶν δραξάμενος αὐτῆς τῶν ὀπισθίων,
ἀποτινάξας ἔσχισε ταύτην εἰς δύο μέρη.
Τίς μὴ θαυμάση μέγεθος Θεοῦ τῶν χαρισμάτων
καὶ τὴν αὐτοῦ ἀσύγκριτον δύναμιν μεγαλύνῃ;

Ell, per no estar avesat al combat amb feres
no es girà cap enrere a donar-li un cop de maça
sinó que l'escometé al punt, el pren per la cintura
i prement els braços al punt el va ofegar
i les entranyes se li n'eixien per la boca;
[...]
L'ós es girà cap a ell obrint una gran boca
i es llançà a engolir el cap del xicot.
Més el xiquet al punt la maixella li pren
i estirant-la el va matar, fent caure enterra la fera,
i torcent-li el coll li'l va desvertebrar
i de seguida expirà a les mans del jove.
[...]
i en poques gambades arriba fins el cérvol
i enxampant-la per les potes de darrere,
sacsant-la l'esqueixà en dues parts.
Qui no admiraria la magnitud dels dons de Déu
i enaltiria la seva força incomparable?

(IV 124-128, 133-138, 143-147)

Tirant, per la seua banda, gaudí de la seua formació a Anglaterra junt a
un ermità que li amagà la seua vertadera identitat (el comte Guillem de Varoic)
i amb qui topetà per pura casualitat quan caigué adormit damunt del seu cavall.

Seguí's que un gentilhome, de llinatge antic e natural de Bretanya, anant en companya de molts altres gentilshòmens qui a la gran festa anaven, atura's més darrer de tots e adormí's sobre el rossi, fatigat del treball del gran camí que havia fet [...] (XXVIII 72)

“A mi dien Tirant lo Blanc, per ço com mon pare fon senyor de la Marca de Tirània, la qual per la mar confronta ab Anglaterra, e ma mare fon filla del duc de Bretanya e ha nom Blanca; e per ço volgueren que jo fos nomenat Tirant lo Blanc. [...] Aprés se diu que lo rei se vol fer cavaller e aprés farà a tots los altres cavallers qui volran rebre l'orde de la cavalleria.” (XXXIX 73)

No se'ns detalla el temps que passà Tirant junt a l'ermità formant-se, però fou el temps que durà la lectura del llibre que estava llegint l'ermità quan es trobaren: un tractat de cavalleria del segle XV, *Arbre de batalles* d'Honoré de Bouvet. Aquesta descripció de la seua formació pertany a la primera part del llibre, «Tirant a Anglaterra» (capítols I – XCVII), que és una barreja de novel·la cavalleresca i de llibre doctrinal sobre la cavalleria inspirada en el *Guy de Warwick* i el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Llull. Explica l'etapa de la formació cavalleresca del personatge Tirant de manera teòrica, amb els principis de cavalleria llegits per l'ermità, i pràctica, amb els combats en què participa i sempre guanya. Tirant sempre combat contra un sol cavaller i les victòries li són costoses i difícils, a banda de ser ferit sovint, cosa que fa la novel·la diferent i original dels llibres de cavalleria de l'Edat Mitjana.

No s'ha d'oblidar que una de les principals característiques que fan novedosa i especial la novel·la *TLB* siga que el protagonista i heroi estiga humanitzat, és a dir, no gaudisca de força sobrehumana ni faça ús de la màgia per vèncer en els seus enfrontaments, com feien els herois cavallers anteriors. Tal i com el descriu Diafebus a l'ermità:

“E, senyor, Tirant ha hagut de grans venturas perquè és molt destre en les armes e té més giny que no força; e la major virtut que té és que li dura molt l'alè, que si combat del matí al vespre, e estiga tostemps armat, jamás se perd per alè.” (LXXIII 140)

Justament aquesta és una de les característiques fonamentals de Digenís. És també un heroi humanitzat que venç tots els seus enfrontaments, bé siga amb feres, bé siga amb persones, gràcies a la seua força, audàcia i intel·ligència, sense ús de màgia ni poders, amb les seues mans.

Καὶ μετ' αὐτῶν ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας διατρίψας,
πολλά τε καὶ ἐξαισία ἀριστεύματα δράσας
εἰς θήραν ἐξερχόμενος σὺν αὐτοῖς καθ' ἑκάστην,
θάμβος μὲν εἶχεν ἅπαντας καὶ ἔκπληξις μεγίστη,
κατανοοῦντες τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν ἄπειρον δρόμον·
οὐδέπω γὰρ τὸ εὐρεθὲν εἶχε τοῦ ἀποδρᾶσαι,
ἀλλ' εἰς χεῖρας τὰς ἑαυτοῦ εἰ τι δ' ἂν καὶ ὑπῆρχε,
κἂν λέων, κἂν τε ἔλαφος, κἂν ἄλλο τι θηρίον·
οὐκ εἶχε κύνας μετ' αὐτοῦ ἢ πάροδους πολυδρόμους,
οὐχ ἵππου ἐπεκάθητο, οὐ ξίφεσιν ἐχρᾶτο,
ἀλλ' ἦσαν ἅπαντα αὐτῷ χεῖρες μόνον καὶ πόδες.

I passant juntament amb ells bastants dies,
tot fent moltes i excepcionals gestes,
anant a caçar amb ells cada dia,
esbalaïment i gran admiració prenia a tots,
en copsar la força i la rapidesa infinita;
car res no es va trobar que pogués escapar-se-li,
sinó que tot el que hi havia li anava a les mans,
tant lleó, com cèrvol, com alguna altra bèstia;
no menava gossos ni lleopards celèrics,
ni muntava cavall, ni feia servir espases,
sinó que tot el que tenia eren només braços i cames.

(VIII 23-30)

S'enfronta sempre a un oponent, igual que Tirant, encara que a Tirant li costa més esforç, de vegades, eixir vencedor. De fet, és ferit en el combat en nombroses ocasions.

E miraren-li la nafra que tenia al coll, e feren venir los cirurgians qui el curassen [...] (LIX 107)

Tirant bascava molt per les nafres qui es refredaven e la molta sang que perdia[...] (LXVII 121)

E los parents de Tirant feren venir metges, llit e tenda e tot lo necessari per a curar-lo; e trobaren que tenia onze nafres en la sua persona en les quals n'hi havia quatre que eren mortals. (LXVII 122)

Hi ha ocasions on, inclús, se n'escapa viu gràcies als seus acompanyants.

Com Tirant véu un gran tros del mur trencat, descavalcà e, peu a terra, donà lo combat, e acostà's tan prop del mur que una gran cantera li donà sobre lo cap que plegat lo llançà per terra. Tragueren-lo los seus ab gran treball del fossat, e en aquest punt eren arribats lo Prior e Diafebus davant la vila. (CXXXIX 290)

Digenís, en canvi, guanya amb prou facilitat els seus oponents, sobretot

les feres (ossos, cérvols, lleons, cavalls indòmits...)

Ξένον προῶγμα ἐδείκνυτο τοῖς ἐκεῖσε παροῦσι
πῶς μόνος κατετόλμησε συμβαλεῖν χιλιάσιν·
καὶ ἐν βραχεῖ ἀπέκτεινε στρατιώτας ἀπείρους
καθωπλισμένους, ἵππικούς, πολέμου γυμνασμένους,
οἷς συμβουλευεῖν ἤρξατο στραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω
καὶ μὴ πείραν τῆς ἑαυτοῦ μεταλαβεῖν ἀνδρείας.
Ἐκεῖνοι δε τὴν τοῦ ἑνὸς αἰσχυρόμενοι ἦτταν
τὸ θανεῖν ἤρετίσαντο ἢ φυγεῖν ὑπ' ἐκείνου.

Un fet extraordinari es mostrà als allí presents
que tot sol gosà combatre amb milers;
i en breu matà innumbrables soldats
ben armats, cavallers, entrenats en la guerra,
als quals començà a aconsellar que es girassen enrere
i no intentassen provar-li el valor.
Mes ells, avergonyits de ser derrotats per un home sol
preferiren morir a fugir d'ell.

(IV 637-644)

«...ἔπαρον δέ, παγκάλλιστε, ἦν ἔλαβες ἐκ πόθου·
εἰ μὴ γὰρ πόθων ἀπειρον πρὸς αὐτὴν πάντως εἶχες
οὐκ ἂν μόνος ἐτόλμησας ἐμβῆναι εἰς χιλιάδας...»

«...i endus-te, formosíssim, la que per desig has pres;
car si no haguesses tingut un infinit desig per ella
mai no haguesses gosat escometre milers tot sol; ...»

(IV 695-697)

Ἡ δὲ συνθεῖσα γλυκερῶς ἐμειδία·
«Τὸ πλήθος εἶδον», λέγουσα, «τῶν ἵππέων ἐξαίφνης
ἀρματωμένους ἅπαντας, σὲ δὲ πεζὸν καὶ μόνον·
ἐπὶ τούτῳ, αὐθέντα μου, ὁ φόβος μοι ἐπήλθε.»

Ella, en comprendre-ho, dolçament somreia:
«Vaig veure la munió», deia, «dels cavallers, de sobte
tots armats, i tu a peu i sol;
llavors, missenyor, em vingué la por.»

(VI 166-169)

Fins i tot, apareix un animal màgic a qui també venç, un drac de tres

caps que pretenia seduir la seua esposa.

Ἡ δὲ κόρη διψήσασα πρὸς τὴν πηγὴν ἀπῆλθε,
καὶ, ὡς ἐκεῖσε ἔβρεχε τοὺς πόδας τερπομένη,
δράκων, μορφώσας ἑαυτὸν εἰς εὐειδὲς παιδίον,
πρὸς αὐτὴν παρεγένετο, βουλόμενος πλαυῆσαι·
[...]
ὁ δὲ πηδήσας ἀναιδῶς βιάζειν ἐπεχείρει
καὶ φωνὴν ἔπεμπεν εὐθύς καλοῦσα με ἡ κόρη
«Ἐξύπνησον, αὐθέντα μου, καὶ λάβε τὴν φιλάτην.»
[...]

Καὶ τοῦτον τε καταλαβὼν, φάντασμα μοι ἐδείκνυ
φρικῶδες τε καὶ φοβερὸν ἐν ἀνθρώποις καὶ μέγα,
τρεῖς εὐμεγέθεις κεφαλὰς πυρροφλογιζούσας ὅλως·
ἐξ ἑκατέρων ἔπεμπεν ἐξαστραπτουσάν φλόγα·
ἐκ τόπου δὲ κινούμενος βροντῆς ἤχον ἐτέλει,
ὥστε δοκεῖν σαλεύεσθαι γῆν τε καὶ πάντα δένδρα.
Σῶμα παχύνων, κεφαλὰς εἰς ἑν ἐπισυνάγων,
ὀπισθεν λεπυνόμενος καὶ οὐρὰν ἀποξύνων,
ποτὲ μὲν συστελλόμενος, ἐξαπλούμενος δ' αὐθις
καὶ ἐπάνω μου ἄπασαν τὴν ὀρμὴν ἐποιεῖτο.
Ἐγὼ δὲ τὰ ὀρώμενα ἀντ' οὐδενὸς νομίσας,
εἰς ὕψος ὅλω τῷ θυμῷ τὸ σπαθὶν ἀνατείνας

La jove, assedegada, anà cap a la Font,
i quan es complaia en mullar-se allí els peus,
un drac, prenent la forma d'un agraciad xicot,
es presentà al seu davant, tot volent enganyar-la;
[...]
Ell, saltant desvergonyat, intentaba forçar-la;
i la jove deixà anar al punt una veu cridant-me
«Desperta, missenyor, i pren la teua estimadíssima.»
[...]

I quan el vaig aconseguir, se'm mostrà una aparició
esgarrifosa i horrible entre els homes i gran,
tres caps de bona grandària per tot flamejant enceses;
de cadascuna treia una flama llampant;
en moure's de lloc sonava com un tro,
tal que semblava sacsar la terra i tots els arbres.
Era gros de cos, aplegava els caps en un,
cap enrere s'aprimava i s'afuava a la cua,
adés es contraia, i ara s'eixamplava
i adreçava sobre mi tota la seva empenta.
Mes jo, no donant cap importància al que veia,
fent anar cap amunt amb tot el meu ànim l'espasa

εἰς κεφαλὰς κατήγαγον θηρὸς τοῦ δεινοτάτου
καὶ ἀπάσας αἶρω ὁμοῦ· ὃς καὶ πρὸς γῆν ἠπλώθη
ἄνω καὶ κάτω τὴν οὐρὰν κινῶν τὰ τελευταῖα.

la vaig menar contra els caps de la terribilíssima fera
i els vaig prendre tots plegats; i ell caigué estés a terra
fent amunt i avall els darrers moviments de la cua.

(VI 45-48, 55-57, 63-76)

Però aquest enfrontament amb el drac no deixà més petjada en Digenís
que el fet d'haver interromput el seu descans, així que, una vegada acabat,
tornà al seu llit a continuar dormint.

ἐπὶ τὴν κλίνην δὲ καγῶ ὑπνωσόμενος αὖθις,
ἡδὺς γὰρ ὄν ἐκάθευδον εἶλκε με πάλιν ὕπνος·
οὕτω γὰρ τούτου κορεσθεὶς ἀφύπνωσα τὸ πρῶτον.

I jo vaig anar de seguida a dormir al llit,
car dolç em tornà a ateeure el són que dormia;
perquè abans m'havia despertat sense estar-ne sadoll.

(VI 83-85)

De fet, la gent li reconeix una força sobrehumana, però no donada per
la màgia, sinó per la gràcia de Déu.

Καὶ πάντες ἐξεπλάγησαν ἔντρομοι γεγονότες,
τὴν ὑπεράνθρωπον αὐτοῦ ἰσχὺν κατανοοῦντες.
Καὶ τὰς χεῖρας ὁ βασιλεὺς πρὸς οὐρανὸν ἐκτείνας,
«Δόξα σοι,» ἔφη, «δέσποτα, ποιητὰ τῶν ἀπάντων,
ὅτι με κατηξίωσας τοιοῦτον ἄνδρα βλέψαι
ἐν τῇ παρουσίᾳ γενεᾷ ἰσχυρὸν παρὰ πάντας.»

I tots s'esbalairen i quedaren esgarriats,
en copsar la seva força sobrehumana.
I estenent el rei les mans cap al cel,
«Glòria a tu,» digué, «Señor, factor de totes les coses,
que m'has tingut per digne de veure un tal baró
en la generació present, fort entre tots.»

(IV 1077-1082)

«Ὦντως λίαν τὸ ὄραθ' ἐν παράδοξον καὶ ξένον,
ἄνθρωπος ἄοπλος, πεζός, ῥάβδον κατέχων μόνην
ἡμᾶς τοὺς ἐν τοῖς ἄρμασι καλῶς καθωπλισμένους,
τοὺς μυριάδας τρέψαντας καὶ πόλεις κατασχόντας,
καθολικῶς ἐνίκησεν ὥσπερ τινὰς ἀπείρους
καὶ αἰσχύνης ἐνέπλησε καὶ δειλίας καὶ φόβου.
Βέβαιον γόης πέφυκεν ἢ στοιχεῖον τοῦ τόπου,
ἐπεὶ αὐτὸς ἀντ' οὐδενὸς ἠγείτο τὰς σπαθείας
καὶ ἀνυπόστατον θυμὸν εἶχεν ἐπὶ τὴν ῥάβδον.
Εἰ γὰρ ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ὥσπερ οἱ ἐκ τοῦ κόσμου,
εἶχεν ἂν σῶμα καὶ ψυχὴν, θάνατον ἐδεδοίκει
καὶ οὐ μὴ ὥσπερ ἄσαρκος ξίφεσι κατετόλμα.»

«De fet el que s'ha vist és ben inversemblant i estrany,
que un home desarmat, a peu, només amb una maça
a nosaltres, que en armes anàvem ben armats,
i havíem mes en fuga molts milers i pres ciutats,
del tot ens ha vençut com si fóssem uns novells
i ens ha omplert de vergonya i covardia i por.
Cert que és per natura un màgic o un esperit del lloc,
perquè a ell tant li ha fet de les nostres espasades
i ha posat un ànim inexpugnable a la maça.
Car si fos un home com els del món,
si tingués cos i ànima, hauria temut la mort
i no hagués escomés espases com si no fos de carn;»

(VI 314-325)

També Tirant s'enfronta a feres, encara que en proporció als enfrontaments de Digenís, i tenint en compte l'acusada diferència en la longitud de les dues obres, moltes menys vegades.

Com Tirant hagué passat vint passes més avant, l'alà fon tornat ab gran fúria devers ell, que Tirant hagué a tornar a descavalcar altra volta [...] L'alà era molt gran e soberg e féu caure tres voltes a Tirant en terra e tres voltes lo sotsobrà. [...] Lo pobre de Tirant tenia moltes nafres en les cames i en los braços. A la fi Tirant ab les mans lo pres per lo coll e estregue'l tan fort com pogué e ab les dents mordé'l en la galta tan ferament que mort lo féu caure en terra. (LXVIII 124-125)

I també tenim al *TLB* l'aparició d'un drac, quan el cavaller Espèrcius, seguint l'estol de Tirant, naufraga davant d'una illa pràcticament despoblada, on desencanta a una donzella en forma de drac.

- Senyor, vós deveu saber que antigament era príncep e senyor d'aquesta illa del Lango e de Cretes, Hipocràs, lo qual tenia una filla molt bellíssima, qui és hui en dia en aquesta illa en forma d'un drac que té bé set colzes de llong, car jo l'he vista moltes vegades; e nomena's la Senyora de les Illes, [...] E fon mudada de forma, d'una donzella noble e bella en aquella figura de drac, per una encantació d'una deessa qui havia nom Diana; e devia ésser desencantada e tornaria en sa pròpia figura e en son estament quan trobaria un cavaller tan animós que la gosàs anar a besar en la boca. (CDX 729)

Tots dos herois senten i pateixen per amor i ploren d'alegria o amargament quan s'acomiaden de la seua família o estimada, o quan reconeixen que s'han equivocat.

Καὶ ὡς ταῦτα ἀκήκοε τὸ εὐγενὲς παιδίον,
ἐλυπήθη κατὰ πολὺ, ἐτρώθη τὴν καρδίαν
καὶ δακρύσας τοῖς ὀφθαλμοῖς λέγει πρὸς τὸν πατέρα·

I quan això va sentir el noble xicot,
molt es va entristir, corferit quedà
i plorant dels ulls diu al pare:

(VI 91-93)

Ὡς δὲ ταύτην οὐκ ἔβλεπε τὸ εὐγενὲς παιδίον,
ἠνιάτο κατὰ πολὺ, ἐταράττετο σφόδρα,
λογισμοὶ ἔκοπτον αὐτοῦ πονηροὶ τὴν καρδίαν,
θλίψιν εἶχεν ἀφόρητον καὶ ὀδύνην μεγίστην·

Quan no la veia el noble xicot,
es desencorajava molt, es torbava força,
raons dolentes li tallaven el cor,
tenia una tristor insuportable i un dolor grandíssim;

(IV 411-414)

Εἶτα ὁ θαυμαστός <ιδῶν> δακρῦσασαν τὴν κόρην
μετὰ δακρῦων καὶ αὐτὸς ἀντέλεγε τοιαῦτα·

Llavors l'admirable, veient plorar la jove
amb llàgrimes també ell així li responia:

(IV 532-533)

Καὶ κατεφίλησαν τερπνῶς, ὡς ἔπρεπεν, ἀλλήλους
ἀνεκλαλήτως χαίροντες καὶ δακρῦντες ἄμφω·
πεφύκασι γὰρ ἀκαρῆ ἐν χαρμονῇ μεγίστη
καὶ δάκρυα μεθ' ἡδονῆς θερμότατα ἐκίνουν.

I es besaren tendrament, com calia, l'un a l'altre
gaubant-se sense paraules i plorant alhora;
car tot d'una s'havien trobat en grandíssima joia
i vessaven llàgrimes molt càlides amb plaer.

(IV 588-591)

ὕστερον δὲ μετὰμελος γεγονῶς ὑπὲρ τούτου
τοῖς ἐτυχάνουσιν αὐτῷ ἀνήγγειλε τὸ σφάλμα,
οὐ καυχίσεως ἕνεκεν, ἀλλὰ μεταμελείας.
καὶ γὰρ μιᾶ τῶν ἡμερῶν ἐντυχῶν Καππαδόκι,
τὴν ἑαυτοῦ βουλόμενος ἀμαρτίαν φαυλῆσαι,
πρὸς αὐτὸν διηγήσατο τάδε μετρίως λέγων·

Després, penedit que se n'hagué
als que s'escaigué que amb ell eren contà la seua falta,
i no per vantat-se'n, sinó per penediment.
I això fou que un dels dies a un capadoci,
volent envilir la seua propia culpa,
li contà això, parlant amb mesura:

(V 15-20)

Digenís plora la mort del seu pare.

Τότε πείραν ὁ θαυμαστός πρῶτον θλίψεως ἔσχε·
μαθῶν γὰρ νόσον τῷ πατρὶ περιελθοῦσαν τότε
καὶ ὅτι πέφυκε δεινὴ θανάτῳ γειννῶσα,
ἔσπευδε τοῦ καταλαβεῖν τὴν Καππαδόκων χώραν·
πλησίον δὲ τοῦ γονικοῦ ὡς ἐγένετο οἴκου,
ὀδυρομένους ἅπαντας ὄρᾳ τοὺς συναντῶντας
καὶ μαθῶν ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέλιπε τὸν βίον,
τὴν ἐσθῆτα διέρρηξε καὶ τοῦ ἵππου κατήλθεν·
ἐνδοθεν δὲ γενόμενος, περιπλακεῖς τὸ σῶμα,
θρηνηδῶν ἀπεφθέγγετο μετὰ δακρῦων τάδε·
[...]

Εἶτα πάλιν αὐξήσας γε ἐπὶ πολὺ τὸν θρηῖνον,
βοῶν ἐναπεφθέγγετο εἰς εὐήκοον πάντων·
[...]

νυνὶ δὲ ἀθλιώτερος εἰμὶ παντὸς ἀνθρώπου
καὶ τὰ σπλάγχνα τιτρώσκει μου ἢ ἄμετρος ὀδύνη·
εἶθε μοι μάλλον τοῦ θανεῖν ἢ κατιδεῖν τοιαῦτα.

Llavors l'admirable experimentà la primera tristesa:
car sapigué que una malaltia havia assetjat son pare
i que era de natura terrible, veïna de la mort,
llavors s'afanyava a assolir el país dels capadocis;
i quan fou a tocar del casal patern,
veu apesaratats tots aquells que s'hi apleguen
i en assabentar-se que el seu pare havia deixat la vida,
s'esqueixà la vestidura i desmuntà del cavall;
i quan fou dins, abraçant el cos,
lamentant-se va pronunciar amb llàgrimes això:

[...]
Després, acreixent encara molt més el lament,
cridà, en veu altíssima, perquè tots el ben sentiren:

[...]
I ara sóc més dissortat que cap home
i em fereix les entranyes l'immensurable dolor;
tant de bó hagués mort, abans de veure això.

(VII 109-118, 122-123, 141-143)

I de la seua mare.

Ἐν τούτῳ νόσος τῇ μητρὶ ἐλθοῦσα τοῦ Ἀκριτοῦ,
διὰ τεσσάρων ἡμερῶν τὴν φωνὴν ἐπαφῆκε·
ἰσχυρῶς αὐτὴν ἔκλαυσε καὶ ἐπένθησε λίαν
ὁ Διγενής, ἐν μνήματι σὺν τῷ πατρὶ κηδεύει.

En això vingué una malaltia a la mare de l'Acrita,
i en quatre dies s'apagà la seva veu;
força la va plorar i molt de dol va guardar-li
Digenís, l'enterra en una tomba amb el seu pare.

(VII 189-192)

Digenís i la seua esposa tenen una gran pena per no tindre fills.

Ἐν μόνον τούτων τὰς ψυχὰς ἐλύπει καθ' ἑκάστην,
ἀτεικνίας ἢ ἄσβεστος καὶ δεινοτάτη φλόγα,
ἧς μόνοι πεῖραν ἔλαβον οἱ τέκνων ἀποροῦντες,
μεγίστην τε τὴν συμφορὰν προξενεῖ τοῖς ἐν βίῳ.

Una sola cosa entristia llurs ànimes dia a dia,
la inextingible i terribilíssima flama de l'esterilitat,
de la qual només saben aquells que manquen de fills,
i que els comporta la més gran dissort en la vida.

(VII 179-182)

Tirant, només conèixer Carmesina, cau malalt al llit i Diafebus ve a saber del seu mal.

No tardà molt que li vengueren a dir si es volia dinar. Dix Tirant que no, que lo cap li dolia. E ell estava ferit d'aquella passió que a molts engana. Diafebus, que véu que Tirant no eixia, entrà en la cambra e dix-li [...]

- No vullau més turmentar la mia persona – dix Tirant -, que jamés sentí tan greu mal com lo que ara sent [...]

- Jo ame.

Acabant-ho de dir, dels seus ulls destil·laren vives llàgremes mesclades amb sanglots e sospirs. (CXVIII 232)

Emperò Tirant menjà molt poc de la vianda, e begué molt de les sues llàgremes, coneixent ab viva raó que era pujat en més alt grau que no devia. (CXIX 233)

Tots els mals de Tirant tenen a veure amb l'immens amor que li professa a Carmesina. Quan la veu indisposada gitada a seu llit, li diu:

- Major dolor jamés sentí de la que ha sentida e sent la mia desaventurada persona, pensant hagués perdut lo major bé que en aquest món tinc ferma esperança de posseir. (CLXXIV 395)

També després que la Viuda Reposada hagués mentit sobre ell i les seues intencions a Carmesina:

No pogué més retenir Tirant que dels seus ulls no destil·lasen vives llàgrimes [...]
(CCCXVII 446)

Així mateix, es lamenta constantment sempre que ha de partir de viatge, més encara quan no compta amb l'amor de la Princesa:

E si a mi fos possible pogués dir quant ha guanyat sobre mi la mala sort des que la majestat de la senyora Princesa m'ha deixat encórrer, car no sé qual m'és pus contrari: amor o fortuna. E fantasiant contínuament en la majestat sua, tinc la sua imatge davant los meus ulls. (CCXCIX 577)

Tenen bon fons i bona voluntat per ajudar la resta quan se'ls necessita. Com quan Digenís es troba a una bella dona en un manantial, sola i plorosa, i li explica la seua història: que ha estat abandonada pel seu estimat, a qui ella va alliberar de la presó del seu pare i junt amb qui va fugir, cegament enamorats, creient-se totes les promeses d'amor que aquest li féu. Digenís, indignat per l'actitud del falsari, anà a la seua recerca i l'obligà a contraure matrimoni amb la dona que havia abandonat. Tot i que en aquest passatge hi ha tants llums com ombres, ara volem destacar-ne aquelles:

...καὶ τὴν μὲν φάραν ἔδησα εἰς τοῦ δένδρου τὸν κλῶνα,
τὸ δὲ κοντὰριν ἔστησα μέσον αὐτοῦ τῆς ῥίζης·
καὶ ὕδατος μεταλαβὼν πρὸς αὐτὴν τάδε ἔφην:
«Λέγε μοι, κόρη, πρότερον πῶς ἐνταῦθα διαύγεις
καὶ τίνος χάριν ᾤκησας ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ.
Εἴθ' οὕτως γνώση καὶ αὐτὴ ποῖος κάγω ὑπάρχω.»
[...]

Ὡς δὲ ταῦτα ἐφθέγγετο ἡ κόρη θρηνηδοῦσα,
τοὺς βοστρύχους συντέμνουσα, τύπτουσα καὶ τὴν ὄψιν,
ἐγὼ ταύτην, ὡς δυνατόν, ἀνέστειλα τοῦ θρήνου,
τὰς χεῖρας τε τῶν πλοκαμῶν ἀπέσπασα ἐν μέτρῳ
ἔχειν παραμυθούμενος ἐλπίδας χρηστοτέρας
καὶ ἐπηρώτησα μαθεῖν, «Πόσαι εἰσὶν ἡμέραι
ἀφ' ἧς ὁ πλάνος μόνην σε κατέλιπεν ἐνταῦθα;»
[...]

Ἐγὼ δὲ ἔφην πρὸς αὐτὴν: «Παῦσαι, κόρη, τοῦ κλαίειν
καὶ τοῦ θρηνεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ δι' ἐμοῦ σωθέντος·
ἐγὼ εἰμὶ ὁ τὸν Μουσσοῦρ δικαίως θανατώσας
τὸν ὀδοστάτην καὶ ληστήν, τὸν τας ὁδοὺς κρατοῦντα,
ὡς μηδένα κατατολμᾶν διελθεῖν τοῖς ἐκεῖσε·
ἐγὼ εἰμὶ <ὁ> ἐξ αὐτοῦ ἑλκύσας καὶ θανάτου
ὄν οὐκ οἶδα πῶς ἀγαπᾶς καὶ ἐπὶ μνήμην φέρεις
φίλτατον τὸν ἀβέβαιον ὀνομάζουσα παῖδα.
Ἀλλὰ δεῦρο καὶ πρὸς αὐτὸν ἐγὼ σε ἀπαγάγω,
παρασκευάσω τε αὐτὸν τοῦ γαμετῆν σε ἔχειν,
εἰ καὶ τὸ σέβας ἀρνηθῆς τῶν αἰσχρῶν Αἰθίοπων.»

Ἡ δὲ τοῦτο ἀκούσασα, χαρᾶς ἐμφορηθεῖσα,
«Κύριε μου,» ἀντέφησε, «μέγιστε ἀντιλήπτορ,
καὶ τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος γέγωνα ἐν μεθέξει
πρὶν συναφθῆναι τῷ ἀνδρὶ παρ' αὐτοῦ κελευσθεῖσα·
οὐδὲν γὰρ εἶχον δυνατόν τῷ πόθῳ δουλωθεῖσα

...i vaig lligar l'egua a la branca de l'arbre,
i vaig col·locar la llança entremig la seua arrel;
i tot prenent aigua li vaig dir això:
«Digues-me, xica, primer com et trobes ací
i per què has habitat en aquest erm.
Així després sabràs tu també qui sóc jo.»
[...]

Quan la jove pronunciava això, lamentant-se,
tot estirant-se els rínxols i colpejant-se el rostre,
jo, tant com podia, vaig contenir son plany,
i li vaig apartar les mans de les trenes, amb mesura,
tot encoratjant-la a tenir més profitoses esperances
i li vaig preguntar per saber, «Quants dies van
des que el mentider t'ha deixat ací sola?»
[...]

I jo li vaig dir: «Deixa, xica, de plorar
i de lamentar-te per aquell que jo he salvat;
jo sóc qui justament ha donat mort a Musur
el bandoler i lladre, que els camins dominava,
que ningú no gosava transitar-hi;
jo sóc qui ha apartat, d'aquell i de la mort,
el que no sé com estimes i al record portes,
el fals xicot que estimadíssim anomenes.
Però, au, que jo et portaré amb ell,
i disposaré que et tinga per muller,
si renegues de la fe dels dolents etiops.»

Ella, en sentir això, transportada de joia,
respongué: «Missenyor, protector grandíssim,
ja he participat del diví bateig
abans d'unir-me al baró perl qual he plorat;
car no era possible, esclava del desig,

τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα μὴ ἀγαγεῖν εἰς ἔργον,
δι' ὃν γονεῖς καὶ ἀγχιστὰς εἰς οὐδὲν ἐλογίσθην.»

no dur a la pràctica el que ell deia,
i per ell genitors i propers res no m'hi comptaven.»

(V 58-63, 150-155, 213-230)

Ambdós es guanyen l'admiració de tot aquell que els coneix en la batalla per la seua valentia i intel·ligència a l'hora de combatre i aconseguen fer-se nom més enllà de les fronteres que habiten fins el punt que tots dos són requerits per reis per lluitar al seu costat i dirigir els seus exèrcits. De fet, els dos reben nomenaments importants.

Tot lo poble daven gran llaor a Tirant e el beneïen del noble regiment en què els havia posats, que els feia viure en gran tranquil·litat, pau e amor. L'ànima de l'Emperador vivia molt aconsolada per lo bon regiment que Tirant los havia dat. (CXXIV 245)

L'Emperador atorga Digenís, per una Bula d'Or, la dignitat de patrici i li dóna autoritat per governar les fronteres.

Καὶ ἐχάρη ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τούτοις τοῖς λόγοις,
καὶ φησὶν· «ὦ θαυμάσιε, κάλλιστε νεανία,
ἢ βασιλεία ἢ ἐμὴ πατρικίον σε ἔχει
δώρουμένη σοι ἅπαντα κτήματα τοῦ σοῦ πάππου
καὶ ἐξουσίαν νέμω σοι τοῦ διοικεῖν τὰς ἄκρας·
ταῦτα δὲ εἰς χρυσόβουλλον σῶα ἐπικυρώσω
καὶ ἐσθήτας βασιλικὰς παρέχω πολυτίμους.»

I es complagué el rei en aquestes paraules,
i diu: «Oh admirable, òptim jove,
la meua majestat et té per patrici
i et procura totes les possessions del teu avi
i t'atribuïsc el poder de governar les fronteres;
això t'ho confirmaré per cert en un crisòbul
i vestidures reials et concedisc, preuadíssimes.»

(IV 1047-1053)

Mentre que Tirant, després de rebre l'orde de cavalleria i ésser nomenat millor cavaller,

E lo primer a qui lo Rei donà l'orde de cavalleria fon a Tirant lo Blanc, e lo primer qui féu armes fon ell. (LVIII 105)

És de necessari, per quant a l'honor ha ésser dada a aquell o aquells qui millor ho hauran fet en aquest honrat pas, e són estats tots temps vencedors, sens neguna volta ésser estat vençut, e sens reprotxe negú, ordenam, manam e sentenciam dar la mundana glòria, honor i fama a l'egregi e virtuós cavaller, de nostra mà fet, Tirant lo Blanc. (LVIII 104)

i de ser nomenat Capità major dels exèrcits,

- En la mia casa – dix l'Emperador – no pot manar negú sinó lo qui jo volré. Jo vull e man vós siau la tercera persona manant tota la gent d'armes, puix per ma desventura he perdut aquell qui aconsolava la mia ànima; e per la mia indisposició, per la vellea que tinc, no podent les armes portar, done tot mon lloc a vós e no altri, tant com la mia persona.

Com Tirant véu la voluntat de l'Emperador, acceptà lo bastó a la capitania ensems ab la justícia, e besà-li la mà. (CXVII 229)

Per què jo vull e man que Tirant, qui de present és Capità nostre general, sia superior sobre tots los nostres capitans, per ço com ell n'és mereixedor per la sua molta virtut e resplendent cavalleria. (CXXIV 245)

rep de mans de l'emperador la mà de la seua filla Carmesina per esposar-se, el títol de Cèsar i hereu de l'Imperi grec.

Finalment, tanta pompa, tan gran triümf, tanta excel·lència jamás fon vista als de la terra; e als estranys e a tots generalment fon placent molt aquest matrimoni; per tant com tenien singular confiança en l'esforçat ànimo de cavalleria del virtuós Tirant, que els faria viure ab repòs benaventurat; e les grans festes així en lo palau com en la ciutat, qui durarien altres huit dies.

E l'Emperador cridar féu per tota la ciutat, ab moltes trompetes e tabals, que tots tinguessin a Tirant per primogènit seu e Cèsar de l'Imperi. E féu-lo jurar que, après son òbit, lo tinguessen per Emperador e senyor llur. E així fon fet, que d'aquí avant lo novell príncep Tirant fon nomenat Cèsar de l'Imperi grec. (CDLII 785)

I el més important de tot, tots dos moren al llit a causa d'una incurable malaltia, no són immortals ni invencibles a les lleis naturals. Del tema de la mort, però, en parlarem a l'apartat 5.4.

5.2. PRESENCIA I IMPORTÀNCIA DE LA RELIGIÓ

La religió és un tema constantment present a les dues obres. En ambdós casos, apareix l'encontre entre dues religions, la cristiana i la musulmana, tot i que en el cas de Digenís parlem de la cristiana ortodoxa – es diu, literalment, que el seu pare γέγονε χριστιανός ὀρθόδοξος διὰ ταύτην, «és va fer cristià ortodox per ella» (IV 46), çò és, per amor a la mare de l'heroi – i en el de Tirant de la catòlica apostòlica romana.

Quant al *CDA*, tindrà una importància cabdal des del principi, atès que l'Emir, el pare de Digenís, es converteix al cristianisme per amor, després d'haver segrestat la seua estimada.

Πάντως ἐξαγορεύω σας, τὴν ἀλήθειαν λέγω,
εἰ οὐκ ἀπαξιῶνυτε τοῦ ἔχειν με γαμβρόν σας,
διὰ τὰ κάλλη τὰ τερπνὰ τῆς ὑμῶν αὐταδέλφης
νὰ γένωμαι Χριστιανὸς στραφεὶς εἰς Ῥωμανίαν.

Tanmateix us proclame, la veritat dic,
si no considereu indigne tenir-me per cunyat,
per la plaent bellesa d'aquesta vostra germana
em faré cristià i marxaré a Romània.

(I 303-306)

«Τούτων πάντων, ὦ μήτερ μου, καθέστηκα ἐν γνώσει·
μήπω φωτὸς τε μετασχὼν ὡς ἀληθῶς ἐτίμων
τὰ σκότους ὄντως ἄξια καὶ πάσης ἀπωλείας.
Ἦνίκα δὲ ἠδύοκησε Θεὸς ὁ ἐν ὑψίστοις,
ὁ δι' ἐμὲ ἐκούσιον πτωχείαν ὑπομείνας
καὶ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν βουληθεὶς τοῦ φορέσαι,
ἀφαρπάσαι τοῦ φάρυγγος τοῦ νοητοῦ θηρίου
καὶ τοῦ λουτροῦ ἠξίωσε τῆς παλιγγενεσίας,
ταῦτα πάντα κατήρησα λήρους ὄντα καὶ μύθους
καὶ πρόξενα ὑπάρχοντα πυρὸς τοῦ αἰωνίου· [...]»

«De tot això, mare meua, n'he estat sabidor;
abans de participar de la llum, com a veritables venerava
allò que de fet mereix foscúria i anihilació completa.
Mes quan es complagué Déu a les altures,
que per mi endurà de grat la misèria
i volgué vestir la meua feblesa,
en arrabassar-me de la gola de l'intel·ligible monstre
i em tingué per digne del bany del renaixement,
vaig abandonar tot això, que eren nicieses i contalles
i que són causants del foc etern: [...]»

(III 160-169)

Des de l'inici, assistim a l'intercanvi de qualificatius entre fidels a les dues religions:

Δηλώσω σοι γὰρ τὰς αὐτοῦ πράξεις ἄρτι
ἃς εἰργάσατο ἐν τῷ παρόντι βίῳ,
πῶς πολεμιστὰς δυνατοὺς καὶ ἀνδρείους
κατεπτόησε καὶ πάντα τὰ θηρία,
ἔχων συνεργοῦσαν τε Θεοῦ τὴν χάριν,
καὶ Θεοτόκου τῆς ἀκαταμαχήτου
καὶ τῶν ἀγγέλων ἅμα καὶ ἀρχαγγέλων,
τῶν ἀθλοφόρων καὶ μεγάλων μαρτύρων,
Θεοδώρων τε τῶν πανενδοξοτάτων,
τοῦ στρατηλάτου καὶ τοῦ τίρωνος ἅμα,
τοῦ πολυάθλου γενναίου Γεωργίου,
καὶ θαυματουργοῦ καὶ μάρτυρος μαρτύρων
ἐνδοξοτάτου Δημητρίου, προστάτου
τοῦ Βασιλείου καὶ καύχημα καὶ κλέος
τοῦ νικοποιοῦ ἐν τοῖς ὑπεναντίοις
Ἀγαρηνοῖς τε καὶ τοῖς Ἰσμηλίταις,
Σκύθιοις βαρβάροις τοῖς λυσσωσιν ὡς κύνες.
[...]

Ἦν ἀμιρᾶς τῶν εὐγενῶν πλουσιώτατος σφόδρα
φρονήσεώς τε μέτοχος καὶ ἀνδρείας εἰς ἄκρον,
οὐ μέλας ὡς Αἰθίοπες, ἀλλὰ ξανθός, ὠραῖος,

Et manifestaré les seues recents fetes
que ha dut a terme a la vida present,
com guerrers forts i ardots
ha abatut i totes les feres,
tenint per coadjutora la gràcia de Déu,
i de la Mare de Déu invencible
i dels àngels i alhora dels arcàngels,
dels victoriosos i grans màrtirs,
i dels molt gloriosíssims Teodors,
del cabdill i de l'enllistat alhora,
del valent Jordi de molts treballs,
i del miraculós i màrtir de màrtirs
gloriosíssim Demetri, protector
de Basili i ufana i honor
del vencedor entre els adversaris
agarens i els ismaelites,
bàrbars escites que s'enrabiaven com gossos.
[...]

Hi havia un emir, força riquíssim entre els nobles
que gaudia d'intel·ligència i de valor sobre manera,
no pas negre com els etiòps, sinó ros, bell,

ἀνθῶν ἄρτι τὸ γένειον εὐπρεπέστατον, σγοῦρον.
Εἶχεν ὀφρύδιον πεπατὸν καθάπερ πεπλεγμένον·
[...]
† Ἐξέπνευσε † πνέων θυμοῦ κατὰ τῆς Ῥωμανίας

de florida barba que molt de goig feia, rulla.
Tenia celles ben faiconades, com trenades;
[...]
† Exhalà † en alenar ira contra Romània.

(I 14-29, 30-34, 49)

«Ἀγάπην ἐπιζήτησον, τὸν δὲ πόλεμον ἄφες,
ὁ Ῥωμαῖος δεινός ἐστι, μή σε κακοδικήσῃ.»

«Armistici demana, i la guerra deixa,
el romà és terrible, no siga que et faça mal.»

(I 188-189)

Σὺ δὲ ὁ δυστυχέστατος ἐποίησας ταξίδιν·
ὅταν ἤθελες δοξασθῆν παρ' ὅλην τὴν Συρίαν,
τὰ πάντα προσαπώλεσας δι' ἀγάπην χανζυρίσσης
καὶ κατάρατος γέγονας εἰς πάντα μασγιδίον.

Mes tu, el dissortadíssim, has fet viatge;
quan t'haguesses gloriat per Síria sencera,
tot ho has malmés per amor d'una menjaporc
i t'has tornat maleït en tota mesquita.

(II 81-83)

«Τὸ ἐνεθυμήθης,» ἔλεγε, «μὴ τὸ ἀποδοκιμάσης,
καὶ γίνωσκε, Σαρακηνέ, οὐ μὴ ἴδης τὴν Συρίαν·
[...]
ἤσχύνετο γὰρ φωραθείς, ὡς ξενος ἐφοβεῖτο,

«Això tenies en ment,» deia, «no ho negues,
i sàpies, sarraí, que no has de veure Síria;
[...]
car li feia vergonya ser pres per lladre, com a
[estranger tenia por,

(II 165-166, 173)

Vegeu també, en aquesta mateixa línia, l'episodi de la jove seduïda i abandonada (V 213-230).

La mare de la donzella cristiana segrestada escriu una carta als seus fills que es trobaven a les fronteres i els demana que vagen a alliberar-la:

Ἡ μήτηρ δὲ τὰς τῶν ἔθνῶν ἀποφυγοῦσα χεῖρας
ἅπαντα γράφει παρευθὺς τοῖς υἱοῖς τὰ συμβάντα,
τὴν τῶν ἔθνῶν τὴν ἔλευσιν, τὴν ἀρπαγὴν τῆς κόρης,
τῆς φιλάτης τὸν χωρισμὸν, τῶν συμφορῶν τὸ πλῆθος

La mare, que havia escapat de les mans dels gentils
escriu de seguida als fills tots els succeïts,
dels gentils l'escomesa, el rapte de la filla,
la separació de l'estimada, de les dissorts la munió.

(I 65-68)

Un dels germans és l'elegit per a enfrontar-se a l'Emir:

[...]
ἦς εὐχαῖς στηριζόμενος τὸν ἐχθρὸν καταβάλης·
οὐ γὰρ παρόψεται Θεὸς δούλους ἡμᾶς γενέσθαι.
Ἄπιθι, τέκνον, εὐθυμον, μὴ δειλιάσης ὄλωσ·
Καὶ στάντες πρὸς ἀνατολὰς Θεὸν ἐπεκαλοῦντο·
«Μὴ συγχωρήσης, Δέσποτα, δούλους ἡμᾶς γενέσθαι.»

[...]
amb el suport de ses benediccions abatràs l'enemic;
car no permetrà Déu que nosaltres siguem esclaus.
Ves, fill, amb bon ànim, no t'acovardisques gens·
I posant-se cap a orient Déu invocaven:
«No deixes, Senyor, que nosaltres siguem esclaus.»

Καὶ ἀσπασάμενοι αὐτὸν προέπεμψαν εἰπόντες·
«Ἡ τῶν γονέων μας εὐχὴ γένηται βοηθός σου.»
Ὁ δὲ ἐφ' ἵππου ἐπιβάς μαύρου, γενναιοτάτου,
σπαθὴν διαζωσάμενος λαμβάνει τὸ κοντάρην,
ἐβάσταξε καὶ τὸ ῥάβδιν εἰς τὸ ῥάβδοβαστάκιν·
τῷ δὲ σημείῳ τοῦ σταυροῦ φραξάμενος παντόθεν
τὸν ἵππον ἐπελάλησεν, εἰς τὸν κάμπον ἐξήλθε.

I el van abraçar i l'enviaren tot dient:
«Que la benedicció dels nostres pares t'ajude.»
Ell puja al seu cavall negre, nobilíssim,
havent cenyit espasa pren la llança,
i ajustà també la maça al portamaces;
protegit pertot amb el senyal de la creu
el cavall feu avançar, al camp va eixir.

(I 139-150)

Cada vegada que han de lluitar, s'encomanen a la protecció celestial.

Χεῖρας εἰς ὕψος ἄραντες Θεὸν δοξολογοῦσι,
«Ἡ δόξα,» πάντες λέγοντες, «σοὶ μόνῳ Θεῷ πρέπει·
ὁ γὰρ ἐλπίζων ἐπὶ σὲ οὐ μὴ καταισχυθηίη.»

Mans en alt alçant Déu glorien,
«La glòria,» deien tots, «només a tu, Déu, t'escau:
car qui té esperança en tu no s'haurà d'averkonyir.»

(I 200-202)

Descriuen la barbàrie amb què els musulmans degollen unes cristianes que no han accedit a les seues demandes.

Στενάξας δ' ὁ Σαρακηνὸς τοιόνδε λόγον ἔφη·
«Διέλθετε εἰς τὸ ὑπαύχενον· εὐρήσετε ῥυάκιν·
χθὲς ἐν αὐτῷ ἐσφάξαμεν εὐγενικὰς ὥραιας,
διότι οὐκ ἐπέιθοντο εἰς ἅ ταις ἐλαλοῦμεν.»
Ἐλάλησαν τοὺς ἵππους τῶν, ἀπῆλθον ἔς τὸ ῥυάκιν·
πολλὰς σφαμμένας εὗρηκαν εἰς τὸ αἶμα βαπτισμένας,
ἧν μὲν αἱ χεῖρες ἔλειπον, κρανία τε καὶ πόδες,
ἧν δὲ τὰ μέλη ἅπαντα, καὶ τὰ ἔγκατα ἔξω,
γνωρισθῆναι ὑπὸ τινος μὴ δυνάμενα ὅλως.
[...]
Πῶς κατεκόπησεν μεληδὸν ὑπὸ χειρὸς βαρβαρῶν;
Πῶς οὐκ ἐνάρκησεν ἡ χεὶρ τοῦ ἀσπλάγχνου φονέως,
τοῦ μὴ κατελεήσαντος σοῦ τερπνὴν ἡλικίαν,
τοῦ μὴ κατοικτειρήσαντος φωνὴν σου τὴν ὥραιαν;

Sospirant, el sarraí va dir el següent:
«Aneu a sota el coll; hi trobareu un rierol;
ahir hi vam degollar unes belles nobles,
perquè no van cedir al que els reclamàvem.»
Atiaren els seus cavalls, arribaren al rierol;
moltes degollades trobaren, en sang immerses,
a unes les mans mancaven, i els cranis i els peus,
a altres tots els membres, i els budells fora,
que hom no podia en absolut reconèixer-les.
[...]
Com has estat desmembrada per mà de bàrbars?
Com no es paralitza la mà de l'assassí malentanyat,
que no s'apiada de la teua tendra edat
que no li va fer llàstima la teua veu formosa?

(I 223-230, 239-240)

L'emir descriu així la seua religió originària:

«Εγώ, καλοὶ νεώτεροι,» ὁ ἀμιράς ἀντέφη,
«Χρυσοβέργου υἱός εἰμι, μητρός δὲ τῆς Πανθίας,
Ἄμβρων ὑπῆρχε μου παπποῦς, θεῖος μου ὁ Καρόης.
Τέθνηκε γὰρ μου ὁ πατήρ ἔτι νηπίου ὄντος,
παρὰ μητρός ἐδόθη δὲ εἰς συγγενεῖς Ἀράβους,
οἵ τινές με ἀνέθρεψαν εἰς Μωάμετ τὸν πόθον...»

«Jo, bons joves,», respongué l'emir,
«sóc fill d'en Crisoberg, i de ma mare Pantia,
Ambró fou el meu avi, i el meu oncle Càroes.
Com que el meu pare va morir essent jo molt petit
em va lliurar, amb ma mare, a uns parents àrabs
que em van criar segons la voluntat de Mohamet.

(I 283-288)

Una vegada arribats sans i estalvis, la mare de la donzella agràia a Déu

el prodigi aconseguït:

Ἡ δὲ ταῦτα ἀκούσασα τῷ Θεῷ ἠὺχαρίσται,
«Δόξα, Χριστέ μου,» λέγουσα, «τῇ σῇ φιλανθρωπία,
δόξα τῇ δυναστεία σου, ἐλπὶς τῶν ἀνελπίστων·
ὅσα γὰρ θέλεις δύνασαι, οὐδὲν ἀδυνατεῖ σοι.
Αὐτὸν γὰρ τὸν πολέμιον ἡμέρον κατειργάσω
καὶ θυγατέρα τὴν ἐμὴν ἐρρύσω ἐκ θανάτου.»

Ella, havent-ho escoltat, a Déu donava gràcies,
«Gràcies, Crist meu,» deia, «pel teu amor als homes,
gràcies al teu poder, esperança dels desesperats;
car de tot el que vols, res no n'hi ha que no puguis.
Car aquest enemic has fet que s'amansís
i la meva filla has salvat de la mort.»

(II 13-18)

Encara que té algun dubte sobre el caràcter que tindrà aquest musulmà

convertit al cristianisme:

Ἀλλ', ὦ θύγατερ ποθεινὴ, φῶς τῶν ἐμῶν ὀμμάτων,
πότε σε ζῶσαν ὄψομαι, φωνῆς τῆς σῆς ἀκούσω;
Ἴδου καὶ γάμον γὰρ τὸν σὸν ἠὺτρέπισα καὶ χρεῖαν.
Ἄρα νυμφίος ἔσται σοι παρόμοιος τοῦ κάλλους;
Ἄρα τὴν γνώμην θέλει σχεῖν τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων;
Φοβοῦμαι, τέκνον μου καλόν, μὴ ἄστοργος ὑπάρχη,
μὴ θυμώδης ὡς ἔθνικός, καὶ ζῆν με οὐ συμφέρη.»

Però, filla desitjada, llum dels meus ulls,
quan et veuré estalvia, i escoltaré la teva veu?
Car heus ací que he enllestit la teva boda i el que cal.
Però, serà el nuvi parell a tu en bellesa?
Però, adoptarà els costums dels nobles romans?
Tinc por, bona filla meva, que manque de tendresa,
que siga irascible, per gentil, i no em convinga viure.»

(II 22-25)

Per contra, la mare de l'emir, musulmana, el reclama al seu costat i li

recrimina per carta haver-se convertit al cristianisme:

Ἡ δὲ μήτηρ τοῦ ἀμιρᾶ γραφὴν ἀπὸ Συρίας
θρήνου μεστήν ἐξέπεμψεν, ὄνειδισμοῦ καὶ ψόγου·
«ὦ τέκνον ποθεινότατον, πῶς μητρὸς ἐπελάθου,
τὰ ὀμμάτια μου ἐτύφλωσας καὶ ἔσβεσας τὸ φῶς μου;
Πῶς ἀτηρήσω συγγενεῖς καὶ πίστιν καὶ πατρίδα
καὶ ἐγενήθης ὄνειδος εἰς πᾶσαν τὴν Συρίαν;
Βδελυκτοὶ δὲ γεγόναμεν ἀπὸ παντὸς ἀνθρώπου
ὡς ἀρνηταὶ τῆς πίστεως, ὡς παραβάται νόμου,
ὡς μὴ τηρήσαντες καλῶς τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου.
Τί συνέβη σοι, τέκνον μου, πῶς αὐτῶν ἐπελάθου;
Πῶς γὰρ οὐκ ἐμνημόνευσας τὰς πράξεις τοῦ πατρὸς σου,
ὅσους Ῥωμαίους ἔσφαξε, πόσους ἔφερε δούλους;
Οὐκ ἐγέμισε φυλακὰς στρατηγῶν καὶ τοπάρχων;
Οὐκ ἐκούρσευσε θέματα πολλὰ τῆς Ῥωμανίας
καὶ αἰχμαλώτους ἔφερεν εὐγενικὰς ὠραίας;

Mes la mare de l'emir li envià des de Síria
lletres curulles de queixa, avergonyiment i retret:
«Oh fill desitjadíssim, com has oblidat ta mare,
que has cegat els meus ulls i apagat la meua llum?
Com has renegat de parents i fe i pàtria
i t'has tornat una vergonya per a tota Síria?
Tothom abomina de nosaltres
per renegats de la fe, per transgressors de la llei,
per no observar bé les paraules del Profeta.
Què t'ha succeït, fill meu, com te n'has oblidat?
Car, com no has recordat les fetes del teu pare,
quants romans sacrificà, quants va portar esclaus?
No va ompir presons de generals i governadors?
No saquejà molts districtes de Romània
i portà presoneres belles nobles?

(II 49-64)

...εἰ μὴ παρέλθης γὰρ ταχὺ καὶ ἔλθης εἰς Συρίαν,
οἱ ἀμιρᾶδες βούλονται ἐμὲ ν' ἀποταμήσουν,
τὰ τέκνα σου να σφάξωσιν ὡς πατρὸς ἀποστάτου,

...si no retornes apressa i vens a Síria,
els emirs volen decapitar-me,
degollar els teus fills, per ser de pare apòstata,

τὰ τερπνά σου κοράσια νὰ παραδώσουν ἄλλοις,
ἂ καὶ στενάζουν διὰ σε, ὑπομονὴν οὐκ ἔχουν.

lliurar a altres les teues joves formoses,
que sospiren per tu i paciència no tenen.

(II 84-88)

Una de les característiques compartides en les dues obres és el fet de conversió al cristianisme d'infidels. La mare de l'emir acaba convertint-se i també més familiars.

«Πιστεύω, τέκνον, διὰ σοῦ Θεῶ τῶ ἐν Τριάδι
καὶ μετὰ σου πορεύσομαι καλῶς εἰς Ῥωμανίαν,
βαπτισθεῖσα εἰς ἄφθειν τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων,
χάριν ὁμολογούσα τε διὰ σου φωτισθῆναι.»

Ἔσαύτως καὶ οἱ συγγενεῖς οἱ ἐκείσε τυχόντες
καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μετ' αὐτῆς ἐλθόντες πολὺ πλῆθος
μίαν φωνὴν ἀνέκραξαν Χριστὸν ὁμολογούντες·
«Μεθ' ὑμῶν γὰρ ἐρχόμεθα πάντες εἰς Ῥωμανίαν
καὶ βαπτισθέντες τύχοιμεν ζωῆς τῆς αἰωνίου.»

«Crec, fill, per tu en Déu en la Trinitat
i amb tu marxaré bonament cap a Romània,
batejada en remissió de les moltes meues faltes,
reconeixent l'agraïment d'haver vist la llum per tu.»

Així mateix també els parents que hi eren
i els restants vinguts amb ella, gran munió,
a una sola veu cridaren, tot reconeixent Crist:
«Amb vosaltres, doncs, anem tots a Romània
i batejats ens pertocarà la vida eterna.»

(III 232-240)

Totes les virtuts que posseeix Digenís són un do de Déu, que està constantment present:

Ἵντως ἔργον παράδοξον τὰς ἐννοίας ἐκπλήττον,
πῶς τὴν ἔλαφον ἔφθασε παιδίον χωρὶς ἵππου,
πῶς τοὺς ἄρκτους ἐφόνευσε μηδὲν ἐν χερσὶν ἔχον,
ὄντως Θεοῦ τὸ δῶρημα καὶ δεξιᾶς ὑψίστου.

En veritat és un fet extraordinari que els
[enteniments sorprén
com ha encalçat el cèrvol un xicot sense cavall,
com ha occit els óssos sense tenir res a mans,
en veritat un do de Déu i de la dreta de l'Altíssim.

[...]
Ἄπερ ὀρῶντες οἱ ἐκεῖ τότε παρατυχόντες,
τὸ θαῦμα ἐκπληττόμενοι ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους·
«Θεοτόκε, τὸ θέαμα ὃ βλέπομεν ἔς τὸν νέον.
Οὐκ ἔστιν τοῦτος ἄνθρωπος ὡσπερ οἱ ἐκ τοῦ κόσμου·
ὁ Θεὸς τοῦτον ἀπέστειλε διὰ τοὺς ἀνδρειωμένους
νὰ τὸν βλέπουν, νὰ χαίρωνται, πῶς πολεμεῖ, πῶς τρέχει.»

[...]
Veient això els que llavors per ventura hi eren,
sorpresos pel miracle deien els uns als altres:
«Mare de Déu, el miracle que veiem en el jove,
Aquest no és un home com els del món;
Déu l'ha enviat perquè els ardits
el vegem, se'n gauben, com guerreja, com corre.»

[...]
Ὁ παῖς ἀνταπεκρίνατο λέγων αὐτῷ τοιάδε·
«Εἰ θέλημα Θεοῦ ἔστι τοῦ εὐδοκοῦντος πάντα,
εἰ ἔχω τοῦ πατρὸς εὐχὴν καὶ τῆς καλῆς μητρὸς μου,
νεκρὸν θεάσῃ καὶ αὐτὸν ὡσπερ τοὺς δύο ἄρκτους.»

[...]
El xicot hi responia parlant de tal manera:
«Si és voler de Déu que rectament per tot vetlla,
si tinc la benedicció del pare i de ma bona mare,
el veureu mort, també aquest, com els dos óssos.»

[...]
Εὐθὺς δὲ ὁ νεώτερος τοιόνδε λόγον ἔφη·
«Ὁ Θεὸς οὐκ ἀδυνατεῖ, θεῖε μου καὶ αὐθέντα,
παραδοῦναι εἰς χεῖρας μου καθάπερ καὶ ἐκείνον.»

[...]
Al punt el jovenall va dir el següent:
«A Déu no és impossible, oncle i missenyor meu,
lliurar-lo a les meues mans, igual que aquell.»

[...]

Καὶ πρὸς τὸν θεῖον του ὁ Διγενὴς τοιόνδε λόγον ἔφη·
«Ὁρᾶς, χρυσὲ αὐθέντα μου, Θεοῦ τὰ μεγαλεῖα;
Οὐ κεῖται ἄφωτος, νεκρός, ὥσπερ οἱ δύο ἄρκτοι;»

[...]

I al seu oncle en Digenís va dir el següent:
«Veus, daurat senyor meu, la grandesa de Déu?
No jau sense veu, mort, com els dos óssos?»

(IV 148-151, 155-160, 170-173, 177-179, 187-189)

Com així també ho és tot l'amor que es professen Digenís i Eudòxia:

Καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ὁ παῖς ἐξεπλάγη θαυμάζων
τῆς παρθένου τὴν σύνεσιν· ἐπώμοσε δὲ ὁμῶς·
«Μὰ τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
οὐ λυπήσω σε πώποτε, ὦ πανευγενεστάτη,
ἀλλὰ κυρίαν τῶν ἐμῶν καὶ δέσποιναν ποιήσω,
γαμετήν τε καὶ σύνοικον μέχρι τέλους ζωῆς μου,
εἰ καθαρὸν τὸν πρὸς ἐμὲ διατηρήσεις πόθον,
καθὼσπερ καὶ προέφην σοι, ὦ ποθεινὴ ψυχὴ μου.»

I quan ho escoltà el jove se sorprengué admirant
de la donzella el seny; i tanmateix jurà:
«Pel Pare i el Fill i l'Esperit Sant,
mai no et corferiré, oh excel·lentment nascuda,
sinó que et faré missenyora i ama del que és meu,
muller i companya d'habitatge fins el fi de ma vida,
si conserves cap a mi un desig pur,
tal com abans t'he dit, volgudíssima anima meua.»

(IV 576-583)

Καὶ δόξα τῷ μόνῳ ἀγαθῷ ἐπιτελοῦντι ἔργον·
ἐν γὰρ ταῖς διοικήσεσι τῶν μεγίστων πραγμάτων
ὁ Θεὸς συνεισέρχεται, καὶ μηδεὶς ἀπιστεῖτω·
εὐλόγως τοῖνον πρὸς Θεὸν ἀναπέμψωμεν χάριν,
αὐτὸς γὰρ πάντων ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν ὑπάρχει.

I gràcies a l'únic que porta un fet a terme;
car a les governacions dels més importants afers
Déu s'hi fica, i que ningú no ho dubte.
Elevem, doncs, amb bon mot gràcies a Déu,
car ell és el el dador de tots els béns.

(IV 944-948)

En el cas de *TLB*, la religió hi és ben present des de l'inici. És el *leitmotiv* de l'obra que enllaçarà, mourà i justificarà tota la vida del protagonista. Ja quan l'ermità li explica la significació de les armes, mentre el forma com a cavaller, ho fa mitjançant la religió. És a dir, la religió atribueix un significat simbòlic a les armes.

Primerament, la llança, que és llarga ab lo ferro agut, significa que el cavaller deu fer tornar atràs tots aquells qui mal ni dan voler fer a l'Església, així com l'Església és llarga, deu fer tant lo cavaller [...] La significança de l'espasa [...] la primera defensant l'Església, matant e malmetent totes les gents qui mal volen fer en aquella. [...] La cruera significa la vera Creu, en la qual lo nostre Redemptor volgué pendre mort e passió per rembre natura humana. Així ho deu fer cascun bon cavaller: deu pendre mort per restauració e conservació de tot lo dessus dit, e si per açò moria, se n'iria la sua ànima dret en paradís. (XXXV 79-80)

Fins i tot els dies de combat estan regits per motius religiosos:

-Lo divendres, per ço com és dia de passió, no s'hi facen armes ningunes, sinó que, après de la missa e vespres seran dites, poran anar a caçar. (L 94)

El rei d'Anglaterra fa fer el següent jurament als gentilhomes després d'haver-los examinat, però abans de donar-los l'orde de cavalleria. Aquesta cerimònia d'armar un cavaller també ha esdevingut un ritus religiós.

-«Vós, gentilhom, qui rebeu l'orde de cavalleria, ¿jurau a Déu e als sants quatre Evangelis de no venir en neguna manera contra lo molt alt e molt excel·lent rei d'Anglaterra [...]» (LIX 105)

Així com abans hem vist que les virtuts de Digenís eren voluntat divina, també Tirant és conscient que ha d'agrair a Déu tot allò que li succeeix. De fet, el té present en el combat mateix.

Lo Rei e la Reina ja eren en los cadafals, e Tirant entrà tot armat en blanc, sinó lo cap, e en la mà portava un ventall que a l'una part era pintat lo crucifici de Jesucrist, e en l'altra part era pintada la imatge de la Verge senyora nostra. Com Tirant fon enmig del camp, féu gran reverència al Rei e a la Reina, e anà tots los quatre cantons de la lliça, e ab lo ventall senyà cascun cantó. (LIX 106)

Després de vèncer en combat a Tomàs de Muntalbà, resa la següent oració:

- «Oh sacratíssima Trinitat gloriosa! Ador-te genolls ficats, besant aquesta terra, que així sou un Déu, un Senyor, un Creador, del qual rebem tots benefici, que et sia dada honor, glòria e benedicció, ara e en per tostemps, amén. Oh Jesucrist [...]» (LXXXIII 158)

Al CDA hi ha la conversió del pare musulmà de l'heroi pel seu amor a una cristiana i les posteriors conversions de la mare d'aquest i resta de familiars. Cal remarcar, emperò, la tasca evangelitzadora al llarg de tot el TLB. Tirant encarnarà un heroi, un dels principals objectius del qual serà la conversió

al cristianisme de territoris sencers i d'exèrcits d'infidels. Destaquen les conversions al cristianisme de la reina Maragdina...

E Tirant, qui véu la bona voluntat de la Reina, de voler-se fer crestiana, féu-se portar prestament un bací d'or e un pitxer de la desferra que havien presa del Rei Escariano. E Tirant féu descobrir lo cap a la Reina, e restà en cabells, los quals eren de tal resplandor que es mostrava la sua cara més angèlica que humana. Tirant la féu agenollar, e ab lo pitxer li llançà aigua sobre lo cap, dient-li:

- Maragdina, jo et batege en nom del Pare e del Fill e del Sant Esperit.

E llavors ella se tingué per bona crestiana; e allí, en presència de tots, quatre dones qui servien la Reina reberen lo sant baptisme. E feren molt santa vida ab molta honestat. (CCCXXVI 625)

... i del rei Escariano, qui es convertí posteriorment, junt amb milers de moros infidels.

Aprés que la Reina se fon batejada e Tirant hagués tret lo Rei de presó, féu-lo davallar en la vila, per ço com eren d'acord que es volia batejar. [...]

- Los meus fidelíssims vassalls, parents e germans: a la divina Clemència és estat plasent d'haver pietat de mi e de tots vosaltres, si us voleu, car ha'm il·luminada la mia ànima e lo meu enteniment, com per aquest virtuós Capità cristià he rebudes moltes gràcies: la primera, que m'ha tret de presó e posat en llibertat; la segona, que m'ha instruït en la santa fe catòlica per tal forma que jo tinc notícia verdadera com la secta de Mafomet és molt falsa e reprovada, e tots los qui en ell creen van a total destrucció e damnació. Per què us prec e us man, com a bons vassalls e germans, vos vullau batejar ab mi e ferme companyia. [...]

Aprés Tirant batejà quasi tots los presoners, per çó com los demés eren parents del Rei ben acostats. Aprés se batejaren dos capitans, qui ab tot llur llinatge reberen lo sant baptisme; [...] E en aquell dia foren batejats, per la mà de Tirant, passats sis milia moros. Los altres restaren pera l'endemà e per als altres dies, fins que tots foren crestians. (CCCXXIX 628-629)

Un cop tornats al seu regne d'Etiòpia, el rei Escariano i la seua esposa, la filla del rei de Tremicèn, procediren a construir esglésies i monestirs i a batejar tota la gent que ho demanés. L'arribada del matrimoni també suposà el principi de la noció de família, desconeguda allí fins aquell moment.

E en aquell temps en lo regne d'Etiòpia no sabien què era matrimoni, ans eren entre ells les fembres comunes, e per ço les gents no coneixien pare, sinó mare, per què eren la menys noble gent del món. E aprés que la Reina, muller del rei Escariano, hi fon e els hagué fets fer cristians, los féu fer matrimonise d'aquí avant foren legítims. (CDIX 727-728)

Cal destacar el capítol en el qual, després d'escoltar un sermó pronunciat en llengua morisca per part d'un frare anomenat Joan Ferrer (p. 718), es produí una conversió en massa de musulmans al cristianisme:

Aprés lo sermó fon finit, tots los moros que no eren batejats, ab grans crits demanaren lo sant baptisme. [...] E aquí tots se batejaren, així los que havien d'anar com los qui restaren, e dins tres dies foren batejats tres-cents trenta-quatre mília entre moros e mores, e infants. (CDIV 721)

També hi són presents, com al *CDA*, els qualificatius per referir-se a seguidors de les dues religions, els musulmans i els cristians. Al capítol IX, el rei li fa una rèplica a l'ermità on apareixen els infels:

- No és d'admetre excusació de tan justa demanda si pietat e misericòrdia en tu habiten, car no ignora la tua reverència que los sants benaventurats e los màrtirs, per augmentar e defendre la Santa Fe Catòlica, han batallat contra los infels e han obtesa gloriosa corona de matiri e triümfant glòria [...] (IX 41)

Com los moros foren fugits, los cristians robaren lo camp dels moros [...] (XII 46)

Com lo bon Rei véu la batalla vençuda anà seguint los moros; e tants com n'aconseguien tots los feien morir. Aquesta fon la més gran desconfita e mortaldat de gents que en aquell temps fos feta, que en espai de deu dies moriren noranta-set mília moros. (XXV 64)

[...] lo nostre Imperi s'hauria de poblar de vil gent replegadissa, e de moros cruels e inhumans, enemics de la santa llei cristiana [...] (CXXII 243)

Com lo rei d'Àfrica lo sentí així lamentar, dix als seus:

- Jo passaré lo riu, e apresonaré o mataré aquell perro de cristià; e si hauré menester ajuda, socorreu-me. (CCCXXXVII 640)

Fins i tot hi ha alguna referència a les dones jueves:

- Senyora – dix Tirant –, no em bandegeu de vostra majestat, car no volria que us ne prenguéis així com fan les juïes, que, com volen parir, que tenen les dolors del part, reclamen a la Verge Maria, e com han parit e són delliures de tot prenen una tovallola ben blanca e van per tots los cantons de la casa dient: «Fora, fora, Maria, de casa de la juïa» (CXXXII 268)

En el cas d'aquesta obra, tot i que Tirant clarament està posicionat a favor de la religió cristiana, no s'estalvien passatges cruels i sanguinaris i personatges ridiculitzats pertanyents a aquesta religió, com és el cas del príncep Felip, fill del rei de França, o personatges traïdors, com ara el duc de Macedònia, qui provocà la mort del fill major de l'Emperador.

Emperò Déu piados e misericordiós te vulla guardar de les mans d'aquell famejant lleó, duc de Macedònia, homoe molt cruel e envejós e molt destre e sabut en actes de traïció. [...] E fama certa és que ell matà aquell valentíssim cavaller germà meu, car batallant ab gran ànimo contra los enemics, ell li vengué de part de tras e tallà-li les corretges del bacinet per ço que li sortís del cap, e així fon mort pels moros. (CXXV 249)

També hi ha dos frares traïdors genovesos, com denuncia un cavaller al Mestre de Rodas:

La senyoria vostra deu saber com dos frares de la nostra religió, genovesos, nos tenen venuts, car a consell d'aquests són vengudes aquestes naus d'aquests malvats genovesos ab gran multitud de gent e ab poca mercaderia. (XCIX 174)

A l'exemple següent, són els moros els qui guanyen la batalla a Tirant, que ha de retirar-se, abatut després d'haver combatut ell sol davant molts enemics:

Com Tirant véu que més no podia fer, abraçà's ab un moro e llevà-li la llança que portava, e ferí lo primer, lo segon e lo terç, e mès-los per terra; après ferí lo quart, cinquè, sisè, e llançà'ls de la sella així com aquell qui era mestre de guerra. E rompuda la llança, posà la mà a la petita atxa, e tan gran colp donà a un moro en lo cap que fins als pits lo fené. [...] emperò Tirant fou mal socorregut en aquell cas, que fon nafrat de tres nafres, e lo cavall tenia prou llançades. E per causa d'açò fon forçat a Tirant se retragués, mas no a sa voluntat, mas corrent tant com podia que fins a les portes lo seguiren. (CCCXXXVII 641)

Com queda palés, tant al *CDA* com al *TLB*, la religió és un dels motius principals que fan avançar l'acció. Tots dos herois la tindran present al llarg de les seues històries, des de l'inici fins al moment final de la mort. Són moltes les oracions que es resen, les vegades en què s'encomanen a la Providència durant

els enfrontaments o que agraeixen les victòries aconseguides al seu Déu. La diferència fonamental és que Tirant sí que farà de la religió un dels seus estandards definitoris, atès que encapçalarà una importantíssima tasca evangelitzadora per tal de convertir infidels al cristianisme. Digenís també batallarà contra els àrabs a les fronteres, però no durà endavant una empresa tan ambiciosa.

5.3. PRESENCIA I IMPORTÀNCIA DE L'AMOR I EL DESIG

L'amor i la sensualitat o l'erotisme són, junt amb la religió, els motors principals d'ambdues obres. Els dos herois (i també personatges secundaris) tenen apassionades històries d'amor que els afecten molt intensament i que els fan evolucionar com a personatges.

En el cas de Digenís, ja hem avançat al capítol anterior que és justament l'amor el motiu que fa el seu pare, l'emir, convertir-se al cristianisme, fet que fa possible el seu naixement.

Εἶθ' οὕτως βεβαιώσαντες τὸν ἀμφοῶν μεθ' ὅρκου
γαμβρὸν ἵνα τὸν λάβωσιν, ἂν ἔλθῃ εἰς Ῥωμανίαν,
τὰ βούκινα ἐδώκασιν, ὑπέστρεφον εὐθέως.
Καὶ πάντες ἐξεπλήσσοντο λέγοντες πρὸς ἀλλήλους·
«Ὡ θαῦμα ὅπερ βλέπομεν, δύναμις τῶν Ῥωμαίων,
αἰχμάλωτα ἀναρρῶσιν, φουσσᾶτα καταλύου,
πίστιν ἀρνεῖσθαι πείθουσι, θάνατον μὴ φοβεῖσθαι.»
Καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον
ὅτι κόρη πανεύγενος μὲ τὰ τερπνά της κάλλι
φουσσᾶτα ἐκατέλυσε περίφημα Συρίας.

Així, havent confirmat a l'emir mitjançant jurament
que per gendre el prendrien, si vingués a Romània,
van metre so a les trompes, retornaren de seguida.
I tots se sorprendien, dient-se els uns als altres:
«Meravella és el que veiem, poder dels romans,
presoners rescaten, hosts dissolen,
els convencen de renegar de sa fe, i mort no tèmer».
I fou d'anomenada pel món sencer
que una jove nobilíssima de plaent bellesa
va dissoldre les hosts afamades de Síria.

(I 328-337)

Intens era l'amor que l'emir sentia per la seua estimada,

Ἐμοὶ οὐκ ἀπεστάθησαν στρατηγοί, οὐ φουσσᾶτα,
γυνὴ δὲ με ἐνίκησε πάνυ ὠραιοτάτη·
ταύτης τὰ κάλλη φλέγουν με, τὰ δάκρυα μαραίνουν,
οἱ στεναγμοὶ φλογίζουν με, τί ποιῆσαι οὐκ ἔχω.

No se'm resistiren generals, ni hosts,
mes una dona m'ha vençut, força formosíssima;
sa bellesa m'encén, ses llàgrimes em marceixen,
els seus sospirs m'inflamen, no hi tinc res a fer.

(I 297-300)

Καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον
ὅτι κόρη πανεύγενος μὲ τὰ τερπνά της κάλλη
φουσσᾶτα ἐκατέλυσε περίφημα Συρίας.

I fou d'anomenada pel món sencer
que una jove nobilíssima de plaent bellesa
va dissoldre les hosts afamades de Síria.

(I 335-337)

Αἰχμάλωτόν σε ἤρπαξα, ἐτίμουν ὡς κυρίαν·
δούλην σε ἔχειν ἤθελον, μᾶλλον εἶχες με δούλον·
τοὺς γονεῖς καὶ τὴν πίστιν μου διὰ σέῃρησάμην,
καὶ διὰ τὴν ἀγάπην σου ἦλθον εἰς Ῥωμανίαν·

Presonera t'encalcí, t'honorí com a senyora;
esclava t'havia de tenir, més aviat esclau em tenies;
dels meus genitors i fe per tu vaig renegar,
i pel teu amor vaig venir a Romània;

(II 188-191)

Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν ἔρωτα ὄνπερ εἶχον οἱ δύο
κρατήσας γὰρ ὁ ἀμῖρᾶς ἐκ τῆς χειρὸς τὴν κόρην
εἰσηλθε μόνος μετ' αὐτῆς ἔνδον εἰς τὸ κουβούκλιον
καὶ δάκρυα ἐκίνησαν ὡς ὄμβρος ἐκ καρδίας·
οἱ στεναγμοὶ ἀνέπεμπον ἦχον παρηλλαγμένον.

I era de veure l'amor que tots dos es tenien
car l'emir, agafant la jove de la mà
entrà, sol amb ella, dins de la cambra
i llàgrimes van rajar com pluja de sol cor;
i els seus sospirs entre tots dos ressonaven.

(II 264-268)

I ella per ell:

«ὦ ἄνερ μου γλυκύτατε, αὐθέντα καὶ προστάτα,
πότε λόγον σου ἤκουσα μὴ οὐκ ἐνὶ εἰς ἀρεστόν μου;
Ποῖα δέ γε περιστάσις χωρίσει με σοῦ πόθου;
Πάντως κἂν δέη με θανεῖν, οὐκ ἀπαρνήσομαί σε·
οἶδε γὰρ ἡ περιστάσις φιλίαν δοκιμάζειν.»

«Oh home meu dolcíssim, missenyor i protector,
t'he sentit mai una paraula que no em fos agradosa?
Quina circumstància em separa del teu desig?
Tanmateix, fins i tot si he de morir no et renegaré;
car la circumstància sap posar l'estima a prova.»

(II 120-124)

L'emir demana a la seua estimada un anell com a penyora, per a dur-lo fins el final del seu viatge.

«Δός μοι λόγον, αὐθέντρια, δός μοι σὸν δακτυλίδιν,
ἄς τὸ φορῶ, καλόγνομε, ἕως οὐ ὑποστρέψω.»

«Dóna'm, missenyora, dóna'm el teu anell,
per dur-lo, benaimada, fins que retornaré.»

(II 269-270)

Durant el seu viatge a Síria, li enviarà cartes a la seua estimada a diari:

Ἦπτετο δὲ ὁ ἀμιρᾶς μετὰ σπουδῆς τοῦ δρόμου,
καθ' ἑκάστην ἐξέπεμπε γραφὰς τῆ παθητῆ του·
«Μὴ λυπηθῆς, παρακαλῶ· τοῦτο δ' εὐχέσθε μᾶλλον.»

Emprenqué l'emir amb afany el camí,
cada dia enviava escrits a la seua enamorada:
«No t'entristisques, et pregue: desitgeu sobretot
[això».

(III 37-38)

Igual d'intens serà l'amor que Digenís sentirà per Eudòxia, que posseeix tant bellesa com riqueses:

Ἄλλ' οὐδ' ἡ κόρη ἔμεινεν ἀνήκοος τοῦ νέου,
πάγκαλος ἢ διάφημος ἢ ἀκουστή ἐκείνη,
ἦς τὸ κάλλος ἀμήχανον, παράδοξον τὸ γένος,
οὐσίαν τε καὶ κτήματα καὶ ἐτέραν πλουσίαν
ἀδύνατον ἀπαριθμεῖν ἢ ἀπεικάζειν ὅλως.

Mes tampoc la xica feu oïdes sordes al jove,
aquella bellíssima, de famosa anomenada;
sa bellesa, indescriptible, il·lustre són llinatge,
i sa hisenda, sos predis i altra riquesa
del tot impossible recomptar o comparar.

(IV 262-266)

Un amor que farà sentir dolor tant a l'emir i a la seua estimada:

Καὶ βλέπουσα τὸν ἀμιρᾶν ἀυξήσαντα τὸν θρῆνον,
παρὰ μικρὸν δὲ γέγονε παράφρων ἐκ τὴν θλίψιν
(τὸ γὰρ ῥπολὺ τῆς θλίψεως γεννᾷ παραφροσύνην,
έντεῦθεν καὶ παράνομον πολλοὶ κατατολμῶσι),
ἐφοβήθη μὴ ἑαυτὸν ἀναιρέσει τῷ ξίφει.

I en veure que l'emir acreixia el plany
i es trobà molt a prop d'enfollir per la tristesa
(car la molta tristesa engendra follia,
i a partir d'aquesta molts s'atreveixen a contrafur),
va tèmer que alçàs l'espasa contra ell mateix.

(II 216-220)

τοῦτο δὲ οὐ πρὸς θάνατον, ἐρωτικός ὁ μόχθος·
φλέγεται γὰρ μου ἡ ψυχὴ, καίεται ἡ καρδιά,

Això no és per a mort, és un afany d'amors;
car s'inflama mon esperit, es crema el cor,

(III 45-47)

Com a Digenís i Eudòxia:

Ἐξήλθε πρὸς τοὺς ἀδελφούς τὰς τρίχας ἀνασπῶσα·
«Ὡ γλυκύτατοι ἀδελφοί, τί μάτην ἐνοχλεῖτε
τὸν μηδὲν ἀδικήσαντα; Ἴδοῦ γὰρ ἀποθνήσκει,
ἰδοῦ ἀναιρέσει ἑαυτὸν ἀπὸ παραπληξίας.

Va eixir cap als germans estirant-se els cabells:
«Oh dolcíssims germans, per què de bades molesteu
aquell que res ha fet mal fet? Car heus ací que mor,
heus ací que s'anihilarà ell mateix per insania.

(II 220-224)

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἡ κόρη πάντα λέγει
θερμὰ κινουσα δάκρυα, τίλλουσα καὶ τὴν κόμην.

I la jove diu tot això als germans,
rajant-li càlides llàgrimes, arrencant-se la cabellera.

(II 236-237)

Ἔτι δὲ λέγειν θέλουσα καὶ πλείονα τοιαῦτα,
ὡς εἶδε τὸν νεώτερον ἐξαίφνης ἀνελθόντα,
λίαν ὀλιγοψύχησεν εἰς ἔκπληξιν ἐλθοῦσα
καὶ χειρὰς περιπλέξασα τὰς αὐτῆς τῷ τραχήλῳ
ἀπεκρεμάσθη ἄφωνος, δάκρυα μὴ κινουσα.

I volent dir encara moltes més coses tals,
quan veié que el jovenall tot d'una pujava,
força es marejà, per trobar-se sorpresa,
i els braços li enllaçà al coll
i s'hi penjà sense veu, sense rajar llàgrimes.

(III 274-278)

Αὕτη τοίνυν ἡ πάμπλουτος καὶ πανωραία κόρη,
ὡς εἶδε τὸν νεώτερον, καθὼς ἐκδιηγούμαι,
ἐφλέχθη ἢ καρδίτῳα της, οὐ θέλει ζῆν εἰς κόσμον.
Πόνος ἀνήφθη εἰς αὐτήν, ὡς τὸ δίκαιον ἔχει·
τὸ γὰρ κάλλος ὀξύτερον καὶ τοῦ βέλους τιτρώσκει
καὶ δι' αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν εἰς ψυχὴν ἐπανήκει.

Aquesta, doncs, riquíssima i bellíssima jove,
quan va veure el donzell, tal com ho explique,
s'inflamà el seu coret, no vol viure al món.
Un dolor s'encèn en ella, com és de dret;
car la bella fereix més punxeguda que la sageta
i pels mateixos ulls arriba a l'ànima.

(IV 272-277)

Οὕτως ἰδὼν ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος νεανίας
εὐθύς ἐτρώθη τὴν ψυχὴν, ἐπλήγη τὴν καρδίαν
καὶ πόνον εἶχεν ἄπειρον, ἀδημονῶν εἰστήκει.

Així en veure-la aquell jove prodigiós
al punt fou ferit en l'ànima, fou lacerat al cor
i dolor tingué infinit, angoixat s'hi estava.

(IV 357-359)

Eudòxia, com en el cas de Carmesina, també té una dona de companya:

καὶ πρὸς τὴν βάρβαν ἔλεγε γαλήνῃ εἰς τὸ ὠτίον·
«Παράκουψαι, βαγίτσα μου, ἴδε ἔμνοστον νέον,
ἴδε κάλλος πανθαύμαστον καὶ ξένην ἡλικίαν·
ἂν ἤθελεν ὁ κύρης μου γαμβρὸν νὰ τὸν ἐπῆρε,
νὰ εἶχε, πίστευσον, γαμβρὸν οἷον ἄλλος οὐκ ἔχει.»

...i cap a la dona deia baixet a cau d'orella:
«Guaita, doneta meua, ves quin agradós jove,
ves bella admirabilíssima i aparença prodigiosa;
si missenyor volgués prendre'l per gendre,
tindria, creu-me, un gendre com parell no n'hi ha»

(IV 281-285)

Digenís, en un principi, no pensa segrestar la seua estimada – com féu el seu pare amb la seua mare –, sinó demanar pacíficament al pare d'Eudòxia si el vol com a gendre:

Στενάξας δὲ ὁ Διγενὴς ἔφη πρὸς τὸν πατέρα·
«Εὐχου, πάτερ, μὴ δόξῃ με ἵνα τὴν ἀφαρπάσω,
ὅτι ἐμὲ ἐγκρύμματα ποτὲ οὐ θορυβοῦσι·
τοῦτο δὲ μόνον εὐχομαι, εἴπερ ἀποδεκτόν σοι,
νὰ μηνύσης τὸν στρατηγὸν διὰ συμπενθερίαν·
καὶ εἰ μὲν ἴσως ἀρεσθῆ γαμβρὸν νὰ με ἐπάρῃ,
ἵνα τὸν ἔχω πενθερὸν τῇ ἰδίᾳ του γνῶμη·
εἰ δὲ μή, γνώσῃ, πάτερ μου, μετὰ ταῦτα τὸ τέλος.»

Sospirant, Digenís digué al seu pare:
«Prega, pare, que no decidisca raptar-la,
perquè mai no m'han espantat emboscades;
això només pregue, si t'hi avens,
que envies missatge al general per ser-ne consogre;
i si potser s'agradés de prendre'm per gendre,
tenir-lo jo per sogre per pròpia voluntat seua;
i si no, sàpigues-ho, pare, després d'això el final».

(IV 300-307)

I demanar a ella si l'estima:

Τὸν βούλχαν ἐπελάλησε, πλησιάζει τῇ κόρη
καὶ πρὸς αὐτὴν ἠρέμα τε λόγον εἶπε τοιόνδε·
«Γνώρισόν μοι, κοράσιον, εἰ ἔχεις με εἰς νοῦν σου
καὶ εἰ ποθεῖς κατὰ πολὺ τοῦ λαβεῖν σε γυναῖκα·
εἰ δ' ἄλλαχού ἔχεις τὸν νοῦν, πολλὰ οὐ παρακαλῶ σε.»

Feu avançar el corcer, s'acosta a la jove
i al seu davant digué a espai les següents paraules:
«Fes-me saber, xica, si em tens a la teua pensa
i si desitges amb molt que et prenga per dona;
si en altri tens la pensa, molt no et pregaré».

(IV 314-318)

El pare d'Eudòxia tindrà molt a dir en aquesta relació:

«...Ἄλλ' ὁ πατήρ μου ὁ στρατηγὸς διὰ σὲ βίγλας ἔχει,
ἤκουσε γὰρ κατὰ πολὺ τὰς σὰς ἀνδραγαθίας·
καὶ φυλάττου, νεώτερε, δι' ἐμοῦ <μή> κινδυνεύσης
καὶ στερηθῆς νεότητος τῆς πανωραιοτάτης·
οὐδ' ὅλως γὰρ σου φείσεται ὁ ἄσπλαγχνος πατήρ μου'»

«...”Mes el general, mon pare, et té sota vigilància,
car ha sentit amb molt les teves gestes;
i guarda't, jove, de posar-te en perill per mi
i privar-te de la teua bellíssima juvenesa;
car mon despietat pare no ha d'estalviar-te gens”».

(IV 326-330)

Αὐτίκα δὲ ὁ στρατηγὸς χεῖρας εἰς ὕψος ἄρας
καὶ ὄμμα πρὸς ἀνατολὰς τῷ Θεῷ ἠνυχαρίσκει,
«Δόξα σοι,» λέγων, «ὁ Θεὸς ὁ συμφερόντως πάντα
οἰκονομῶν τὰ καθ' ἡμᾶς σοφία τῇ ἀρρήτῳ·
ὡς γὰρ αὐτὸς ἠθέλησα γαμβροῦ κατηξιώθην
ῥαίον τε καὶ εὐγενοῦς, σώφρονος καὶ ἀνδρείου,
οἴου οὐδεὶς ἐπέτυχε πώποτε εἰς τὸν κόσμον.»

Al punt el general alçant mans cap a les altures
i ulls cap a orient, gràcies a Déu donava,
tot dient: «Glòria a tu, Déu que en profit nostre tot
el que ens ateny governes amb inefable saviesa;
car m'has tingut per digne del gendre que jo volia,
bell i noble, assenyat i valent,
com mai no li ha escaigut a ningú al món».

(IV 684-690)

Δεῦρο οὖν ἄς ἀπέλθωμεν εἰς τὸν ἐμὸν τὸν οἶκον
καὶ μὴ λογίζου παρ' ἡμῶν λυπηρὸν ὑποστῆναι,
ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ σύμφωνα ποιήσω μεν τοῦ γάμου
συμβόλαια ἐν γράμμασι τοῦ πατρὸς σου παρόντος·
τάχιστα γὰρ ὡς μηνυθεὶς πρὸς ἡμᾶς ἐπανήξει
καὶ τὴν προῖκα τῆς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ἀπολήψεις.

Au, doncs, anem al meu casal
i no cregues que enduraràs res penós de part nostra,
sinó que és per fer els contractes acordats
del casament per escrit i en presència del teu pare;
car assabentat vindrà tot d'una amb nosaltres,
i rebràs el dot de la meua filla.

(IV 698-703)

La passió s'encén entre els enamorats:

Καὶ ἦν ἰδεῖν οὐδέποτε τέλος ἐκείνων λόγοις·
ἔρωσ τότε παρῶξενεν ἄσεμνον διαπράξαι,
δουλοῖ γὰρ τὰ φρονήματα ἔρωσ ὡς ὦν δεσπότης,
ὑποτάσσει τὸν λογισμὸν ὡς ἡνίοχος ἵππων·
καὶ διὰ τοῦτο ὁ ποθῶν εὐταξίαν οὐκ ἔχει,

I era de veure que mai no tenien final ses converses;
llavors amor els forassenyà a cometre indecència,
car amor esclavitza els senys com si en fos amo,
sotmet la raó com un auriga el cavall;
i per això aquell que desitja no té bon ordre,

οὐ συγγενεῖς αἰσχύνεται, οὐ γείτονας πτοεῖται,
ἀλλ' ἔστιν ὅλως ἀναιδῆς δοῦλος ὢν τῆς φιλίας,
ὥσπερ καὶ ἡ πανεύγενος κόρη πέπονθε τότε,
καὶ παρέκυψε μερικῶς ἐκ τῆν χρυσοῦν θυρίδα.

i no s'avergonyeix davant parents, no tem veïns,
sinó que és del tot un esclau imprúdic de l'estima,
com també patí llavors la nobilíssima jove
i s'abocà en part a mirar per la daurada finestra.

(IV 340-347)

Ἀφ' ἧς γὰρ ὥρας πρόσωπον τὸ σὸν εἶδον, ὦ νεε,
ὡς πῦρ κατέφλεξεν εὐθύς τὴν σῶφρονα ψυχὴν μου,
μετήλλαξε τὸν λογισμὸν ὁμοίως καὶ τὴν γνώμην,
τὸ φρόνημα ἐδούλωσεν, ἀναίσχυντόν μ' ἐποίησε.

Car des de l'hora que vaig veure el teu rostre, jove,
com foc va inflamar al punt el meu esperit assenyat,
va alterar la meua raó, així com el meu pensar,
va esclavitzar el seny, em feu desvergonyida.

(IV 506-509)

També Eudòxia dóna un anell a Digenís com a penyora:

τὸ δακτυλίδιν ἔδωκεν εἰποῦσα πρὸς ἐκεῖνον·
«Ἄπιθι χαίρων, ἄγουρε, κάμου μὴ ἐπιλάθης.»
Ὁ δὲ δεξάμενος αὐτὸ εἰς τὸν ἴδιον κόλπον
εὐθύς ἀνταπεκρίνατο· «Αὐριὸν με ἐκδέχου.»

L'anell li donà, tot dient-li:
«Ves content, minyó, i de mi no t'oblides».
Ell el guardà al seu si
i al punt va respondre: «Demà espera'm».

(IV 364-367)

La nit és la perfecta aliada dels amants furtius:

«Δέσποτα,» λέγων, «ὁ Θεός, ἐπάκουσον εὐχῆς μου
καὶ δύνου μου τὸν ἥλιον, ἀνάτειλον τὸ φέγγος,
ὡσάν μοι γένη συνεργὸς ἐν τῇ δουλείᾳ ταύτῃ·
ἐπειδὴ γὰρ μονώτατος βούλομαι πορευθῆναι.»

«Senyor», digué, «Déu, escolta ma preguera
i que se'm ponga el sol, i que la lluna isca,
perquè em siga col·laboradora en aquest treball;
car vull fer camí totalment sol».

(IV 371-374)

Τοῦτο μόνον ζητῶ μαθεῖν παρὰ τῶν σῶν χειλέων,
εἰ προθυμῆς κατὰ πολὺ ἐμοὶ ἀκολουθῆσαι,
ὡς ἂν ὁδοὺς ἐξέλθωμεν τοὺς στενωποὺς πρὶν φέξῃ·
ῥύμαι γὰρ καὶ στενώματα ἀποκτείνουσι ἀνδρείους,
εἰς δὲ τοὺς κάμπους ἀνανδροὶ τολμηροὶ ἐκποιοῦνται.

Això només demane saber dels teus llavis,
si amb molt frises per seguir-me,
i així eixirem als estrets camins abans que llostrege;
car rambles i congosts maten valents
i a les planes els covards es fan audaços.

(IV 470-474)

L'amor intens li fa perdre la gana:

Καὶ εἰς τὸν δεῖπνον προσκληθεῖς οὐ μετέσχε βρωμάτων,
οὐ πόσεως τὸ σύνολον θέλοντα τοῦ γευθῆναι,

I cridat a sopar no prenia nodriments,
ni volia tastar beguda en absolut.

(IV 380-381)

El motiu del seu estat d'ànim, no és cap malaltia, sinó l'amor:

«Οὔτε θηρίον προσέκρουσεν,» ὁ νέος ἀπεκρίθη,
«ἀλλ' οὔτε πάλιν θόρυβος ἐτάραξε ψυχὴν μου.
Εἶπερ δέ τις μ' ἐβάσκανε, μή με τὴν καταρᾶσαι,
τὴν μηδὲν ἀδικήσασαν· ἐγὼ γὰρ ὑγιαίνω.»

«No m'ha colpit cap monstre», respongué el jove,
«però tampoc cap esglai ha trasbalat mon esperit.
I si algú m'ha fetillat, no la maleïu,
a aquella que no ha fet mal fet; car jo estic sa».

(IV 392-395)

Un malentès serà la causa d'un profund disgust entre els amants.

Eudòxia l'havia d'esperar desperta, però a l'alba, vençuda per la son, es va adormir. Ell, pensant-se que ella no l'estimava, embogí de dolor:

Ἐκείνη δὲ ὡς ἐκδέχετο ὀλονυκτὶ ἀγρυπνοῦσα,
τὴν αὐγὴν ἐρραθύμησε καὶ εἰς ὕπνον ἐτράπη.
Ὡς δὲ ταύτην οὐκ ἔβλεπε τὸ εὐγενὲς παιδίον,
ἠνιάτο κατὰ πολὺ, ἐταράττετο σφόδρα,
λογισμοὶ ἔκοπτον αὐτοῦ πονηροὶ τὴν καρδίαν,
θλίψιν εἶχεν ἀφόρητον καὶ ὀδύνην μεγίστην·

Ella, que havia esperat la nit sencera vetllant,
a l'alba es descuidà i es tombà a dormir.
Quan no la veia el noble xicot,
s'entristia molt, es trasbalsava força,
pensaments de malvestats li tallaven el cor,
tenia tristesa insuportable i dolor grandíssim.

(IV 409-414)

Eudòxia s'ha comportat com una donzella virtuosa fins aleshores, però aquest intens amor l'ha fet ultrapassar els límits:

Τούτων δὲ γέγονα ἐκτὸς καὶ τοὺς ὅρους παρῆλθον
καὶ ἐγενόμην ἀναιδὴς διὰ τὴν σὴν ἀγάπην·
καὶ ἢ μηδέποτε ἀνδρὶ ἀλλοτριῷ ὀφθεῖσα
λόγους νῦν μεταδίδωμι ὅλως μὴ αἰδουμένη
καὶ τὸ ὄντως ἐλεύθερον φρόνημα παρθενίας
δοῦλον ὀρῶ γινόμενον καὶ ἀναιδὲς ἀθρόως.

M'he posat fora d'aquests i he transpassat els límits
i he esdevingut desvergonyida pel teu amor;
i jo que mai no havia estat vista per cap baró aliè,
ara trave converses sense cap mena de vergonya
i de fet el lliure seny de la donzellesa
el veig fet esclau i desvergonyit tot d'una.

(IV 500-505)

καὶ ἑαυτὴν ἐμέμφετο τῆς πολλῆς ἀναιδείας,
καὶ θέλουσα κατὰ πολὺ μεταβαλεῖν τὴν γνώμην,
ὅ ταύτης ἔνδον ἄπειρος οὐ συνεχῶρει πόθος.

I es feia retrets per la seua desvergonya,
i, tot i voler amb molt canviar de pensar
al desig sense límits al seu endins no la dispensava.

(IV 522-524)

Digenís no vol res material, no desitja riqueses, sinó l'amor de l'estimada:

Ἐγὼ γάρ, φιλάττη ψυχῇ, οὐκ ἐφίεμαι πλούτου,
οὐ κτήματα ἐπιθυμῶ, οὐκ ὀρέγομαι δόξης,
πάντα χόρτον λογίζομαι ἐντρυφῶν τοῦ σοῦ κάλλους.

Car jo, ànima estimadíssima, no anhele riquesa,
ni possessions desitge, no ansie glòria,
tot palla ho considere i em gaube en ta bellesa.

(IV 538-540)

De fet, rebutja la dot de casament del general:

Εγώ, κύριέ μου πενθερέ, ἐπιθυμίαν εἶχον
τὴν θυγατέρα σου λαβεῖν διὰ τὸ ταύτης κάλλος,
οὐχὶ δὲ πλούτου εἵνεκα ἢ διὰ τῶν κτημάτων·
ταῦτα πάντα χαρίζομαι τοῖς γυναικαδελφοῖς μου.
Ἄρκοῦν ἐμοὶ τὰ κάλλη της ἀντι πολλῶν προικίων·
πλοῦτον παρέχει ὁ Θεὸς καὶ πενίαν ὡσαύτως
καὶ ταπεινοὶ καὶ ἀνυψοὶ, κατὰγει καὶ ἀνάγει.

Jo, senyor meu sogre, tenia el desig
de prendre ta filla per la bellesa seua,
i no per riquesa o per possessions;
tot això ho regalo als meus cunyats.
M'és prou la seua bellesa en lloc de molts dots;
riquesa proveeix Déu, així com la pobresa
i humilia i enlaira, i abaixa i aixeca.

(IV 743-749)

Ella, abans d'abandonar els seus familiars i la seua casa per escapar-se amb ell, li fa prometre que la prendrà com esposa:

Εἶθ' οὕτως ὄρκον ἔρωτος ἢ κόρη φθεγξαμένη·
«Καταλιμπάνουσα γονεῖς, ἀδελφοὺς καὶ οἰκίαν
ἀπὸ τὸν Θεὸν, ὦ ἄγουρε, σοὶ ἐμαυτὴν πιστεύω,
αὐτόν μοι δίδου μάρτυρα ὅλως μὴ με λυπήσαι,
ἀλλὰ γυναικῆκαν ἔννομον ἄχρι τέλους ποιῆσαι·
καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἐραστῶν ἠθετήκασιν λόγους,
ταῖς ποθουμέναις πρώην γὰρ ἐρωτικῶς δειχθέντες.»
Καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ὁ παῖς ἐξεπλάγη θαυμάζων
τῆς παρθένου τὴν σύνεσιν, ἐπώμοσε δὲ ὁμῶς·
«Μὰ τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
οὐ λυπήσω σε πώποτε, ὦ πανευγενεστάτη,
ἀλλὰ κυρίαν τῶν ἐμῶν καὶ δέσποιναν ποιήσω,
γαμετήν τε καὶ σύνοικον μέχρι τέλους ζωῆς μου,
εἰ καθαρόν τὸν πρὸς ἐμὲ διατηρήσεις πόθον,
καθὼσπερ καὶ προέφην σοι, ὦ ποθεινὴ ψυχὴ μου.»

Llavors pronuncià la jove aquest jurament d'amor:
«Deixant genitors, germans i casal
per Déu, oh donzell, a tu em confie,
posa-me'l per testimoni que mai no m'entristiràs,
sinó que em faràs dona segons la llei fins al final;
car molts dels amants han anul·lat llur paraula,
havent mostrat amor abans a les seues desitjades».
I quan ho sentí el xicot es va sorprendre i admirà
de la donzella el seny, mes tanmateix jurà:
«Pel Pare i el Fill i l'Esperit Sant,
mai no t'entristiré, oh molt nobilíssima,
sinó que et faré senyora i ama del que és meu,
i muller i companya fins el final de ma vida,
si conserves net el desig cap a mi,
tal com abans ja t'he dit, oh desitjada anima meua».

(IV 569-583)

Les festes de casament duraren tres mesos:

Καὶ τρεῖς μῆνας ἐποίησε τελούμενος ὁ γάμος,
ἢ δὲ χαρὰ οὐκ ἔληγεν ἢ πάνδημος ἐκείνη.
Μετὰ δὲ τὸ συντελεσθῆν τὸν τριμηναιὸν γάμον
παραλαβὼν ὁ στρατηγὸς πάντας τοὺς συμπενθέρους
καὶ τὸν γαμβρὸν τὸν ἴδιον ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν
καὶ γάμος ἄλλος γέγωνεν φαιδρότερος τοῦ πρώτου.

I tres mesos va fer la celebració de les noces,
i no cessava aquella general alegria.
Després de celebrar les trimestrals noces
prenent el general tots els consogres
i el nuvi mateix anà cap al casal
i tingueren lloc unes altres noces més resplendents
[que les primeres.

(IV 931-936)

La forta passió de l'heroi el menarà a cometre adulteri, per bé que després se'n penedira. I no sols una vegada, sinó dues: la primera amb la bella jove que troba vora una font i a la qual dóna ajuda:

Ὅς γὰρ τρυφᾶ, ἀδύνατον τυχεῖν τῆς αἰωνίου·
ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμπρησμόν μετὰ ἐλαίου σβέσαι,
οὐδὲ τρυφῶν τις δυνατὸν φυγεῖν τὴν ἁμαρτίαν
δι' ἧς τὸ πῦρ ἐκτρέφεται πᾶσι τοῖς ἀκολάστοις.
Καὶ γὰρ οὗτος ὁ θαυμαστός καὶ γενναῖος Ἀκρίτης,
ὁ τοῖς χαρίσμασι Θεοῦ πᾶσι πεπλουτισμένος,
πρὸς ὀλίγον τὴν ἑαυτοῦ νεότητα χαυνώσας
ἀμελῶς περιπέπτωκεν ἐγκλήματι μοιχείας·
ὑστερον δὲ μετὰμελος γεγονώς ὑπὲρ τούτου
τοῖς ἐντυγχάνουσιν αὐτῷ ἀνήγγειλε τὸ σφάλμα,
οὐ καυχίσεως ἔνεκεν, ἀλλὰ μεταμελείας.

Car a qui fa vida plaent, és impossible que li escaiga
[l'eterna;
com no es pot apagar un incendi amb oli,
tampoc qui fa vida plaent pot evitar la culpa
per la qual es nodreix el foc per a tots els
[intemperants.

I també, en efecte, aquest admirable i valent Acrita,
l'enriquit amb totes les gràies de Déu,
per un poc cedí a la seua juvenesa
i despreocupadament caigué en crim d'adulteri;
mes després, havent-se penedit d'això
a aquells que per ventura eren amb ell revelà l'error,
i no per causa de jactància, sinó de penediment.

(V 7-17)

Ταῦτα, φίλε, ὡς ἤκουσα ἐκ στόματος τῆς κόρης,
καθάπερ φλόξ εἰς τὴν ἐμὴν καρδίαν ἐπεισῆλθεν
καὶ προσέφερεν ἔρωτα καὶ παράνομον μῖξιν·
καὶ πρῶτα μὲν ἀνέστελλον τὴν ἀκάθεκτον γνώμην
καὶ ἤθελον, εἰ δυνατὸν, φυγεῖν τὴν ἁμαρτίαν
ἀλλὰ πάντως ἀδύνατον πῦρ παραμείναι χόρτω.

Això, amic, quan ho vaig sentir de boca de la jove,
com si fos una flama penetrà al meu cor
i l'orientà cap a amor i unió que no era de llei;
i primer endurava el pensament incontrolable
i volia, si fos possible, evitar la culpa
mes és del tot impossible que el foc s'ature a l'herba.

(V 231-236)

Ὡς γὰρ ταύτην ἀνήγαγον ἐν τῷ ἰδίῳ ἵππῳ
καὶ τῆς ὁδοῦ ἠπτόμεθα ὡς πρὸς τὴν Χαλκουργίαν
(τόπος γὰρ οὗτος πέφυκε πλησίον τῆς Συρίας),
οὐκ εἶχον ὁ,τι γένωμαι, πῦρ ὅλος ἐγενόμην
τοῦ ἔρωτος ὀλοσχερῶς ἐν ἐμοὶ αὐξηθέντος·
καταβαλόντες τὸ λοιπὸν χρεῖαν τάχα ποιῆσαι,
ἐν τῷ κάλλει τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐν τῇ ἀφῆ τὰς χεῖρας,
τὸ στόμα τοῖς φιλήμασι καὶ ἀκοῆν τοῖς λόγοις,
ἠρξάμην ἅπαντα ποιεῖν πράξεως παρανόμου·
καὶ γεγόνασιν ἅπαντα ὅσα ἤθελον ἔργα,
καὶ ἐμιάνην ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς ἀνομίας
συνεργεῖα σατανικῆ καὶ ψυχῆς ἀμελεία,
εἰ καὶ πολλὰ ἀνθίστατο ἡ κόρη πρὸς τὸ ἔργον,
εἰς Θεὸν καθορκίζουσα καὶ εἰς ψυχὰς γονέων.

Car quan la vaig pujar al mateix cavall
i vaig emprendre el camí cap a Calcúrgia
(és aquest un lloc que es troba a prop de Síria),
no sabia què fer-me, sencer foc em vaig tornar
i en mí va créixer l'amor per complet;
en desmuntar, doncs, com per fer les necessitats,
a la bellesa els ulls, al tacte les mans,
la boca a les besades i l'oïda a les paraules,
vaig començar a fer tot allò d'un acte no de llei;
i esdevingueren fets tot allò que volia,
i es maculà el camí per la iniquitat
per col·laboració satànica i despreocupació d'ànima,
per bé que molt resistia la jove contra el fet,
per Déu jurant i per les ànimes dels pares.

(V 237-250)

I la segona, amb l'amazona Maximó:

Αὔθις καὶ γὰρ ὠλίσθησα εἰς βόθυνον μοιχείας
δι' ἐλαφρότητα φρενῶν καὶ ψυχῆς ἀμελείαν

I de nou vaig lliscar a l'avenc de l'adulteri,
per lleugeresa de mon seny i de m'ànima descura,

(VI 605-606)

Καὶ ὁ χιτῶν τῆς Μαξιμοῦς ὑπῆρχεν ἀραχνώδης·
πάντα καθάπερ ἔσποπτρον ἐνέφαινε τὰ μέλη
καὶ τοὺς μαστοὺς προκύπτοντας μικρὸν ἄτρι τῶν
[στέρνων.

I la túnica de Maximó era com una teranyina,
com un espill feia veure tots els seus membres,
i les sines li sobreeixien tot just una mica del pit.
I fou ferida la meua ànima, car en saó es trobava.

(VI 782-785)

Καὶ χεῖρα μου τὴν δεξιὰν ἠδέως κατεφίλει·
ὡς δὲ ἀνήφθη ὁ πυρσὸς ὁ τῆς ἐπιθυμίας,
οὐκ εἶχον, ὅστις γένωμαι, καθόλου ἐφλεγόμην.
Πάντα λοιπὸν ἐσπούδαζα φυγεῖν τὴν ἀμαρτίαν,
καὶ ἑμαυτὸν κατηγορῶν ταῦτα ἐλογιζόμην·
‘Ὡ δαίμων, διατὶ ἐρᾶς πάντων τῶν ἀλλοτρίων
πηγὴν ἔχων ἀθόλωτον, ὅλην μεμυρισμένην;
Ταῦτα διαλεγόμενος καθ' ἑαυτόν, ὦ φίλοι,
ἢ Μαξιμῶ τὸν ἔρωτα ἐξῆπτεν ἔτι μᾶλλον,
τοξεύουσα τὰς ἀκοὰς λόγοις παγγλυκυτάτοις,
ἦτον γὰρ νέα καὶ καλή, ὡραία καὶ παρθένος·
ἠττήθη σὺν ὁ λογισμὸς βεβήλω ἐπιθυμία.
Αἰσχύνης γὰρ καὶ μίξεως ἀπάσης πληρωθείσης,
εἶτα αὐτὴν καταλιπὼν, προπέμψας τε ἐκεῖθεν,
λόγον ἐξεῖπον πρὸς αὐτὴν παραμυθίας δῆθεν·
‘Ὑπαγε, κόρη μου, καλῶς καὶ μὴ μου ἐπιλάθου.’

I la mà dreta dolçament em besava;
quan s'encengué la torxa del desig,
no era qui sóc, totalment inflammat.
En tot, doncs, m'afanyava a evitar la culpa,
i acusant-me a mi mateix així raonava:
“Oh esperit, per què estimes tot el que és d'altri
quan tens font sense terbolesa, del tot perfumada?”
Mes mentre em deia això a mi mateix, oh amics,
Maximó encenia encara més el desig,
m'assagetava les oïdes amb els més dolçíssims mots,
car era jove i formosa, bonica i donzella;
i el seny fou vençut l'impur desig.
Quan s'acompliren del tot, doncs, vergonya i unió,
llavors la vaig deixar, enviant-la d'allí,
i li vaig dir uns mots, a tall de consol:
“Ves amb bé, xica, i no m'oblides».

(VI Z3703-Z3717)

Tot i que aquest fet suposara la posterior mort de l'amazona a mans de

Digenís, a causa dels remordiments de consciència d'aquest:

Εἶτα καὶ κατὰ νοῦν βαλῶν τὰ ῥήματα τῆς κόρης,
καὶ ὅλως τῷ θυμῷ αὐτὸς εἰς ἄκρον ὑπερζέσας,
καβαλικεύω παρευθύς, δῆθεν εἰς τὸ κυνήγιον,
καὶ ταύτην δὲ καταλαβὼν ἀνηλεῶς ἀνεῖλον,
μοιχείαν, φόνον τότε γὰρ ἐκτέλεσας ἀθλίως·

Després, ficades a la pensa les paraules de la jove,
i bullint del tot amb una ira extrema,
tot d'una munte a cavall, fent com que vaig de caça,
i capturant-la la vaig anihilar sense pietat,
acomplint llavors, miserable, assassinat a més
[d'adulteri.

(VI 794-798)

Aquesta és una de les diferències fonamentals entre l'heroi Digenís i l'heroi Tirant. El segon mai no és infidel a Carmesina, tot i ser temptat, per exemple, per la reina de Tremicèn.

Per què et suplic, senyor, que em faces gràcia de voler ésser senyor d'aquesta terra e de la mia persona en compensació de tos treballs; car més m'estimaria ésser serventa tua que senyora del món [...] E la tua mercè no em tinga a mal lo que et diré, encara que jo no en sia mereixedora, car sobre tots los hòmens del món te volria per marit e per senyor. (CCCXXII 621)

¿E no saps tu bé que amor és la pus fort cosa del món, que als savis fa tornar folls e als vells fa tornar jóvens, als rics fa tornar pobres, als avars fa tornar liberals, als trists fa tornar alegres e rients, e als alegres fa tornar trists e plens de pensaments? [...] Doncs, puis ta mercè en amor és tan abundós, suplic-te que en la menor part d'aquella jo puixa ésser participant, com altre bé ni glòria no desitge ne aquest món sinó que et puga honrar e servir com a senyor. (CCCXXI 632)

Tirant és un personatge a qui l'amor fa evolucionar. De fet, no és l'únic que s'enamora al llarg de tota la novel·la. Hi ha molts personatges que evolucionen per aquest motiu: la Viuda Reposada, dida de Carmesina, que es trastorna quan s'enamora de Tirant i acaba suïcidant-se; l'Emperadriu, que reconeix en Hipòlit el seu fill mort, de qui s'enamora i amb qui acaba casant-se; o Plaerdemavida, la minyona de palau que fa l'impossible per ajuntar Tirant i Carmesina, però que és la més passiva sexualment. O les històries d'amor entre Felip i la Infanta de Sicília, Diafebus i Estefania, la filla del rei de Tremicèn i el rei Escariano... L'amor està permanentment present al llarg de tota l'obra i constitueix un eix temàtic fonamental.

Ben aviat ja comencem a veure mostres de l'eròtica que, més avançada la novel·la, protagonitzaran els nostres enamorats. En aquest cas, són la bella Agnès i Tirant els qui protagonitzen l'escena, cosa que li suposarà a l'heroi un enfrontament posterior amb el senyor de les Vilesermes.

- Per la coneixença que tinc, senyora, del vostre molt valer, així de llinatge com de molta bellea, gràcia e saber, e de totes les altres virtuts que en un cos més angèlic que humà trobar se deixen, vos desitge molt servir; e hauria-us a molta gràcia que la mercè vostra me volgués dar aqueix fermall que en los pits portau. E si per vostra benigna mercè me serà atorgat, jo l'accepte e portaré aquell de grat per l'honor e servir vostre [...]

- [...]de bon grat jo consentiré en presència del senyor Rei e de la senyora Reina perquè no perda lo premi de bé a fer e l'orde de cavalleria: ab les vostres mans prengau lo fermall.

Tirant fon molt content de la resposta de la bella Agnès. E per quant lo fermall estava lligat ab la cordoneria del brial e no es podia llevar sens que no fos descordada, e descordant-la, per força ab les mans li havia de tocar als pits, Tirant ab la mà pres lo fermall e besà'l; [...] (LX 109-110)

En el cas concret de Tirant, serà l'amor el motiu que el farà perdre el nord; tot i que en un principi considerarà bojos tots els enamorats:

- Ell los deia: «Bé sou folls tots aquells qui amau. ¿No teniu vergonya de llevar-vos la llibertat e de posar-la en mans del vostre enemic, qui us lleixa ans perir que haver-vos mercè?», faent de tots una gran burla. Emperò jo veig que ell és vengut a caure en lo llaç en lo qual humana força no basta a resistir. (CXVIII 232)

En veure per primer cop la princesa Carmesina, tanmateix, tot açò canviarà. Veiem una nova pinzellada d'erotisme en aquesta descripció, tot i que la seua aventura sentimental – tal i com afirma Rafael Alemany (2010) - s'ajustarà prou a l'itinerari que l'amor cortés havia estereotipat per a qualsevol amador cortés. Li caldrà anar superant estadis. Aquest procés amorós començà en el moment en què Tirant veié, per pur atzar, els pits de Carmesina i es convertí en *fenhedor* o amant no declarat.

E per la gran calor que feia, perquè havia estat ab les finestres tancades, estava mig descordada mostrant en los pits dues pomes de paradís que crestallines parien, les quals donaren entrada als ulls de Tirant, que d'allí avant no trobaren la porta per on eixir, e tostemps foren apresonats en poder de persona lliberta, fins que la mort dels dos féu separació. (CXVIII 231)

Des d'aqueix moment, caurà inexorablement a les xarxes de l'amor que faran que se senta indispost i inapetent, tal i com li ocorregué a Digenís. El

mald'amor és un altre lloc comú de les obres de cavalleria present a les dues obres.

No tardà molt que li vingueren a dir si es volia dinar. Dix Tirant que no, que lo cap li dolia. E ell estava ferit d'aquella passió que a molts engana. [...]

– Cosí meu - dix Tirant -, lo meu mal present no fretura vós saber-lo; e jo no tinc altre mal sinó de l'aire de la mar qui m'ha tot comprès. [...]

– No vullau més turmentar la mia persona – dix Tirant -, que jamás sentí tan greu mal com lo que ara sent, que em farà venir prest a mort miserable o a glòria reposada si fortuna no m'és contrària, car la fi de totes aquestes coses és dolor per aquella mort que és amarga. [...]

– Jo ame. (CXVIII 232)

Llevà's empeguit de vergonya e anaren-se a dinar, lo qual tenien de molta singularitat per ço com l'Emperador l'havia tramès. Emperò Tirant menjà molt poc de la vianda, e begué molt de les sues llàgremes, coneixent ab viva raó que era pujat en més alt grau que no devia. [...] Tirant no pogué menjar. E los altres se pensaven que per lo treball de la mar estava destemprat. E per la molta passió que Tirant tenia, llevà's de taula es posà's dins una cambra acompanyat de molts sospirs, car vergonya, per temor de confusió, li feia passar aquell treball. (CXIX 233)

En tenir bones noves de la princesa, el seu estat d'ànim canvia:

-Lo meu bon germà, ¿quines noves me portau de la que és en virtuts complida e té la mia ànima encativada?

Diafebus, veent l'extrema amor de Tirant, abraçà'l de part de sa senyora, e recità-li totes les raons que havien passades. Tirant restà més content que si li hagués donat un regne, e pres en si molt gran esforç, que menjà bé e s'alegrà, desitjant quan vendria lo matí perquè la pogués anar a veure. (CXIX 235)

L'amor que sent per la princesa fa que la veja absolutament perfecta.

E dix que jamás havia vista ni esperava de veure una altra tal qui fos dotada de tants béns de natura com aquesta, car aquesta resplendia en llinatge, en bellea, en gràcia, en riquesa, acompanyada d'infinít saber, que més se mostrava angèlica que humana; e mirant la proporció que la sua femenil e delicada persona tenia, mostrava que natura havia fet tot lo que fer podia, que en res no havia fallit quant al general e molt menys en lo particular. [...] (CXIX 239)

També sentiran els amants el dolor d'amor.

Tirant passava passió inestimable per les amors de la Princesa, car cascun dia li augmentava la dolor, e tanta era l'amor que li portava, que com li era davant no tenia atreviment de poder-li parlar res que d'amor fos. (CXXIV 247)

E digueren a l'Emperador dos barons de l'Imperi que trametés sa filla Carmesina en Hongria a sa germana.

Com Tirant oí dir semblants paraules, tota la seua ànima s'alterà e tornà la sua cara semblant de persona morta, e d'açò hagueren notícia totes les donzelles, e encara l'Emperador, qui demanà a Tirant quin mal tenia que així li era mudada la color. (CXXXI 265)

- Major dolor jamás he sentí de la que ha sentida e sent la mia desaventurada persona, pensant hagués perdut lo major bé que en aquest món tinc ferma esperança de posseir. E molt me tarda de saber lo mal ingrati qui us ha dada tanta passió a la vostra excelsa persona; e si lo mal pogués armes prendre, jo us jur per lo baptisme que he rebut, jo em combatria ab ell li daria tal punició que jamás hauria atreviment de dar passió a la majestat vostra. (CLXXIV 395)

¿E pensau-vos, senyora, que jo no haja pietat de Tirant, e no l'haja vist acalar-se ab la corda, la qual s'és rompuda, e ha donat tan gran colp que pens que les cames e costelles en lo cos rompudes deuen ésser...?

E pres-se molt ferament a plorar e llançà's per terra tirant-se los cabells del cap, dient:

-Mort és lo millor dels cavallers!

La Princesa, oint dir semblants paraules, diz tres vegades:

-Jesús, Jesús, Jesús!

E caigué de l'altra part esmorteïda. [...] que a mal ni a bé no la podien retornar. (CCXXXVI 484)

Una vegada Tirant li havia confessat el seu amor a la princesa mitjançant el joc de l'espill (CXXVII), passà a la condició d'*entenedor*, o amant que obté certes concessions. Ella, malgrat la seua preocupació per conèixer la causa de la permanent malenconia de Tirant, li recriminà allò que havia dit, ja que la Viuda Reposada s'havia encarregat de confondre-la prèviament.

- Jo crec que vós no teniu lo saber natural, que si el tinguéssiu no haguéreu volguda perdre la noblea de natura; car per lo que heu fet haveu sou digne de gran infàmia e mereixedor de gran punició, i per experiència haveu manifestat que les costumes vostres no són d'home virtuos, [...] (CXXVIII 258)

I quan va veure el dolor amb que Tirant marxà, ella es posà a plorar.

Per què, així agenollat com estic, altra gràcia no us deman sinó que ab les vostres angèliques mans, après la mia mort, me vullau vestir la mortalla e sobre la mia tomba me façau escriure lletres qui pronuncien tal sentència: Ací jau Tirant lo Blanc, qui morí per molt amar.

E venint-li quasi los ulls en aigua e acompanyat de dolorosos sospirs, se llevà dels peus de la Princesa e ixqué de la cambra faent la via de sa posada.

Com la Princesa véu que ab tan gran desconhort se n'era partit, moguda de molta amor e d'extrema dolor, los seus ulls destil·laren vives llàgrimes mesclades ab molts sospirs e sanglots, que neguna de les donzelles no la podien aconhortar, llançant veus doloroses e mostrant ses dobles e tristes dolors. (CXXIX 261)

Es repeteix novament en ambdues obres, un altre motiu cortesà: el fet de demanar una penyora o *guardó* a l'estimada, tal i com féu Digenís amb Eudòxia i també son pare. Tirant li demana la camisa a Carmesina com a record mentre estarà al camp de batalla per posar-se-la sobre l'armadura.

- Tant és major virtut la vostra – dix Tirant -, e jo senyora, no us demane sinó que l'altesa vostra me faça gràcia que em doneu aqueixa camisa que portau, per ço com vos és més acostada a la vostra preciosa carn, e jo ab les mies mans la puga despullar.

- Santa Maria val! – dix la Princesa -. ¡I què és lo que em dieu! Jo seré bé contenta de dar-vos la camisa, joies e robes e tot quant he; mas a mi par que no seria justa cosa que les vostres mans toquen lla on negú no ha tocat.

E prestament se n'entrà a la sua cambra e despullà's la camisa e vestí-se'n una altra. [...] e crida'l a un depart e donà-li la camisa; e besà-la davant ell moltes vegades perquè fos més content. (CXXXII 268)

Posteriorment Carmesina li dona una pinta que Tirant es col·loca sobre la rèplica del Sant Grial que decora el seu elm. Però sens dubte, la més eloqüent de les mostres d'aquesta conducta, la protagonitza Tirant quan es cus la sabata i la calça amb què ha tocat el «lloc vedat» de la seua estimada.

L'amor per Carmesina el farà caure en un estat abúlic i abatut, li farà oblidar els seus deures militars i li ocasionarà danys físics.

Lo Rei fon passat, e corrent anà devers Tirant e ab la llança encontrà'l tan fort, que al cavall féu ficar los genolls en terra, e passà-li lo guardabraç e les paletes, e mès-li un tros de ferre de la llança per los pits. E tanta era la dolor que Tirant tenia de la gent morta, i estant en pensament de la Princesa, que certament ell no sentí venir lo Rei fins que l'hagué nafrat. (CCCXXXVII 640)

Tirant anava cascun dia millorant, que ab una crossa podia per la cambra anar. E les dames quasi los demés dies lo venien a veure e li tenien de bon grat companya. E la Princesa, tant per l'interès quant per l'amor que li portava, li feia molta festa e honor. E no us penseu que Tirant desitjàs molt prestament guarir, puix era cert que no tenia perill de restar afollat, e açò causava la bella vista que tots els dies havia de la Princesa, e no desitjava ni pensava molt en anar a la guerra, mas son desig era pogués haver plaer

complit de sa senyora, e la guerra quisvulla la fes. E per semblant causa los virtuosos cavallers són decebuts per extrema e desaforada amor, la qual acostuma moltes voltes tolre lo seny als hòmens savis. (CCLVIII 511)

Encara que al principi se'n tofe d'expert: «No acostume jo de combatre donzelles sinó en cambra secreta, e si és perfumada e algaliada, més me plau.» (CCCLIV 668), en realitat és un tímid inexpert que tornarà boja Plaerdemavida amb els seus dubtes i indecisions, que augmenten amb les contínues negatives de la princesa.

Com totes foren adormides, Plaerdemavida llevà's del llit i en camisa tragué a Tirant de la caixa, e secretament lo féu despullar que neguna no ho sentís. E a Tirant lo cor, les mans e los peus li tremolaven.

- Quina cosa és aquesta? – dix Plaerdemavida -. No és home en lo món que si animós en armes que no sia temerós entre dones. En les batalles no teniu temor de tots los hòmens del món, e ací tremolau per la vista d'una donzella. No temau cosa neguna, que jo seré tostemps ab vós e no me'n partiré.

- Per la fe que dec a Nostre Senyor Déu, jo seria més prest contret d'entrar en lliça, en camp cols, a tota ultrança ab deu cavallers, que no cometre semblant acte. (CCXXXI 474)

Una de les concessions que obté Tirant, però que no arriba a bon fi, són les «bodes sordes». Després de passar una nit junts a la mateixa cambra Tirant i Carmesina, juntament amb Estefania i Diafebus, els resultats foren dispars per les dues parelles: mentre Estefania i Diafebus sí que arribaren a consumir el seu amor, Tirant i Carmesina no ho feren per l'oposició de la princesa. Plaerdemavida, molt graciosament, ho relata a la princesa al matí següent en forma de somni (CLXII, CLXIII 367-373).

Carmesina, posteriorment, permeté Tirant besar els seus pits.

- Prec-te Tirant e senyor de mi, consentir no vulles que la mia esperaça sia feta vana, car de tot lo meu mal tu sol est estada causa, e com lo mal m'assaltà fon per pensament de la tua amor. E ja amor obra més en mi que no volria; e cert és més estimaria que l'amor estigués secreta fins tingam temps d'alegria [...]

E posà lo cap davall la roba e dix a Tirant hi posàs lo seu. E dix-li:

- Besa'm en los pits per consolació mia e repòs teu.

E aquell ho féu de molt bon grat. Aprés que li hagué best los pits, li besà los ulls e la cara [...] (CLXXV 396)

Plaerdemavida s'encarregà d'ocultar Tirant dins d'una arca, de fer que s'excités amb els jocs que aquesta feia a la princesa mentre es preparava per al bany (CCXXXI 473) i d'introduir-lo al llit de la princesa.

Plaerdemavida lo hi portà e féu-lo gitar al costat de la Princesa. E les posts del llit no aplegaven a la paret envers lo cap del llit. Com Tirant se fon gitat, dix la donzella que estigués segur e no es mogué's fins a tant que ella lo hi digués. E ella se posà al cap del llit estant de peus, e lo seu cap posà entre Tirant e la Princesa, e ella tenia la cara devers la Princesa; e per ço que les mànegues de la camisa l'empedièn, despullà-les, e pres la mà de Tirante posà-la seobre los pits de la Princesa, e aquell tocà-li les mamelles, lo ventre e d'allí avall. La Princesa despertà's e dix:

- Val-me Déu, i com est feixuga! Mirau si em pot deixar dormir.

Dix Plaerdemavida tenint lo cap sobre lo coixí:

- Oh, com sou donzella de mal comport! Eixiu ara del bany e teniu les carns llises e gentils: prenc gran delit en tocar-les.

- Toca on te vulles – dix la Princesa -, e no poses la mà tan avall com fas.

- Dormiu e fareu bé, e deixeu-me tocar aquest cos que meu és – dix Plaerdemavida -, que jo só ací en lloc de Tirant. Oh traïdor de Tirant, e on est tu? Que si tenies la mà lla on jo la tinc, e com series de content!

[...] En aquest deport estigueren per més espai d'una hora, i ell tostemp tocant-la. [...] i ell volgué temptar de paciència de voler dar fi a son desig, e la Princesa se començà a despertar, [...] E no hagué molt estat que ella conegué que era més que una dona, e no ho volgué e començà a donar grans crits. E Plaerdemavida tancava-li la boca, e dix-li a l'orella [...]

- Callau, senyora, e no vullau difamar la vostra persona: he gran dubte que no ho senta la senyora Emperadriu; callau, que aquest és lo vostre cavaller, qui per vós se deixarà morir. (CCXXXIII 476)

En el moment en què donà el primer crit, la Viuda Reposada es despertà i, engelosida com estava i imaginant-se que Tirant seria amb la Princesa, despertà la resta de donzelles i l'Emperadriu que anaren a veure què passava. Aleshores Plaerdemavida féu eixir Tirant de la cambra i escapar-se amb una corda, amb un accidentat final. Aquestes aventures, on la nit és novament aliada dels amants secrets, suposaran per Tirant posar en risc la seua integritat física a canvi de passar una estona amb la seua estimada Carmesina.

Plaerdemavida pres a Tirant per los cabells e apartà'l de lla on volguera finir sa vida e posà'l en lo retret e féu-lo saltar en un terrat que hi havia e donà-li una corda de cànem

perquè s'acalà's dins l'hort, e d'allí podia obrir la porta [...] E Tirant donà volta e lligà fort la corda, e ab la pressa que tenia per no ésser vist ni conegut no pensà la corda si bastava en terra; deixà's anar per la corda avall e fallia-se'n més de dotze alnes que no aplegava en terra; fon-li forçat de lleixar-se caure, perquè los braços no li podien sostenir lo cos, e donà tan gran colp en terra que es rompé la cama. (CCXXXIII 478)

Malgrat els intents frustrats de Tirant per consumir l'amor amb Carmesina, assolí la condició de *drutz*, o amant plenament correspost, en el moment en què aconseguí unir-se a la seua dama mitjançant la celebració del matrimoni secret, com ja havien fet anteriorment Estefania i Diafebus (CXLVII 321).

E com les mans foren ajustades, dix la Princesa:

- Perquè açò sia verdader matrimoni, dic jo ab paraules de present: jo, Carmesina, dó mon cos a vós, Tirant lo Blanc, per lleal muller, e prenc lo vostre per lleal marit.

E les mateixes paraules dix Tirant, o semblants, segons és acostumat. (CCLXXI 535)

Tot i que aquesta unió secreta ja els licitava per a la unió carnal, no consumaren el seu amor fins molt temps després. Quan Tirant hagué acabat la seua croada militar i evangelitzadora a Àfrica i fou tornat a l'imperi grec, concretament al capítol CDXXXVI, que duu com a títol metafòric «Com Tirant vencé la batalla e per força d'armes entrà lo castell» (763). Després d'açò, el propi emperador demanà la seua filla que acceptés Tirant per espòs, a la qual cosa ella accedí de bon grat. I se celebraren durant vuit dies les festes prèvies a la gran boda.

E la plaça era plena de la popular gent de la cuitat, qui miraven la tan graciosa festa e altres que ballaven de diversos balls, que era una admirable cosa de veure festa de tanta solemnitat per la molta alegria que tenien de la pau e gloriosa victòria que obtesa havien. E d'altra part, per la ciutat se feien d'altres maneres de solaços de balls e de jocs de gran alegria, per ço com la majestat de l'Emperador havia manat que fos la festa celebrada per huit dies. De matí anaven a l'església, on se feien solemnes professons e oficis; e après a dinar, danses e gales e coses d'alegria. (CDL 781)

Per desgràcia, les noces oficials no s'arribaren mai a celebrar a causa de la sobtada mort de Tirant per malaltia. La mort de l'estimat provocà també la mort de dolor de Carmesina, i els seus cadàvers foren traslladats junts a Bretanya, lloc natal de Tirant, on els soterraren amb els epitafis següents:

«Lo cavaller que en armes fon lo fènix
i la que fono de totes la pus bella,
morts són ací en esta xica tomba,
dels quals lo món ressona viva fama:
Tirant lo Blanc i l'alta Carmesina»

«Amor cruel qui els ha units en vida
i ab greu dolor lo viure els ha fet perdre,
après la mort, los tanque en lo sepulcre.» (CDLXXXV 832-833)

5.4. LA MORT DELS PROTAGONISTES

La primera característica compartida en les morts dels dos herois és que són «dues morts anunciades». En el cas de Digenís, l'últim cant del CDA està dedicat per complet a la mort del protagonista. De fet, porta com a títol «De la seua mort» i l'encapçala el parlament següent:

Ἐπειδὴ πάντα τα τερπνὰ του πλάνου κόσμου τούτου
Ἄιδης μαραίνει και δεινὸς παραλαμβάνει Χάρων
καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται και σκιά παρατρέχει,
καπνὸς ὡσπερ λυόμενος πᾶς πλοῦτος τοῦδε βίου,
κατέλαβε και θάνατος τοῦ θαυμαστοῦ Ἀκρίτου,
γεναμένης τῆς ἀφορμῆς ἀπὸ τοῦ βαλανείου.

Com que tot allò plaent en aquest món mentider
Hades ho marceix i ho pren Caront terrible
i com un somni desfila i com una ombra corre,
i com un fum es dissipa tota riquesa d'aquesta vida,
la mort també prengué el prodigiós Acrita,
i el començament li sobrevingué en eixir del bany.

(VIII 1-6)

Una sobtada malaltia fou la causa de la mort de l'heroi que, malgrat la seua força, rapidesa i valor, res pogué fer per vèncer-la. Una mostra més de la «humanització» d'aquest heroi cavalleresc.

Εἶτα προστάξας ἐν μιᾷ λουτρὸν εὐτρεπισθῆναι
κάλλιστον, ὃ πεποίηκε μέσον τοῦ παραδείσου,
τοῦ σὺν τοῖς φίλοις λούσασθαι, τὴν ἀφορμὴν ἐκεῖθεν

Després d'ordenar un dia que li enllestissen el bany
bellíssim, que havia bastit al mig del verger,
per prendre banys amb els amics, en sortir-ne

ἔσχεν ὁ πολυέραστος καὶ χρηστότατος οὗτος
νοσήματι περιπεσὼν λίαν χαλεπωτάτῳ,
ὁ παῖδες ὀπισθότονον τῶν ἰατρῶν καλοῦσιν.

començà aquest benvolgut i utilíssim
a caure en una malaltia en extrem dolorosíssima,
que els fills dels metges anomenen opitòton.

(VIII 31-36)

Va notar el dolor intens, que en un primer moment tractà d'amagar a
l'estimada, però del qual ella se'n va percatar.

Γνοὺς δὲ τοῦ πόνου τὸ σφοδρόν, καταλιπὼν τοὺς φίλους
ἐπὶ τὸν οἶκον ἔρχεται καὶ πεσὼν ἐπὶ κλίνης
τὴν ὀδύνην καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν πόνον συνεῖχε
ἵνα μὴ θλίψη τὴν ψυχὴν τῆς πανεντίμου κόρης·

Percebent l'intens dolor, deixa els amics
i va cap a la casa; i caient al llit
la sofrença i el dolor per a ell mateix contenia
per a no entristir l'ànima de l'apreciadíssima jove;

(VIII 37-40)

ὡς δὲ μᾶλλον δεινότερος καὶ σφοδρότερος ἔτι
ὁ πόνος ἔθλιβεν αὐτόν, καὶ γνοῦσα τοῦτο ἡ κόρη,
ἀπὸ βάθους στενάξασα, «ὦ κύριέ μου,» ἔφη,
«οὐκ ἔρεῖς μοι τί τὸ συμβὰν καὶ πιέζον σε ἄλγος;...»

Mes quan més terrible i més intens encara
el dolor l'entristia, també ho va percebre la jove,
i feu un fondo sospir, «Oh missenyor», digué,
«no em diràs quin és el succeït i el dolor que
[t'oprimeix?...»

(VIII 41-44)

«Οὐδὲν ἄλλο, ἐμὴ ψυχὴ, πιέζει καὶ συντρίβει,
εἰ μὴ πόνος ἀφόρητος τὰ ὁστᾶ μου ἀπέσω·
ὁσφὺν γὰρ πᾶσαν καὶ νεφρούς, ῥάχιν, ὁστᾶ καὶ πάντας
τοὺς ἄρμούς μου διέλυσε, καὶ οὐ φέρω τοὺς πόνους.
Τὸν ἰατρὸν καλείτω τις τὸν τοῦ στρατοῦ ἐν τάχει.»

No altra cosa, anima meua, m'oprimeix i em destrossa,
sinó un dolor insuportable per dins dels meus ossos;
car el dors sencer i els ronyons, espinada i ossos i totes
les juntures m'ha desfet, i no endure els dolors.
Que algú cride de pressa el metge de l'exèrcit.

(VIII 50-54)

Un cop ja sabia que la mort era el seu final, volgué passar l'estona amb la
seua estimada Eudòxia repassant els fets de la seua vida en comú.

Στενάξας οὖν ὁ ἰατρὸς καθ' ἑαυτὸν καὶ κλαύσας,
ἐπέγνω ὁ θαυμάσιος φθάσαι τὸ τέλος ἤδη
καὶ μηδὲν εἰρηκῶς αὐτῷ τοῦ ἐξελεθῆναι προστάττει,
τὴν δὲ κόρην εἰς τὸ ἐντὸς ὑπάρχουσαν ταμείον
εὐθύς ἐκάλει πρὸς αὐτόν, ἡ δὲ παρῆν δραμοῦσα·
καὶ πνεῦμα συλλεξάμενος καὶ στενάξας ἐκ βάθους,
«ὦ τῆς πικρᾶς» ἐφθέγγετο, «φιλιτάτης χωρισίας,
ὦ τῆς χαρᾶς καὶ τῶν τερπνῶν πάντων τοῦ κόσμου
[τούτου.
Ἀλλὰ κάθισον ἄντικρυς, χορτάσω σε τοῦ βλέπειν,
ἄλλο γὰρ οὐ θεάσεις με τὸν σὲ πολλὰ ποθοῦντα·
καὶ ἐρῶ σοι τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἡμῖν συμβεβηκότα...»

Sospirà, doncs, el metge i per a sí va plorar,
i entengué el prodigiós que havia arribat ja son fi
i sense res dir-li eixir li ordena,
i la jove, que era dins al rebost,
al punt cridava amb ell, i ella s'hi presentà corrent;
i canviant alè i amb un sospir fondo,
«Ai de l'amarga separació», pronuncià, «de
[l'estimadíssima,
ai de la joia i de tot allò plaent d'aquest món.
Mes seu al meu davant, que em sadolle de veure't,
car no em veuràs més, a mi que molt et desitge;
i et diré des del principi allò que ens ha succeït...»

(VIII 58-68)

A mesura que va repassant tots els fets remarcables de la seua aventura amorosa, va justificant-los tots amb l'amor tan intens que sent per ella. Encara que al final de la seua vida se sent fracassat.

Πάντως διὰ τὴν ἄπειρον ἀγάπην σου, φιλάτη,
ταῦτα πάντα πεποίηκα ἵνα σε ἐκκερδήσω.

Com siga, per l'amor infinit per tu, estimadíssima,
tot això ho he fet per a guanyar-te.

(VIII 79-80)

Ταῦτα δὲ κατετόλμησα διὰ τὴν σὴν ἀγάπην,
αἰρούμην γὰρ ἀποθανεῖν ἢ σὺ στενάξειαι ὄλωσ.

A això em vaig atrevir pel teu amor,
car ben bé preferia morir abans que tu sospirasses.

(VIII 88-89)

Ταῦτα δὲ ἔνεκα τῆς σῆς ἀγάπης ἐποιούμην,
ἦς οὐ τὸν κόσμον, οὐ τὸ ζῆν εἶχον προτιμητέον.

Això ho feia a causa del teu amor,
que a ell no havia de preferir ni el món ni la vida.

(VIII 102-103)

οἷς καὶ τὸ ζῆν ἐχάρισσα δυσωπηθεῖς τοῖς λόγοις·
καὶ ταῦτα δι' ὑπερβολὴν ἐποιούμην ἀγάπης

I els vaig fer present de la vida cedint a llurs prec; i això ho feia per excès d'amor.

(VIII 115-116)

Καὶ ἄλλα πολλῶ πλείονα διὰ τὴν σὴν ἀγάπην,
ἐμὴ ψυχὴ, πεποίηκα ἵνα σε ἐκκερδήσω
καὶ τοῦ σκοποῦ ἀπέτυχον, ἡμαρτον τῆς ἐλπίδος·
καὶ γὰρ πληροφορήθητι βέβαιον ἀποθνήσκω,

I moltíssimes altres coses pel teu amor,
anima mea, he fet per a guanyar-te
i he marrat l'objectiu, he errat en ma esperança,
car m'he informat amb certesa que em morc,

(VIII 121-124)

Digenís fa prometre Eudòxia que es tornarà a casar quan ell ja haja mort, perquè afirma que no serà capaç de suportar la viduïtat.

Ἀλλὰ φύλαξον τοὺς ἐμούς, ὦ παμφιλτάτη, λόγους
καὶ τελευταίαν βούλησιν ἐμοῦ μὴ ἀθετήσης,
ἵνα βιώσῃ τοῦ λοιποῦ τινὰ μὴ φοβουμένη.
Οἶδ' ὡς οὐχ ἔξεις δυνατὸν χηρεῖαν ὑπομεῖναι,
ἀλλ' ἄνδρα μετὰ θάνατον ἐμὸν ἕτερον λάβης,
ἢ γὰρ νεότης ἐκ παντὸς βιάσει σε εἰς τοῦτο.

Mes guarda el que dic, oh molt estimadíssima,
i la meua darrera voluntat no bandeges,
perquè visques la resta de ta vida sense res tèmer.
Sé que no et serà possible endurar la viduesa,
sinó que un altre home després de ma mort has de
[prendre,
car la teua juvenesa de tot punt t'urgirà a això.

(VIII 133-138)

Ella, per contra, no vol ni sentir-ne parlar i plorant amargament li diu que es recuperarà. I després resa una oració en la qual demana a Déu que si ha de morir Digenís, se l'emporte a ella primer.

«...δάκρυα μὴ παρίδης μου, ἢ χαρὰ τῶν ἀγγέλων,
ἐλέησον, φιλάνθρωπε, τὴν ἐμὴν ξενιτείαν,
τὴν μοναξίαν οἰκτεῖρον, καὶ ἀνάστησον τοῦτον·
εἰ δ' οὐ, κέλευσον, ὁ Θεὸς ὁ δυνάμενος πάντα,
πρὸ τούτου τελευτῆσαι με καὶ τὴν ψυχὴν ἀφείναι,
μὴ ἴδω τοῦτον ἄφωνον νεκρὸν ἐξηπλωμένον,
μὴ ἴδω χεῖρας τὰς καλὰς ἀνδραγαθεῖν μαθούσας
δεδεμένας σταυροειδῶς, μενούσας ἀκινήτους,
κεκαλυμμένους ὀφθαλμούς, πόδας συνεσταλμένους·
μὴ με τοσαύτην κατιδεῖν παραχωρήσης θλίψιν,
ὦ ποιητὰ μου καὶ Θεέ, ὡς δυνάμενος πάντα.»

«...mes llàgrimes no ignores, joia dels àngels,
et pregue, filantrop, del meu exili,
de ma llastimosa solitud, i resuscita'l;
i si no, t'ho demane, Déu que tot ho pots,
acabar jo i deixar anar l'ànima abans que aquest,
per no veure'l sense veu, estés mort,
per no veure ses belles mans que saben de fer gestes
lligades en creu, restant immòbils,
els seus ulls coberts, les cames envolupades;
no em permetes veure una tal tristesa,
oh mon factor i Déu, car tot ho pots fer».

(VIII 170-179)

Només fer la súplica, s'apropà al cos de l'acrita i quan el veié agonitzant, es col·locà damunt d'ell i morí.

Ταῦτα ἡ κόρη σὺν πολλῇ συντριβῇ τῆς καρδίας
δεηθεῖσα, ὑπέστρεψε τοῦ ἰδεῖν τον Ἀκρίτην
καὶ ὄρᾳ τοῦτον ἄφωνον, οἴμοι, ψυχορραγοῦντα·
καὶ τὸν πόνον μὴ φέρουσα ὀδύνης τῆς ἀπείρου,
ἀπὸ ἀμέτρου καὶ πολλῆς πεσοῦσα ἀθυμίας
ἐπὶ τοῦ νέου συμπαθῶς ἐξέπνευσεν ἡ κορη·
οὐδέπω γὰρ ἡ θαυμαστὴ θλίψεως πείραν ἔσχε,
διὰ τοῦτο ὑπενεγκεῖν ταύτην οὐκ ἠδυνήθη.

Havent pregat això la jove amb molta commoció
de son cor, es girà a mirar l'Acrita
i el veu sense veu, aim exhalant l'ànima;
i no pogué suportar el dolor de la sofrença infinita,
i caient, per molta, desmesurada manca d'ànim
damunt del jove, la xica va expirar per simpatia;
car la prodigiosa no tenia cap experiència de tristesa,
i per això no li fou possible suportar-la.

(VIII 181-188)

Digenís, en tocar-la i comprendre que havia mort damunt d'ell, resà una altra oració en què li pregava a Déu que se l'endugués juntament amb ella; i immediatament morí.

«Δόξα σοι,» ἔφη, «ὁ Θεὸς οἰκονομῶν τὰ πάντα,
τοῦ μὴ φέρειν ἀφόρητον πόνον ἐν τῇ ψυχῇ μου,
διὰ τὸ μόνην εἶναι τε καὶ ξένην ἐν τοῖς ὄδε.»
Καὶ τὰς χεῖρας σταυροειδῶς τελέσας ὁ γεννάδας
τὴν ψυχὴν μὲν παρέδωκεν ἀγγέλοις τοῦ Κυρίου
καὶ ἄμφω ἐτελεύτησαν οἱ περίβλεπτοι νέοι
ἐν μιᾷ ὥρᾳ τὰς ψυχὰς ἐκ συνθήματος ὥσπερ.

«Gràcies a tu», digué, «oh Déu que tot ho governes,
per no haver de dur un dolor insuportable a l'ànima,
que ella estigués tota sola, forastera entre els d'ací».
I col·locant les mans en creu el notable
l'esperit lliurà als àngels del Senyor
i alhora van finir els reputats joves
alhora llurs ànimes com si acordat fos.

(VIII 192-198)

Ja descoberts els cossos sense vida dels amants, es prepararen els funerals pel gran heroi acrita i per la seua dolça estimada. Vingueren a acomiadar-lo personalitats de tot arreu.

Τῆς φήμης δὲ καὶ πόρρωθεν ἤδη διαδραμούσης,
ἄρχοντες τῆς ἀνατολῆς παρεγένοντο πλεῖστοι,
Χαρζιανοί, Καππάδοκες, Κουκουλιθαριῶται,
Ποδανδίται οἱ δόκιμοι, Ταρσίται, Μαυρονίται,
Βαγδαῖται οἱ ἐκλεκτοὶ σὺν Βαθυρρυακίταις,
Βαβυλώνιοι εὐγενεῖς καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ Ἑμετ
ἔσπευσαν ὅπως εἰς ταφὴν φθάσωσι τοῦ Ἀκρίτου·
καὶ τὸ πλῆθος ἀνείκαστον ἦτον συνηθοισμένον,
ὡς καὶ πάντα τὰ ἔξωθεν τοῦ οἴκου πεπληρωσθαι.

I com que la brama ja havia corregut per tot arreu,
s'hi presentaren moltíssims senyors de l'orient.
carsians, capadocis, cuculitariotes,
els reputats podandites, tarsites, mauronites,
els escollits bagdaïtes amb els batirriacites,
nobles babilonis i molts de l'Emet
s'afanyaren a rribar al funeral de l'Acrita;
i hi fou aplegada una munió inimaginable,
que fins i tot omplí tota la part de fora del casal.

(VIII 202-210)

Ἄπαντες γὰρ παράφρονες τῇ λύπῃ γεγονότες,
τὰς μὲν τρίχας ἀνέσπαον, ἔτιλλον γενειάδας,
ἐφώνουν· «Σείσθητι, ἡ γῆ· θρήνησον, πᾶς ὁ κόσμος·
ὦ ἥλιε, ζοφώθητι, κρύψον σου τὰς ἀκτῖνας·
σελήνη, μελανώθητι, μηκέτι δαδουχίσης·
αἱ τῶν ἀστέρων ἅπασαι σβέσθητε φρυκτωρίαί·
τὸ γὰρ ἄστρον τὸ φαεινὸν τὸ λάμψαν ἐν τῷ κόσμῳ,
ὁ Διγενῆς Βασίλειος, πάντων νέων ὁ κόσμος,
καὶ ἡ τούτου ὁμόζυγος, τῶν γυναικῶν ἡ δόξα,
ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἔδυναν ἄφνω ἀπὸ τοῦ κόσμου...»

Car trobant-se tots fora de seny per la pena,
els cabells es traïen, les barbes s'arrencaven,
i cridaven: «Trema, terra; plany-te, món sencer;
oh sol, enfosqueix-te, amaga els teus raigs;
lluna, ennegreix-te, no estigues ja il·luminada;
totes les alimares dels estels, apagueu-vos;
car l'astre resplendent que al mon lluïa,
Digenís Basili, el món de tots els joves,
i la seua parella, de les dones la glòria,
ahora s'han post ambdós del món...»

(VIII 213-222)

«...Οἶμοι, τί τὸ ὀρώμενον; Ἄφνω δύο φωστῆρες
οἱ πάντα κόσμον λάμψαντες ἔδυναν πρὸ τῆς ὥρας.»

«...Ai, que és el que veig? Ambdues lluminàries
que lluien en tot el món s'han post abans d'hora»

(VIII 231-232)

Els enamorats foren soterrats com calia en un mausoleu visible des de la distància.

Τῶν ὕμνων δὲ πρὸς τὴν ταφὴν καλῶς ἐκτελεσθέντων
καὶ ἅπαντα τοῖς πένησι δοθέντα τὰ ἐν οἴκῳ,
τὰ λείψανα ἐν μνήματι κηδεύσαντες προεπόντως
τούτων τὸν τάφον ἔστησαν ἐπάνω εἰς κλεισοῦραν
παρέκει Τρῳάσεως τινὸς τόπου τοῦ καλουμένου.
Ἐπ' ἀψίδος ἰστάμενος ὁ τάφος τοῦ Ἀκρίτου,
συντεθειμένος θαυμαστῶς ἐκ μαρμάρου πορφύρας,

Bellament s'executaren els himnes del funeral
i fou donat als pobres tot allò que hi havia a casa,
i les restes colgaren en un monument com calia,
llur tomba erigiren damunt d'un congost
a prop d'un cert lloc anomenat Trosis.
La tomba de l'Acrita es troba damunt d'un arc,
bastit admirablement de marbre porpra,

τῆς ἀκρωρείας πόρρωθεν δυνάμενος ὀφθῆναι,
ἴν' οἱ βλέποντες ἔξωθεν τοὺς νέους μακαρίζουν·
τὰ γὰρ εἰς ὕψος ὄντα τε μήκοθεν θεωροῦνται.

i pot veure's des de tot arreu del cim de la serra,
perquè aquells de fora que la vegem beneeixen els
[joves;
car allò què és en alt es veu de lluny estant.

(VIII 235-244)

Aquesta lamentació funèbre per la mort de l'heroi exemplifica la «humanitat» del gran Digenís davant la inexorable arribada de la mort, que no fa distincions, que és igual per a tothom:

«Ἴδετε ποῦ κατάκειται ἡ τόλμη τῆς ἀνδρείας,
ἴδετε ποῦ κατάκειται ὁ Διγενῆς Ἀκρίτης,
τῶν γονέων ὁ στέφανος, νέων πάντων ἡ δοξα,
ἴδετε ποῦ κατάκειται τὸ ἄνθος τῶν Ῥωμαίων,
βασιλέων τὸ καύχημα, εὐγενῶν ἡ λαμπρότης,
ὁ τοῖς λέουσι φοβερός καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις.
Οἴμοι, οἴμοι τί γέγονεν ἡ τοσαύτη ἀνδρεία;
Θεέ, καὶ ποῦ ἡ δύναμις καὶ ποῦ ἡ εὐτολμία,
ποῦ φόβος ὁ ἀνείκαστος τοῦ ὀνόματος μόνου;
Εἰ γὰρ Ἀκρίτου ὄνομα τοῦ Διγενοῦς ἠκούσθη,
φρίκη πάντας ἐλάμβανεν καὶ δειλία μεγίστη,
τοσαύτην χάριν ἐκ Θεοῦ εἴληφεν ὁ γεννάδας
ὡς μόνῳ τῷ ὀνόματι τρέπειν τοὺς ἐναντίους.

«Vegeu on jau l'audàcia del valor,
vegeu on jau Digenís Acrita,
dels genitors la corona, de tots els joves la glòria,
vegeu on jau la flor dels romans,
de reis la ufana, de nobles l'esplendor,
el temut pels lleons i per les feres totes.
Ai, ai, què s'ha fet de tal valor;
Déu, i on la força i on l'audàcia,
on la por inimaginable davant son nom tot sol?
Car si el nom de Digenís Acrita fou sentit,
paor a tots prenia i covardia grandíssima,
tan gran gràcia de Déu prengué el notable
que només el nom metia en fuga els adversaris.

(VIII 249-261)

Θάνατος ὁ πικρότατος καὶ παραίτιος πᾶσι,
Χάρων ὁ τρισκατάρατος καὶ πάντας συναναίρων
καὶ Αἰδης ὁ ἀκόρρεστος, οἱ τρεῖς ἀνθρωποκτόνοι,
οἱ τρεῖς ἀνελεήμονες, οἱ πᾶσαν ἡλικίαν
καὶ πᾶν κάλλος μαραίνοντες, φθειρόντες πᾶσαν δόξαν·
οὐ γὰρ τῶν νέων φεῖδονται, οὐ γηραιοὺς αἰδοῦνται,
οὐ φοβοῦνται τοὺς ἰσχυροὺς, οὐ τιμῶσι πλουσίους,
τὰ κάλλη οὐ σπλαγχνίζονται, ἀλλὰ κόνιν ποιοῦσιν,
πηλὸν καὶ τέφραν ἅπαντα ἐργάζονται δυσώδη.

La mort amarguíssima i per a tots companya,
Caront, tres vegades maleït, que tots enxampa
i Hades insadollable, els tres homicides,
els tres despietats, els que marceixen
tota edat i ambició, i corrompen tota glòria;
car no estalvien els joves, n respecten vells,
no temen els forts, no honoren rics,
no es compadeixen de la bellesa, sinó que en fan pols,
tot ho fan fang i cendra de mala olor.

(VIII 268-276)

Οὔτοι καὶ νῦν τὸν θαυμαστὸν Ἀκρίτην συλλαβόντες,
ὁ τάφος μὲν κατακρατεῖ, γῆ δὲ τοῦτον μαραίνει
καὶ σάρκας οἴμοι τὰς καλὰς σκώληκες δαπανῶσι,
Ἄιδης μαραίνει τὰς καλὰς καὶ χιονώδεις σάρκας.
Καὶ διὰ ποίαν ἀφορμὴν ταῦτα ἡμῖν ἐπῆλθε;
Τῆ παραβάσει τοῦ Ἀδάμ καὶ Θεοῦ ἀποφάσει.
Ἄλλ', ὦ δέσποτα καὶ Θεέ, τοιοῦτον στρατιώτην
οὔτω νέου, οὔτω καλὸν καὶ ἠδύτατον πᾶσι,
τί παρεχώρησας θανεῖν καὶ μὴ ζῆν παντὶ χρόνῳ;

Aquests han pres ara l'admirable Acrita,
la tomba el conté, la terra el marceix
i les carns, ai, belles els cucs consumeixen,
Hades marceix les belles i níviies carns.
I per quin motiu ens sobrevingué això?
Per la transgressió d'Adam i la decisió de Déu.
Mes, oh Senyor i Déu, un tal soldat
tan jove, tan bell i plaentíssim a tots,
per què has consentit que mora i no visca tot el temps?

‘Ἄλλ’ οὐκ ἔστιν ὃς ζήσεται,’ φησὶν ὁ Θεοπάτωρ,
‘καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον.’ πρόσκαιρος γὰρ ὁ βίος,
πρόσκαιρα τὰ ὀρώμενα, ματαία πᾶσα δόξα.

“Mes no es posible que aquest visca”, diu l’Ancestre de
[Déu,
“i no veja mort”; car passatgera és la vida,
passeatger el que veiem, vana tota glòria.

(VIII 277-288)

El *CDA* acaba de la mateixa manera que acabaria una oració.

ἡμᾶς δὲ <πάντας> τοὺς τὸ ζῆν παρὰ σοῦ ἐσχηκότας
κράτυνον, σκέπασσον φρουρῶν ἀπὸ τῶν ἐναντίων,
ἴν’ ὑμνῶμεν τὸ ἄχραντον καὶ μέγα ὄνομά σου
Πατρός ἅμα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου,
Τριάδος ἀσυγχύτου τε ὁμοφύου καὶ θείας
εἰς ἀπεράντους καὶ μακροὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

I a <tots> nosaltres que esperem viure a vora teu
dóna’ns forces, cobreix-nos de defensors dels adversaris,
per a què himnegem el teu immaculat i gran nom
Pare i alhora Fill i Esperit Sant,
Trinitat inconfusible de la mateixa natura i divina
pels inacabables i llargs segles dels segles.

(VIII 308-313)

Pel que fa al *TLB*, hi ha al llarg de la novel·la un total aproximat de seixanta avisos o anticipacions del tràgic final de l’heroi. Alguns no són massa clars o evidents, però d’altres sí, com ara el final del capítol CDLXVI, on ja se’ns avança la mort del protagonista.

E fetes les esponsalles de tots, prorrogaren les bodes per haver major honor lo dia que lo príncep Tirant prendria benedicció ab la Princesa. E Fortuna no ho permès, que a un cos mortal donàs tant delit e glòria en aquest món, com natura humana no fon creada pe Déu per haver beatitud ni glòria en aquest món, mas per fruir la glòria de paradís. E en açò negú no pensa, car los hòmens virtuosos fan cascu dia actes insignes e dignes d’immortal recordació, així com féu aquest magnànim e virtuós Príncep e estrenu cavaller, Tirant lo Blanc, qui per sa grandíssima cavalleria e alt enginy conquistà tants regnes e reduí infinits pobles en la Barberia e en Grècia a la santa fe catòlica, e no pogué veure la fi del que tant havia desitjat i treballat. (CDLXVI 804)

Es talla així qualsevol aspiració d’un final feliç i comença l’apartat més tràgic i trist de tota la novel·la. El títol del capítol següent també és totalment explícit: CDLXVII. *Com pres Tirant lo mal del qual passà d’aquesta vida.*

Tirant, un cop ja recuperat tot l’Imperi, tornava cap a Constantinoble acompanyat del rei Escariano, el rei de Sicília, el de Fes i moltes altres personalitats que l’acompanyaven per tal de celebrar tots junts la victòria i les bodes de Tirant i Carmesina. L’Emperador, que li estava preparant una

grandiosa benvinguda, li digué que s'esperés i no entrés a la ciutat fins que ell li ho digués. Aleshores, s'aturaren a un dia de Constantinoble, en una ciutat anomenada Andrinòpol. I fou allí passejant per la vora d'un riu, que Tirant començà a sentir-se malament.

E estant lo virtuós Cèsar en aquella ciutat ab molt gran delit, e cercant deports e plaers e passejant-se ab lo rei Escariano e ab lo rei de Sicília per la vora d'un riu qui passava per l'un costat dels murs de la ciutat, pres-lo passejant tan gran mal de costat e tan poderós, que en braços l'hagueren a prendre e portar dins la ciutat.

Com Tirant fon en lo llit, vengueren los sis metges que ell portava, dels singulars del món, e quatre del rei Escariano, e feren-li moltes medecines, e no li podien dar remei negú en la dolor. (CDLXVII 805)

El primer que féu Tirant en veure que no podien curar-lo, fou demanar confessió.

Llavors Tirant se tingué per mort e demanà confessió. [...] Com lo confessor fon vengut, Tirant confessà bé e deligentment tots sos pecats ab molta contricció car l'extrema dolor que passava era en tanta quantita que ell se tenia per mort, veent que, per molt que los metges li fessen, la dolor contínuament augmentava. [...] Aprés lo Cèsar haver confessat, féu-se portar lo preciós cos de Jesucrist, lo qual mirant, ab gran devoció e llàgremes, dix moltes oracions, entre les quals ab grandíssima devoció dix les següents paraules. (CDLXVII 805)

Un cop ja avisat l'Emperador del delicat estat de salut de Tirant, li demanaren que enviés ràpidament els seus metges, ja que dubtaven que arribassen a temps. Mentrestant, Tirant acabà de resar, cosa que «humanitzà» la seua figura davant tots els allí presents.

E dites aquestes paraules, ell rebé an moltes llàgremes lo cos preciós de Jesucrist, que tots los qui en la cambra eren deien que aquest no demostrava ésser cavaller, mas un sant home religiós, per les moltes oracions que dix davant lo Corpus. (CDLXVIII 806)

A continuació, féu venir el seu secretari per dictar-li el seu testament i, després d'açò, li dictà també una emotiva carta de comiat a la Princesa, presentint que no arribaria a veure-la amb vida. A diferència de Digenís, que sí que pogué acomiadar-se en persona de la seua estimada i li demanà que

tornés a casar-se quan ell no estigués, Tirant també li demana a Carmesina – però per carta – que no deixi de viure quan ell no hi siga.

Puix la fortuna no vol ni ha permès que jo, com a indigne cavaller e no mereixedor, haja pogut atènyer a vós, qui éreu lo premi de mos treballs, e no em dolguera tant la mort si en los vostres braços hagués finida ma vida trista e dolorosa; mas suplic a vostra excelsa senyoria que no us deixeu de viure, perquè, en premi de la molta amor que us he tenguda, siau en record e tingau per recomanada la mia pecadora ànima, la qual ab molta dolor torna al seu Creador [...] E puix ma fortuna no em consent poder-vos parlar ni veure, qui crec fóreu estada remei e estalvi a ma vida, he deliberat escriure-us breu, perquè la mort no em vol més prorrogar [...] No us puc més dir, que la molta dolor que tinc no ho consent. Sol vos suplic e de gràcia vos deman, que per recomanats tingau mos parents e servidors. (CDLXX 807-808)

Tirant, convençut que l'única cosa que podria salvar-lo seria veure la princesa, demanà els seus que el duguessen a Constantinoble abans que morís. Hipòlit, el duc de Macedònia i tots els metges del rei, per la seua banda, isqueren de Constantinoble per tal d'arribar a temps a guarir-lo, i els trobaren a mig camí. L'Emperador decidí pel moment no contar-li res a la princesa per evitar-li el patiment. Malauradament, Tirant morí abans d'arribar a la seua destinació, en braços del duc de Macedònia.

Los plors e los crits foren aquí molt grans per tots los qui allí eren, que era una gran compassió d'oir, per ço com per tots era amat lo príncep Tirant. [...] E, més, deliberaren d'embalsamar lo cos de Tirant per ço com lo tenien de portar en Bretanya. [...] Com hi foren arribats, fon ja gran hora de nit. [...] Aprés que l'hagueren embalsamat, vestiren-li un gipó de brocat e una roba d'estat de brocat forrada de marts gebelins; e així portaren a l'església major de la ciutat. [...] Aquí li fon fet un cadafal molt alt e gran [...] e aquí posaren lo cos de Tirant, sobre lo llit, gitat, ab espasa cenyida. (CDLXXI 809)

La lamentació de l'Emperador fou emotiva i trista, però molt més ho fou la de la princesa. Tan bon punt li contaren que Tirant era mort, restà sense parlar ni plorar, fins que demanà que li portassen el vestit de la boda per tal d'anar a acomiadar-se d'ell.

E pujada alt en lo gran cadafal, com véu lo cos de Tirant, lo cor li pensà esclatar, e la ira li esforçà l'ànimo, que pujà sobre lo llit ab tals contrastes, los ulls corrent vives llàgremes, llançà's sobre lo cos de Tirant. (CDLXXII 811)

E besava lo fred cos l'afligida senyora ab tanta força que es rompé lo nas, llançant abundosa sang, que los ulls e la cara tenia plena de sang. No era negú que la ves lamentar, que no llançà's abundoses llàgremes de dolor. (CDLXXIII 812)

Al llarg de tota la seua lamentació sobre el cos mort de Tirant, demana vàries vegades morir i anar-se'n amb ell. Li besava els ulls, li'ls obria, li besava la boca, se rompé els cabells, les robes, etc. Una escena vertaderament desoladora.

L'Emperador, en veure que el dolor i les lamentacions de la seua filla no tenien fi ni conhort, ordenà que se l'emportassen a la força a la seua habitació.

Los crits e plors foren tan grans, que feien tota la ciutat ressonar. Com veien la Princesa quasi més morta que viva, maleïen la fortuna, que en tan gran agonia les havia conduïdes, e veien los metges, qui deien que de dona mortal eren tots los seus senyals, que tanta dolor tingué de la mort de Tirant, que per la boca llançava sang viva. (CDLXXIV 814)

La princesa, de la mateixa manera que havia fet Tirant, prengué confessió dels seus pecats, demanà que li portaren el cos de Jesucrist i féu testament. Ella es debatia entre la immensa pena que li provocava la mort de Tirant i, alhora, la que tenia el seu pare de veure-la així. Dolor que acabà finalment per matar-lo.

E lo miserable de pare, trist e ple d'amargues llàgremes, com véu estar sa filla en passament, que ab gran pena podia parlar, e li hagué oït dir tantes adolorides paraules, e véu lo gran plor que era en la cambra e per tot lo palau, ab gran torbació e fora de seny, quasi mig mort, se volgué llevar del llit per anar-se'n. E caigué en terra, car fallí-li l'esperit. E així esmortit, lo prengueren en braços. Passaren-lo en una altra cambra, e posaren-lo sobre un llit, e aquí finà sos darrers dies, ans que sa filla la Princesa. (CDLXXVII 819)

La princesa ordenà que li portassen el cos de Tirant, col·locat a la seua esquerra, i el de son pare, a la seua dreta. Ella no deixava de demanar que la

mort vingués per ella també en forma de prec a Déu, la Verge i tots els sants. I així, gitada entre els dos cossos, morí ella també.

E dient aquestes e semblants paraules, la Princesa reté l'esperit al seu Creador. E fon vista gran claredat d'àngels en la seua fi, qui se'n portaren la sua ànima ab la de Tirant, qui aquí era present en la sua fi, qui l'esperava. (CDLXXVIII 822)

L'Emperadriu, sempre acompanyada i consolada per Hipòlit, manà que se celebraren les exèquies per Tirant, Carmesina i l'Emperador, a les quals, no cal dir, assistiren personalitats de totes parts del món. Embalsamaren els cossos de l'Emperador i de Carmesina i s'assignà la data de soterrament quinze dies després de la mort d'aquest. El primer dia acomiadaren i soterraren l'Emperador, el segon acomiadaren la Princesa i el tercer, Tirant. Tirant i la princesa foren col·locats en una caixa de fusta perquè els havien de traslladar a Bretanya, on se celebraren solemnes funerals per les seues ànimes i on foren soterrats en bellíssimes tombes amb missatges d'etern amor gravats en or.

Un cop celebrats els funerals, se celebrà la boda entre l'Emperadriu i Hipòlit, coronat, per tant, pròsper Emperador de l'Imperi.

6. RECAPITULACIÓ

Una vegada seleccionats els textos que mostren els aspectes comuns a les dues obres, aquesta és la recapitulació final:

- Pel que fa als protagonistes, s'observa que, tot i afirmar-se en moltes publicacions i al pròleg mateix del *TLB* que «defuig els tòpics de la cavalleria i crea un model únic» (1990: 21), que «allò que sorprèn Cervantes és precisament el més valuós i característic del *Tirant*, allò que més l'aparta de les fantàstiques aventures de les restants novel·les: la quotidianitat» (1990: 21) i que els ingredients que fan que *Tirant lo Blanc* siga considerada «novel·la total» són: el realisme, la naturalitat, l'erotisme i el fet de viure una vida i una mort versemblants, són algunes de les característiques que justament defineixen la figura de Digenís Acritas, escrita cinc segles abans. Aquesta versemblança que allunya el *TLB* de les novel·les de cavalleria de l'Edat Mitjana, junt al seu vessant cortesà, eròtic, militar, humorístic i psicològic, és el que la fa l'obra mestra del Segle d'Or de la literatura catalana.

El *CDA*, per la seua banda, és el poema èpic més conegut de la literatura grega medieval que continua la tradició de les cançons acrítiques i, amb ella, assenyalà el començament de la literatura grega en llengua no arcaïtzant. El seu heroi, nascut d'una noble cristiana bizantina i un emir de Síria convertit al cristianisme per amor, viu als confins orientals de l'Imperi, en les fronteres amb el món àrab, a les vores de l'Èufrates. Allí s'enfrontarà a moltes lluites, amb persones i amb feres, lloc comú que trobem molt present durant la vida de Digenís i no tant a la de Tirant. Aquesta lluita pren un caire més

fantàstic al *CDA*, on s'enfronta fins i tot amb un drac. Encara que, de drac, també en trobem un al passatge més fantasiós del *TLB*.

Mentre que Tirant s'ha de guanyar el seu nomenament com a cavaller i ha de demostrar la seua validesa en tornejos i batalles, Digenís ja naix amb una força desmesurada i s'enfronta a feres de ben petit i sense cap experiència prèvia. El fet d'arribar a ser reconegut per les seues fites, és un camí molt més treballat per Tirant, ferit infinites vegades en combat, que no pas per Digenís.

- Tirant viu la seua vida al servei d'un ideal: alliberar l'Imperi grec del setge dels turcs. La seua empresa serà conquerir territoris, alliberar-los de mans infidels i convertir tots els seus habitants a la religió cristiana. Aquest serà l'objectiu que el portarà d'Anglaterra, a França, a Itàlia, a Grècia i al nord d'Àfrica. Impedir el setge del Gran Soldà a Constantinoble i evitar el seu matrimoni amb Carmesina, seran les metes a aconseguir.

Digenís Acritas, nascut de l'amor entre una cristiana i un musulmà convertit al cristianisme, també tindrà com a objectiu defensar les fronteres de l'amenaça àrab i els *apelátai*. El matrimoni dels seus pares ja suposà el triomf del cristianisme sobre l'islam, i la reconciliació i pau posteriors entre els dos pobles. A causa de la seua incomparable força, cap dels seus adversaris gosarà desafiar-lo, llevat de l'amazona Maximó, amb qui cometrà adulteri i a qui matarà posteriorment.

No obstant això, la tècnica i el coneixement militar i estratègia del segle XV desplegat al *TLB* és molt superior al del *CDA*. Hi ha una gran part de la primera novel·la dedicada a l'explicació de l'art cavalleresc i a la descripció de

festes o de cruels batalles, cosa que demostra que Joanot Martorell n'era un profund coneixedor.

- Els episodis amorosos i l'erotisme són un altre dels punts en comú a les dues obres. És destacable la presència de l'amor i de les estimades al llarg d'ambdues històries, i el pes d'aquestes a les decisions que prenen els protagonistes.

La primera història d'amor entre els pares de Digenís i la segona entre ell i Eudòxia, conformen un fil argumental importantíssim del *CDA*. L'erotisme apareixerà sobretot en els dos passatges on Digenís li serà infidel a la seua esposa: amb la bella jove del riu i amb l'amàzona Maximó.

Per contra, Tirant no li serà mai infidel a Carmesina, la mà de la qual li costarà molt d'aconseguir. Descripcions tendres de l'amor que es professen els dos enamorats, però que no poden fer públic, l'ajuda inesgotable de Plaerdemavida, els entrebancs constants de la Viuda Reposada i la resta d'aventures amoroses paral·leles, també faran de l'amor un dels temes més importants al *TLB*. La descripció d'escenes eròtiques, ja especificades als textos anteriors, suposaran una novetat respecte a les novel·les cavalleresques anteriors. Humanitzen de nou el protagonista que es mou de manera molt més insegura front a la seua estimada que al camp de batalla. Els encontres amorosos també provocaran quantitat d'escenes còmiques i humorístiques.

Ambdós herois aconseguiran guanyar-se el favor dels emperadors, els seus sogres, i obtindran importants càrrecs i reconeixements pel seu valor i gran qualitat humana.

- Curiosos són també les morts dels nostres protagonistes. Ambdós moren per mort natural, a causa d'una sobtada malaltia que cap dels dos pot vèncer. Digenís mentre era als banys de casa seua i Tirant quan estava de camí a Constantinoble per celebrar la victòria sobre els turcs i les seues bodes amb Carmesina.

Tots dos moren i provoquen una gran pena als seus pobles, ja que eren molt volguts i admirats per tothom, però ho fan en circumstàncies ben diferents. Mentre Digenís i Eudòxia ja estaven casats, Tirant i Carmesina només ho havien fet de manera secreta, no oficialment. Mentre Digenís va poder passar els seus últims moments junt a la seua estimada Eudòxia, Tirant ja no arribà a veure-la en vida i s'hagué d'acomiar d'ella mitjançant una carta. Per últim, al *CDA*, serà Eudòxia qui morirà en primer lloc per no poder suportar el dolor de perdre el seu espòs, que morirà immediatament després. En canvi, Tirant morirà en primer lloc al *TLB*, i el dolor immens d'aquesta pèrdua, provocarà les morts posteriors de l'emperador i de Carmesina.

Ambdós, això sí, s'acomienen d'aquest món entre oracions, precis i lamentacions devotament cristianes.

Malgrat aquestes evidents duplicitats temàtiques entre ambdues obres, caldria fer un treball molt més exhaustiu per poder arribar a conclusions fermes i determinants sobre la relació real o no entre els dos llibres. L'objectiu d'aquest treball és establir les semblances i ja serà objectiu d'un estudi posterior arribar a altres conclusions.

7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

CANT DE DIGENIS ACRITAS

- Alexiou, S. (1985) = Αλεξίου, Σ. (ed.), *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το άσμα του Αρμούρη*. Atenes: Ερμής.
- Beck, H. G. (1966). «Formprobleme des Akritas-Epos», en *Beiträge zur Sudosteuroopa Forschung*. München.
- Beck, H. G. (1971). *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*. Munic: Beck = (1988), *Ιστορία της Βυζαντινής Δημώδους Λογοτεχνίας*, trad. Νίκη Eideneier. Atenes: MIET.
- Bowra, C. M. (1952). *Heroic Poetry*. London; (1979). *La poesia eroica*. Firenze.
- Casamiquela, V. (2010). «La sociedad bizantina del siglo X en las versiones E y G1 del Poema de Digenis Akritas», *Temas medievales* (18), pp. 23-45. Versió en línia: <http://www.scielo.org.ar/pdf/tmedie/v18/v18a02.pdf>
- Castillo Didier, M. (2009). «El Cid y Diyenís: ¿héroes de novela o de epopeya?», *Byzantion Nea Hellás* (28), pp. 167-183. Versió en línia: http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-84712009000100008&lng=en&tlng=en. 10.4067/S0718-84712009000100008
- Cohen, G. (1951). «Épopée byzantine et épopée française», a *Mélanges Henri Grégoire II*. Brussel·les: Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, pp. 143-160.
- Dietrich, R. (2006-2007). «Style-switching in the Grottaferrata Text of Digenes Akrites», *Revue des études byzantines* (64-65), pp. 365-368. Versió en línia: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rebyz_0766-5598_2006_num_64_1_2398
- Elizbarashvili, E. (2010). «The Formation of a Hero in Digenes Akrites», *Greek, Roman, and Byzantine Studies* (50), pp. 437-460.
- Galmés de Fuentes, A. (1970). «Épica árabe y épica castellana (problema crítico de sus posibles relaciones)», en *Atti del Convegno Internazionale sul tema:*

- La poesia epica e la sua formazione*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, pp. 195-261.
- Glíkatzi - Ahrweiler, E. = Γλύκατζη – Αρβελέο, Ε. (2009). *Γιατί το Βυζάντιο*. Atenes: Ελληνικά Γράμματα.
- Grégoire, H. (1932). «Autour de Digénis Akritas: Les cantilènes et la date de la récénsion d'Andros-Trebizonde», *Byzantion* (7), pp. 287-320.
- Grégoire, H. (1942-43). «The Historical Elements in Western and Eastern Epics. Digenis-Sayyid Battal-Dat-el-Hemma-Antar-Chanson de Roland», *Byzantion* (16), pp. 527-544.
- Haldon, J. F. (1990). *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hesseling, D. C. (1912). «Le roman de Digénis Akritas d'après le manuscrit de Madrid», *Λαογραφία* 3, pàgs. 537-604.
- Impellizzeri, S. (1975). *La letteratura bizantina. Da Constantino a Fozio*. Florència-Milà: BUR.
- Jeffreys, E. (1998). *Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial Versions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahane, R. i H. (1945). «Akritas and Arcita: A Byzantine Source of Boccaccio's Teseida», *Speculum* (20), pp. 415-425.
- Kalonaros, P. (1941) = Καλονάρος, Π., *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας: τὰ ἔμμετρα κείμενα Ἀθηνῶν (πρώην Ἄνδρου, μετὰ συμπληρώσεων καὶ παραλλαγῶν ἐκ τῆς διασκευῆς Τραπεζούντος), Κρυπτόφερρης καὶ Εσκοριάλ*. Atenes: Δημητράκου.
- Krumbacher, K. (1904). *Eine neue Handschrift des Digenis Akritas*, Múnich: Akademie der Wissenschaften.
- Krumbacher, K. (1891). *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453)*. Munic: Beck = (1897), *Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς [sic] λογοτεχνίας*. Atenes: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

- Kyriakidis, S. (1926) = Κυριακίδης, Σ., *Ο Διγενής Ακρίτης: Ακριτικά έπη – Ακριτικάτραγούδια - Ακριτική ζωή*. Atenes: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων 45.
- Kyriakidis, S. (1946). «Ακριτικά Μελέται», *Miscellanea Giovanni Mercati III. (Studi e Testi 123)*. Vaticà: Biblioteca Apostolica Vaticana, pp. 399-430.
- Lambros, S. (1880). *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers*. Paris: Maisonneuve et cie.
- Legrand, E. (1874). *Recueil de chansons populaires grecques*. Paris: Maisonneuve et Cie.
- Lemerle, P. (1969). *Histoire de Byzance*. Paris: PUF.
- Mavrogordato, J. (1956). *Digenes Akrites. Edited with an introduction, translation and commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Miliarakis, A. (1881) = Μηλιαράκης, Α., *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας. Έποποιϊα Βυζαντινή τῆς Ιθῆς ἑκατονταετηρίδος κατὰ τὸ ἐν Ἄνδρῳ ἀνευρεθὲν χειρόγραφον*. Atenes: ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας.
- Montañés, R. J. (2011). «La dona guerrera a la cançó acrítica: besnétes de les amazones», en C. Padilla i J. Redondo (eds.), *Les literatures antiques a les literatures medievals II. Herois i sants a la tradició literària occidental*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert, pp. 173-188.
- Ostrogorsky, G. (1940). *Geschichte des byzantinischen Staates*. Munic: Beck = (1983) *Historia del estado bizantino*. Madrid: Akal = (1997), *History of the Byzantine State*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Paschalis, D. (1926) = Πασχάλης, Δ., «Οί δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ακρίτου», *Λαογραφία* (9), pp. 305-440.
- Pertusi, A. (1962). «Alcune note sull'epica bizantina». *Aevum* (36), pp. 16-37.
- Pertusi, A. (1970). «La poesia epica bizantina e la sua formazione: problemi sul fondo storico e la struttura letteraria del Digenis Akritas», en *Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, pp. 481-544.

- Politis, L. (1970). «L'épopée byzantine de Digenis Akritas. Problèmes de la tradition du texte et des rapports avec les chansons akritiques», en *Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, pp. 561.
- Runciman, Steven (1988 [1929]). *The Emperor Romanus Lecapenus and His Reign: A Study of Tenth-Century Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Runciman, Steven (1933). *Byzantine Civilization*. Londres: Arnold = (1952). *La civilización bizantina*, trad. A. J. Dorta. Madrid: Ed. Pegaso.
- Sathas, C. (1875). *Les exploits de Digenis Akritas : Epopée byzantine du dixième siècle / publiée pour la première fois d'après le manuscrit unique de Trebizonde, par C. Sathas et E. Legrand*. Paris: Maisonneuve et Cie. Versions en línea: <http://remacle.org/bloodwolf/historiens/anonyme/digenis.htm>
<https://archive.org/details/lesexploitsdedig00sath>
- Schlumberger, G. L. (1890). *Un empereur byzantin au dixième siècle: Nicéphore Phocas*. Paris: Firmin-Didot.
- Sobh, M. (2002). *Historia de la literatura árabe clásica*. Madrid: Cátedra.
- Trapp, E. (1971). *Digenes Akrites. Synoptische Ausgabe der ältesten Versionen*. Viena: H. Böhlau.
- Valero, J. (1985). *Digenís Akritas*. Introducció, cronologia, bibliografia, notes i traducció inèdita de J. Valero. Barcelona: Ed. Bosch.
- Vasiliev, A. A. (1946). *Historia del Imperio Bizantino*. Trad. J. G. De Luaces. Barcelona: Iberia Joaquín Gil Ed. Versió en línea: <http://www.investigacioneshistoricaseuroasiaticas-ihca.com/new/historiaimperiobizantino.pdf>

TIRANT LO BLANC

- Alemany, R. (2010). «Tirant i Carmesina: Complexitat d'una història d'amor», en *Actas del XIII Congreso Internacional Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Valladolid, 15 a 19 septiembre de 2009)*. Valladolid: Universidad de Valladolid, pp. 279-309. Versió en línia: <http://hdl.handle.net/10045/17233>
- Beltran, V. (2004). *Realismo, coloquialismo y erotismo en Tirant lo Blanc*. Alacant: Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives. Versió en línia: <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc571p8>] També en: (1995) J. Paredes, E. Nogueras, L. Sánchez (eds.), *Estudios sobre el "Tirant lo Blanc"*, Granada: Universidad de Granada, pp. 27-43.
- Boccaccio. G. (2007). *El Decameron*. Madrid: Cátedra.
- Bohigas, P. (1982). «Curial e Güelfa», en *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bosch, S. (1951). «Les fonts orientals del *Tirant lo Blanch*». *Estudis Romànics* (2), pp. 1-50. Versió en línia: <http://www.raco.cat/index.php/Estudis/article/view/236826>
- Bou, E. (dir.) (2000). «Martorell, Joanot», en *Nou Diccionari 62 de la literatura catalana*, Barcelona: Edicions 62, p. 441.
- Broch, A. (dir.) (2008). «Martorell, Joanot» i «Tirant lo Blanc», en *Diccionari de la literatura catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 604 i 991-993.
- Chiner Gimeno, J. J. (1993) *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell*. Alcoi: Editorial Marfil.
- Colón, G. (2013) «La llengua del *Tirant*. Algunes qüestions», en Colón, G. (ed.), *Els escriptors valencians del segle XV*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 99-107.
- Espadaler, A. M. (1993). «Les novel·les cavalleresques», en *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ed. Barcanova, pp. 59-67.
- Ferrando, A. (2012). «Llengua i context cultural al *Tirant lo Blanc*. Sobre la identitat del darrer Joanot Martorell (1458-1465)», en Colón, G. (ed.), *Els*

escriptors valencians del segle XV. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 139-191.

- Givanel, J. (1911). «Estudio crítico de la novela caballeresca *Tirant lo Blanch*», *AIH* (1). Madrid: Librería General de V. Suárez, pp. 504-505.
- Hauf, A. (coord.) (2011). «Tirant lo Blanch», en *Panorama crític de la literatura catalana*, vol. II. Edat Mitjana. Segle d'Or. Barcelona: Vicens Vives, pp. 204-327.
- Hauf, A. i Escartí, V. J. (ed. i notes) (1990). Martorell, J., *Tirant lo Blanch*, 2 vols. València: Generalitat Valenciana.
- Hauf, A. (ed. i notes) (2005). Martorell, J. *Tirant lo Blanc*. València: Tirant lo Blanch.
- Llanas, M. i Pinyol i Torrens, R. (1984). «La novel·la cavalleresca I i II», en *Història de la literatura catalana*, vol. I. Barcelona: Ed. 62 i Ed. Orbis, pp. 117-140.
- Martines, V. (1995). *Els cavallers literaris. Assaig sobre literatura cavalleresca catalana medieval*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED).
- Riquer, M. de (1990). *Aproximació al Tirant lo Blanc*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Riquer, M. de (1967). *Caballeros andantes españoles*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Riquer, M. de (1964). «Joanot Martorell i el Tirant lo Blanc», en *Història de la literatura catalana*, vol. II. Barcelona: Ed. Ariel, pp. 632-719.
- Riquer, M. de (1964). «La novel·la cavalleresca», en *Història de la literatura catalana*, vol. II. Barcelona: Ed. Ariel, pp. 575-601.
- Riveiro Espasandín, X. (1990) *Tirant lo Blanc. Cinc-cents anys després*. Castelló de la Plana: Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló.
- Rubió i Balaguer, J. (1984) «La novel·la cavalleresca», en *Història de la literatura catalana*, vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 408-423.

Rubió Vela, A. (2011) «L'escrivà de ració del príncep de Viana i l'autoria del *Tirant lo Blanch*. Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari», en Colón, G. (ed.), *Els escriptors valencians del segle XV*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, pp. 109-137.

Vargas Llosa, M. (1969). *Lletra de batalla per Tirant lo Blanc*. Barcelona: Edicions 62.

Villalmanzo, J. (2009). *Joanot Martorell*. València: Ajuntament de València.